MAGYAR IRODALMI OLVASÓKÖNYV 5

TANKÖNYVKIADÓ

Magyar irodalmi olvasókönyv 5.

Magyar irodalmi olvasókönyv

Az általános iskolák 5. osztálya számára

Negyedik kiadás

Tankönyvkiadó, Budapest

KÉSZÜLT A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTER RENDELETÉRE

DR. HORVÁTH GEDEONNÉ
DR. KULCSÁR ADORJÁN
VÖRÖS JÓZSEF
munkája

A rajzokat készítette
CSERGEZÁN PÁL

A könyv kéziratát bírálta

Balló István, dr. Horváth Károly, Irányi István, Kelen Jolán,
dr. Kolta Ferenc és munkaközössége,
Margócsy József

Társadalmi bírálatában a Pedagógusok Szakszervezete irányításával
részt vett a budapesti, a Győr-Sopron megyei, a Nógrád megyei
és a Zala megyei szakmai munkaközösség

EGYSZER VOLT, HOL NEM VOLT...

Egyszer volt Budán kutyavásár

(Hogyan születik a népi mondás, közmondás?)

Bizony ilyen csuda se esett semerre a kerek világon. Egyszer esett az a csuda a Földön, az is Magyarországon, mégpedig Mátyás király idejében, hogy kutyavásárt tartottak szép Budavárában, akárcsak lóvásárt vagy marhavásárt tartottak volna. Ez is csak Mátyás eszétől telhetett, aki nemcsak hogy a legbölcsebb uralkodója meg a legtudósabb hadvezére, hanem ezenfelül még a legelső tréfamestere is volt a maga idejének.

Feloltözött egyszer szabadságos katonának Mátyás király. Amint megy, mendegél, látja, hogy ott szántja a földet a határban nem messzire egymástól két parasztember. Az egyik paraszt ekéje előtt hat ökör járt, a másik csak két sovány gebét tudott az eke elébe fogni. Megáll Mátyás király, csak elnézi, hogy erőlködik a két girhes ló a kemény tarlón, meg hogy keserveskedik a szegény paraszt az ekeszarvánál, hogy biztatja szóval meg ostorral a gyenge lovait, az a másik paraszt meg csak sétál komótosan az eke mellett, az ostort se kell forgatni neki, azt kiáltja: hajsz! azt kiáltja csá! — közben fütyürész kedvére.

Gondolt egyet Mátyás, odament a hatökrös gazdához:

— Adjon isten jó napot kegyelmednek, gazduram.

— Adj isten, vitéz uram, magának is. Mi kéne, ha volna?

— Több emberség kéne erre a földre, gazduram. Nem latja, hogy kinlódik a két kehes lovával az a másik szántovető ember? Ugyan fogjon ki két ökröt, kössük annak a szegénynek a két lova elébe, hogy az is könnyebben szánthassa azt a parányi földjét.

A gazda csak nevetett erre:

— Már abból nem eszik az a koldus paraszt, én nagygazda vagyok, hat ökörrel szántok, az meg csak szántson a maga két gebéjével, úgy illik az őhozzá. Maga csak a fegyverhez értsen, vitéz uram, a szántást pedig bízza rám.

Nem szólt egy szót se többet Mátyás. Odament a szegény paraszthoz:

— Adjon isten jó napot, te szegény ember.

— Adjon isten neked is, szegény katona.

— Fordulj csak idébb, mutatok valamit, de meg ne ijedj, arra kérlek.

Avval Mátyás király kigombolkozott, megmutatta az aranypitykés dolmányát, megsúgta a szegény parasztnak, tudja meg, hogy Mátyás király áll előtte.

A paraszt rögtön le akart borulni a király elébe. Megfogta a király:

— Vigyázz, el ne árulj, állj csak szép egyenesen! Figyelj rám! Add el holnap ezt a két hitvány párát. Amit a bőriért kapsz, abból vegyél annyi kutyát, ahányat adnak. Hajtsd fel Budára, keresd meg a budai nagypiacot, a többi az én gondom.

Hát a szegény paraszt úgy tett, ahogy a király meghagyta. Eladta a két lovát, kapott egy falka kutyát az áráért. Boldog volt az az ágrólszakadt paraszt, akinek a kutyájáért pénzt kínált, kettőt is adtak neki egy garasért. Tereli aztán Budavára felé azt a sok loncsos, piszkos kuvaszt meg komondort.

Sötét hajnal volt még, mikor Budára érkezett. Elvergődött a nagypiacra, ott letanyázott, előszedte a tarisznyából a kenyeret, szalonnát. De a kutya komák éhen maradtak, s olyan ugatérozást csaptak, hogy mind felverték álmukból a budai lakosokat. Azt hitték, rajtok a tatár! Mikor aztán kinéztek az ablakon, és látták,

hogy csak kutyahad jött Budavára ellen, kiki dorongra kapott, leszaladtak a piacra, agyon akarták verni az egész kutyahadat, a vezérével együtt. De akkorra ott termettek a király szolgái, ők már tudták, mi járatban van a parasztember, nem engedték bántani. Reggelre megjelentették a királynak, hogy itt az a szegény paraszt, felhajtotta a kutyákat. Mindjárt felöltözött Mátyás király, elment az urakért, jöjjenek elő, megyünk a piacra. Kirukkoltak a főurak a piacra, mind gyönyörű díszmagyarban, legelöl a király. Odavezette őket a kutyás emberhez.

— Itt a szép alföldi eb, uraim, mindenkinek venni kell belőle, ez lesz most a divat!

Nagyot néztek a kényes nagyurak, ahogy az a sok kutya elkezdte a csizmájok orrát szagolni. De a király megvette rögtön a legmocskosabb kuvaszt tíz aranyért. Arra lett nagy nevetség, elkezdtek az urak versengeni, mennél szennyesebb volt egy bundás, annál többet adtak érte. A szegény parasztnak teli lett a tarisznyája arannyal, majd leszakadt a válla, mikor Mátyás ráadta, és isten hírével útnak bocsátotta:

— No, jó ember, eredj haza, meséld el, milyen nagy ára van Budán a kutyának.

El is mesélte ez a boldog ember. A legelső, akinek elmesélte, az a hatökrös gazda volt, akinek a sok földje mellett volt az ő kicsi földje. Megmutatta neki a rakás aranyat, meg is mondta, úgy nézzen rá. most már ő is nagygazda lesz, nagy darab földet vesz, hat ökörrel szántogat ő is őszre!

A nagygazda nem szólt egy szót se, csak magában gondolta: „Megállj, koldus, azt nézd meg majd, én milyen vásárt csinálok!"

Másnap eladta a hat ökröt, az árából felvásárolta a falu összes kuvaszát. komondorát, de még a szomszéd faluba is elment portékáért. Mikor már vagy száz kutyája együtt volt, elindult Budára. Egész úton azt számítgatta, hány tarisznyára való aranyat hoz majd haza.

Javában állott már a piac, mikor a nagygazda megérkezett a sereg kutyával Budára. Alig tudott helyet szorítani a sok ebnek a piac sarkában. Megfizette egy szóra a helypénzt, azt mondta, majd jön Mátyás király a nagyurakkal, mind megveszik az ő drága kutyáit. A vásárosok meg a népek csak nézték a büszke

parasztembert, aki nagy szájjal hirdette, hogy itt vannak a divatos kutyák, de nem eladók, csak a nagyuraknak! Egynéhány kuvasz meg komondor elszabadult, felborították a kofaasszonyok kosarait. eltört a tojás, kiömlött a tejfel. Nosza széjjelszaladtak a kutyák a csemegét felnyalogatni. A kofák méregbe jöttek, rúgták, csapták az ebeket, a gazdájukat tökkel, dinnyével hajigálták. Ez meg kiabált, ugrált a kutyái után, a kutyák szűköltek, vonítottak, az emberek káromkodtak, az asszonyok sivalkodtak, felfordult az egész piac, ilyen zűrzavart még nem látott az öreg Budavára. Előszaladtak a nagy lármára a hajdúk, azok aztán csihipuhi, neki a sok kutyának a rézfokossal, míg egycsomóba nem verték őket. A gazdának is odasuhintottak közbe egypárat a hátára, mert az csak a magáét kiabálta, hogy helyet, helyet az uraknak, jönni kell már a nagyuraknak, azok veszik majd még az ő kutyáit. Addig, míg a pandúrkáplár rá nem cserdített:

— Egyszer volt Budán kutyavásár, többet nem lesz, tisztulj innét a piacról! — És a piaci nép nagy kacagása közben elkergette a parasztot mind a száz kutyájával. *(Szép Ernő nyomán)*

Ebből a tréfás történetből kiderül, hogyan keletkezik egy népi mondás vagy egy közmondás. Akik látták, hallották, sokszor elbeszélhették ezt a kacagtató történetet, s a pandúrkáplár mondását máskor is emlegették, amikor valami hasonló eset eszükbe juttatta. Az egyszeri találó mondás közmondássá változott. Ma olyankor említjük, amikor azt akarjuk mondani: Egyszer ugyan megtörtént valami, de többet nem eshetik meg.

Feladatok

1. Mondjátok el, hogyan született ez a mondás: „Egyszer volt Budán kutyavásár!"
2. Mondjatok olyan eseteket, amelyekre ráillik ez a mondás!

KÖZMONDÁSOK

1. Későn indulsz, későn érsz.
   Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.
   Hamar munka ritkán jó.
   Ki sokat markol, keveset fog.
   Ki mint vet, úgy arat.
   Aki nem dolgozik, ne is egyék.

2. Amit Miska tanult, Mihály sem felejti.
Gyakorlat teszi a mestert.
Ésszel, kézzel sokra mehetsz.
Többet ésszel, mint erővel!

3. Sok kéz hamar kész.
Több szem többet lát.
Sok lúd disznot győz.

4. Mindenütt jó, de legjobb otthon.
Nyúgbe vetett ló nem messze nyargal.
Olyan madár nagyon ritka, melynek kedves a kalitka.

5. Legjobb az egyenes út.
Hamarabb utolérik a hazug embert, mint a sánta kutyát.
Jobb az útnak a feléről visszafordulni, mintsem rossz helyre menni.

6. Sok beszédnek sok az alja.
Az ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó.
Nehéz pénzt keresni, könnyű elkölteni.
Kölcsönkérésnek megadás a vége.

Ezeket a közmondásokat — több ezer hasonlóval együtt — évszázadok óta gyakran és szívesen mondogatja a magyar nép. Vajon miért? Azért, mert magvas gondolatokat, tapasztalatból megismert igazságokat, intelmeket fejeznek ki egy-egy rövid mondatban. A nép minden fia magáénak vallhatta és saját tapasztalatával megerősíthette ezeket a mondásokat. Legtöbb közmondásunk ma is érvényes igazság, jó tanács, bölcs figyelmeztetés. Sok közmondásunk azonban elavult, a régebbi korok emlékét őrzi.

Feladatok

1. Válasszatok ki néhány közmondást, és magyarázzátok meg, milyen tapasztalatok alapján keletkezhettek!
2. Melyik közmondást nem hallottátok még? Melyiknek nem ismeritek az értelmét?
3. Szegény embert még az ág is húzza.
Járt utat a járatlanért el ne hagyd.
Nincs új a nap alatt.
Ezeket a közmondásokat is évszázadokon át mondogatták az emberek, de ma már nem érvényesek. Magyarázzátok meg, miért!

4. Írjatok három, jó tanácsot kifejező közmondást, amelyeknek hasznosságát magatok is tapasztalhattátok!
5. Gyűjtsetek közmondásokat! Csak olyanokat írjatok, amelyeknek a jelentését meg tudjátok magyarázni!

A közmondások tömören és találóan megfogalmazott mondatok, amelyek a nép tapasztalatát, bölcsességét fejezik ki.

TALÁLÓS KÉRDÉSEK

1. Hányat lép a veréb egy esztendőben?
2. Micsoda tököt nem lehet megenni?
3. Melyik bot a legnehezebb?
4. Vékonyabb a nádszálnál, magosabb a toronynál.
5. Tiszta fényes születésem, lucskos, sáros temetésem.
6. Meg is sütik, meg is főzik, mégsem eszik meg.
7. Se nem ehetném, se nem haragszom, mégis mindig harapok.
8. Vasbika vasmezőn vasszekeret húz.
9. Madarak szállnak szárnyak nélkül,
   Fára ülnek lábak nélkül,
   Jön egy király napkeletről,
   Mind megeszi szája nélkül.
10. Kék mezőben szép arany nyáj legelész,
    Mellette egy fényes pásztor heverész,
    Nappal keresem, sehol sem találom.
11. Nincs égen, sem földön, sem Magyarországon.
    Van minden városban, de nincsen Egerben,
    Van minden kis vízben, de nincs a tengerben,
    Elfér egy vödörben, de nem a csöbörben,
    Tudja minden varga, csizmadia egy sem,
    Elbírja egy veréb, de ló, ökör egy sem.
12. Hegyen-völgyön táncot jár,
    Ha nem viszik, szegen áll.

A gyerekek még ma is szívesen szórakoznak találós kérdésekkel. Próbára teszik egymás tudását, megfigyelőképességét. Nagyokat kacagnak, ha valamelyiküknek sok találgatás után sem sikerül megfejtenie a tréfás szóbeli rejtvényt. Vannak, akik több száz kérdést és feleletet ismernek.

Feladatok

1. Melyik találós kérdésből ismerhetjük meg a nép régi életét?
2. Írjátok le, melyik találós kérdésre nem tudott volna válaszolni Mátyás király és miért!
3. Gyűjtsetek még találós kérdéseket!

A találós kérdések tréfás szóbeli rejtvények. Népünk játékos képzelete, jó megfigyelőképessége és tréfálkozó kedve nyilatkozik meg bennük.

Mesél a nép

El tudjátok-e képzelni, hogyan élt száz meg száz esztendővel ezelőtt a szegény falusi nép? Abban az időben, amikor még nem voltak motorok és gépek, a jobbágyok nehéz, verejtékes munkával művelték az urak földjét, vágták az erdőn a fáját, s őrizték a mezőn hatalmas nyájait. Hajnaltól napnyugtáig talpon voltak, de esténként nekik is szükségük volt pihenésre, szórakozásra. Hogyan szórakozott a nép, amikor még hire sem volt villanynak, rádiónak, mozinak és televíziónak?

A kemény munkától elfáradt parasztok, pásztorok, favágók beszélgetni kezdtek erről-arról, ami aznap történt velük, elpanaszoltál egymásnak ügyes-bajos dolgaikat, elmondták gondolataikat, érzéseiket. Sokszor még ilyenkor is járt a kezük: tollat fosztottak, kukoricát morzsoltak. Egyikük dalolni kezdett, s a többiek is vele dúdolták a bánatos nótákat. Aztán vidámabb dalok következtek. Az énekszó után támadt csöndet hamar megtörte valamelyikük egy találós kérdéssel. Nevetgéltek, tréfálkoztak. Az álmosabbja közül egy megszólalt: Meséljenek már! Mihály bácsit nem sokat kellett biztatni. Sok mesét tudott, s olyan jóízűen mondta el, hogy öregek, fiatalok szájtátva hallgatták. A kemence mellett vagy a szabadban parázsló tűz körül ülve nagy csendességben hallgatták az égig érő fáról, Fehérlófiáról, Tündér Ilonáról, az urak gonoszságáról, a szegények igazságáról szóló meséket. A mesemondó ajkáról folyt a szó. Egyszer csak elkiáltotta magát: csont! A hallgatók megrezzenve felelték: hús! Így adták tudtára, hogy ébren vannak és figyelnek. Tovább folyt a mese. A tűz fénye már alig pislákolt. A kis kondás csak most ért a kacsalábon forgó vár elé, s még mi minden kaland várt rá! Amikor a mesemondó újra elkiáltotta magát, már kevesebb hang válaszolt. Néhányan már aludtak, s a kis kondás szerencséjéről és boldogságáról álmodtak.

Tündérszép Ilona

Hol volt, hol nem volt, de akárhol, volt a világon egy király. Annak a királynak az udvarában volt egy nagy jegenyefa, az mindig olyan nagy árnyékot tartott, hogy a kastély elejét sose süthette a nap. Egyszer a király nagyon megharagudott a jegenyefára, kihirdette, hogy aki kivágja, valami nagy jutalmat ad neki. Szétment a hír országszerte, jöttek is, vállalkoztak is sokan, de a fát csak nem bírta kivágni egyik se.

Lakott azon a környéken egy kondás, az feltette magában, hogy ha az életét teszi is rá, de ő kivágja azt a fát.

Elő is vett egy nagy fejszét, avval útnak indult. Mikor a király udvarába ért, megjelentette emberséges módon, hogy mit akar. A király nagyon megörült neki, szívesen beleegyezett a kondás akaratába.

Hozzáfog a kondás, vágja a fát, csapkodja a gyökerét, hát ahogy vágja, ahogy csapkodja, egy forgács felszállt és beleütődött egy görcsbe. Rögtön kinyílt a fában az ajtó.

Az ajtón kinéz egy öregasszony. Odaköszön neki a kondás.

— Jó reggelt adjon isten, öreganyám!

— Adjon isten, kedves fiam. Hol jársz te erre?

Előadja aztán a kondás, hogy mit akar. Azt mondja neki az öregasszony:

— Tudod-e, fiam, ne vágd te ki ezt a fát, mert úgyse érnél vele semmit! Hanem eredj fel a tetejébe, terem ott sok mindenfajta gyümölcs, meg olyan szépségek vannak, hogy szemed-szád eltátod, majd meglásd! Csak eredj bátran! Mikor az első ajtóhoz érsz, találsz ott egy forgó kaszát, ami szüntelen forog. Várd meg, míg megáll, egy fél óráig szokott állni, addig tovább mehetsz, ha akarsz!

Hát egyet gondolt a kondás, biz ő nem vágja azt a nagy fát, inkább felmegy a tetejébe, és megnézi, amit az öregasszony mondott.

El is indult, ment, mendegélt. Felér az első ajtóhoz. Az kinyílt, odabent a forgó kasza éppen megállt. A kondás is fogta magát, usgyi hamar be az ajtón. Egy félóra sem telt bele, már akkor nyugodtan mászhatott a kaszától. Ahogy mászik, hát körülötte a sok

gallyon szebbnél szebb, jobbnál jobb gyümölcsök csak úgy piroslanak. Nem volt rest, telerakta a tarisznyáját dülledésig. De nem időzött soká, mert magas volt a fa nagyon, és ki tudja, hol van a másik ajtó. Elindult hát újra. Most már nehezebbére esett a mászás, mert a tarisznya is húzta, de azt gondolta, hogy biz ő már nem megy vissza. Ha már egyszer idáig ért, megy tovább.

Egyszer csak kinyílik az utolsó ajtó is.

A kondás megállott, szétnézett. Az ajtó felett egy gyönyörű szép tündérkert volt tele virággal, magosnál magosabb fákkal, meg volt abban annyi madár, hogy no! Azután belépett az ajtón, ott volt egy gyönyörű szép udvar, a közepében egy remek kastély, a kastély hátánál meg egy nagy tó. Odament a tó partjára, leült a szép zöld fűre. Hát ahogy ott ül, már majd elálmosodott, mikor három szép fehér hattyú száll a tóra. Mikor a víz széléhez értek, megrázkódtak, mindegyikből egy-egy szép tündérlány lett. Mikor a parton levetkőztek, bementek a tóba fürdeni.

A kondás látta őket, de a tündérek nem vették észre. Amelyiket a legszebbnek látta, annak a ruháit felszedte a partról, és begyömöszölte a tarisznyájába.

Amikor elvégezték a fürdést, a legszebb tündér keresi a maga ruháját, de nincs sehol. Ugyan hol lehet? Kereste mindenütt, csak ott nem, ahol kellett volna. Nagy sokára látta meg, hogy a tó partján ott ül egy ember, csak az vihette el az ő ruháját. Kérte tőle, rimánkodott neki, de az csak nem adta oda. Mikor aztán megmondta, hogy ő Tündérszép Ilona, ez a kastély meg udvar mind az övé, van neki három táltos lova,[1] meg hogy a kondást megfogadja cselédnek, ha a ruháját megkapja, a kondás kivette a tarisznyából a szép ruhát, ami olyan könnyű volt, mint a békanyál.[2]

A kondás beszegődött a három lóhoz, végezte is a dolgát fáinul,[3] nem volt ellene Tündérszép Ilonának sose semmi kifogása. A kondás azonkívül is jól viselte magát, nem volt se kocsmás, se kártyás.

Egyszer Tündérszép Ilona elébe áll:

— Hallod-e, te kondás! Én téged szeretlek, én a tied, te az enyém, ásó-kapa válasszon el egymástól![4] Uram leszel! Jó?

A kondás szíves örömest beleegyezett. Azt mondja azután Tündérszép Ilona:

— Itt ez a tizenkét kulcs, ez tizenkét szobába vezet. Most már te itthon vagy, tudod-e! De a tizenkettedik szobába ne merd betenni a lábad, mert akkor nekem is, neked is végünk lesz!

A kondás megfogadta, hogy nem megy be, de már harmadnapra megtörte a fogadást, bement.

Egy nagy hordó volt abban a szobában. A kondás kíváncsi volt; megnézi, mi van benne. Alighogy felborítja, kimászik alóla egy nagy, tizenkét fejű sárkány. Megijedt a kondás, szaladt egyenest az istállóba. Ott leült a jászol szélére, úgy szomorkodott. Megszólítja az egyik táltos:

— Mért szomorkodol, kedves gazdám?

— Hát bizony csak azért, hogy a fogadásom megtörtem, bementem a tizenkettedik szobába, ahol egy tizenkét fejű sárkány mászott ki a hordó alól. Végem van már nekem is, meg Tündérszép Ilonának is!

[1] Táltos ló: beszélni is, röpülni is tudó, mesebeli ló.
[2] Békanyál: a tavak szélét ellepő finom szálú zöld növény, moszat.
[3] Fáinul: ügyesen, derekasan.
[4] Ásó-kapa válasszon el egymástól: a házastársak sírig tartó hűségét jelentő szólásmondás.

— Sose búsulj, kedves gazdám! Az a sárkány Tündérszép Ilonát szeretné magának, de nem lesz ám az övé! Eredj csak el a tengerpartra, van ott nekem egy csikóm, hozd el azt onnan. Ne félj, majd kisegít az a bajodból! Aztán ha hazaérsz, szólj még nekem is, majd útba igazítalak én!

Elindult a kondás nagy búsultában, ment, ment hetedhét ország ellen, míg csak a tengerpartra nem ért. Ott látta a csikót, egy szép zöld mezőn legelészett. Kiveszi a tarisznyából a kötőféket, nyakába veti a lónak, avval ráül, vágtat vele haza, mint a szél.

Mikor hazaért, a tizenkét fejű sárkány már éppen el akart repülni Tündérszép Ilonával. A kondásnak se kellett több, aló be az istállóba, megkérdezte a táltost, hogy hát mitévő legyen most?

A táltos olyan volt, hogy az égig ért a nyaka. Azt mondja:

— Ti felmentek a felhőbe, ott harcoltok meg a sárkánnyal életre-halálra. Majd mikor már jól elfárad a sárkány is, meg te is, rákiáltok a fiamra. A többitől aztán ne tarts!

Úgy is volt. Felül a kondás a csikóra, az felviszi őt a felhőbe, a sárkány utánuk.

De biz ők nem soká verekedtek, alighogy megizzadtak egy kicsit, a nagy táltos ló felkiált egy nagyot, arra a csikó olyat rúgott a sárkányon, hogy tizenkét darabban esett le a földre.

A kondás meg a csikó ekkor hazamentek. Tündérszép Ilona megszabadult a sárkánytól, a kondásnak felesége lett, aztán nagyon boldogok lettek.

Még most is élnek tán, ha meg nem haltak.

(Magyar népmese)

Miről szól ez a népmese? Röviden így számolhatunk be róla: Ez a magyar népmese Tündérszép Ilonáról és a bátor kondásról szól, aki egy öregasszony tanácsát követve tündérek közé kerül. Az egyik tündér megfogadja cselédnek a táltos lovai mellé. Olyan derekasan viselkedik, hogy Ilona megszereti, és férjének választja. A kondást kíváncsisága bajba sodorja. A sárkány mármár elrabolja tőle a lányt, de a táltos csikó segítségével végül is legyőzi, és feleségül veszi Tündér Ilonát.

Feladatok

1. Soroljátok fel a mese szereplőit! Csoportosítsátok aszerint, hogy kik a valóságos és kik a csak mesében szereplő alakok!
2. Miféle csodálatos, a valóságban nem létező dolgokról és eseményekről hallottatok ebben a mesében?
3. Mondjátok el: *a)* Hogyan került a kondás Tündérszép Ilona kertjébe? *b)* Miért választotta Ilona a kondást előbb cselédjének, azután urának? *c)* Miért nem tarthatták meg rögtön az esküvőjüket? *d)* Kinek és minek köszönheti a kondás, hogy elnyerte Ilona kezét?
4. Vannak-e ebben a mesében olyan mondatok, amelyeket más mesékben is olvastatok már?

Hogyan mondjunk mesét?

Bizonyára titeket is nemegyszer unszolt már olvasni még nem tudó kishúgotok vagy öcsétek, hogy meséljetek neki. Legtöbbször nem is arra kértek, hogy valamit meséljetek nekik, hanem a Kacor királyt, a Babszem Jankót vagy éppen a Tündérszép Ilonát. Erről a névről — a mese címéről — rögtön eszetekbe jut a jól ismert mese, s ha már későre járt az idő, vagy nem volt türelmetek az egészet elejétől végig elmesélni, vigasztalásul egy részletet mondtatok el.

Zsuzsi is így járt egy este, amikor kis húga, Márti mindenáron újra akarta hallani Tündérszép Ilona meséjét, vagy legalább egy részletét.

— Melyik részt meséljem? — kérdezte Zsuzsi.

— Azt, amikor a kondás felment a fa tetejébe, a tündérkertbe meg a tóhoz.

— Hát az úgy volt, hogy a kondás ki akarta vágni a király udvarán álló nagy jegenyefát. Neki is látott egy nagy fejszével. Hát ahogy vágja, egyszer egy forgács beleütődött a fa görcsébe. Kinyílt a fában egy ajtó, kinézett rajta egy öregasszony, és megkérdezte a kondástól, hogy mit keres erre. A kondás elmondta. Az öregasszony azt tanácsolta neki, hogy ne vágja ki a fát, hanem másszon fel a tetejébe, s amikor az első ajtóhoz ér, várja meg, míg a szüntelenül forgó kasza megáll. Akkor aztán menjen tovább. Így is történt. A kondás usgyi bement az ajtón, s tovább mászott. Útközben szebbnél szebb gyümölcsökkel rakta tele a tarisznyáját. Elért a második ajtóhoz. A teli tarisznya nagyon húzta, de csak ment tovább, míg el nem ért az utolsó ajtóhoz. Belépett, hát egy gyönyörű szép tündérkertben találta magát. Tele volt virággal, fákkal, madarakkal. Volt ott egy remek kastély, amögött meg egy nagy tó. A tó partján a kondás leült a fűre...

Zsuzsi megállt a mesélésben. A szunyókáló Márti felpillantott:

— Mesélj még!

— A többit már csak egészen röviden mondom el! — Három fehér hattyú szállt a tóra. Átváltoztak tündérlányokká, s bementek fürödni. A legszebbiknek a ruháját a kondás eltette a tarisznyájába. Nem is adta oda semmi rimánkodásra. A lány bevallotta, hogy ő Tündérszép Ilona, s megígérte, hogy felfogadja a kondást cselédjének, ha visszaadja a ruháját. Meg is kapta. A kondás olyan jól viselte magát a három táltos ló mellett, hogy Tündérszép Ilona urának választotta. Csak azt az egyet kötötte ki, hogy a tizenkettedik szobába be ne tegye a lábát. A kondás megfogadta, de mégse tudta megállni, hogy be ne menjen. Abban a szobában egy tizenkét fejű sárkány volt. Búsult a kondás nagyon. Szerencsére az egyik táltos ló megsegítette. Megkereste a tengerparton a táltos csikót, s hazarepült rajta. Éppen jókor érkezett. A sárkány már vitte volna Ilonát. A kondás a csikóval a felhők között harcolt a sárkánnyal, le is győzte. Ezután boldogan élt Ilonával. Minden jó, ha a vége jó.

Márti megelégedett a rövidre fogott mesével is, s hamar álomba merült.

Mesét elmondhatunk az elejétől a végéig részletesen vagy röviden; egy-egy részletét külön is részletesen vagy csak a legfontosabb eseményeket röviden.

Zsuzsi először részletesen elmesélte, hogyan nyílt ki a fában az ajtó, hogyan mászott felfelé a kondás a fán, milyen volt a tündérkert. A mese végét már röviden mondta el: csak a legfontosabb eseményeket említette, nem szólt arról, hogy a sárkány egy hordóból bújt ki, hogyan szólította meg őt a táltos ló, hogyan győzte le a sárkányt.

*

A többször olvasott, jól ismert meséket kissé átalakíthatjuk, más formában is előadhatjuk.

a) Ha például a mesében párbeszédek vannak, ezeket átalakíthatjuk anélkül, hogy megrövidítenénk, bármit is elhagynánk belőle.

Például:

Az ajtón kinéz egy öregasszony. Odaköszön neki a kondás:

— Jó reggelt adjon isten, öreganyám!

— Adjon isten, kedves fiam. Hol jársz erre?

Párbeszéd nélkül így mesélhetjük el:

Az ajtón kinézett egy öregasszony. A kondás illendően köszönt neki, öreganyjának szólította. Az öregasszony szívesen viszonozta, s megkérdezte, hogy mit keres erre.

b) Ha a mesében vagy egy-egy részében nincs párbeszéd, a mesemondó átalakíthatja a szöveget párbeszédessé. Ez már nehezebb feladat.

Például:

Mikor a kondás a király udvarába ért, megjelentette emberséges módon, hogy mit akar. A király nagyon megorült neki, szívesen beleegyezett a kondás akaratába.

Párbeszédes alakban:

Mikor a király udvarába ért a kondás, így szólt az ajtónállóknak:

— Engedjetek őfelsége szine elé! A jegenyefa dolgában akarok vele szót váltani.

Mikor szemben állt a királlyal, így szólt:

— Uram, királyom, egy életem, egy halálom. Én kivágom azt a nagy fát, hadd süssön be a nap felséged szobájába!

Nagyot nézett a király az elszánt legényre, s örömében így kiáltott fel:

— No te legény, ha csakugyan megteszed, amit mondasz, nagy jutalom úti a markod! Láss hozzá!

A jámbor úr és a balga szolga

Erről az Éren[1] vagy arról, már nem emlékszem egész biztosan, de élt valahol egy dúsgazdag ember. A gazdag ember nagyon zsugori volt. Ha övé lett volna a levegő, bizonyosan kiadta volna árendába,[2] s az árát a ládafiában[3] élire rakta volna, ha meg nem ette, itta volna. Mert bármilyen zsugori is volt a gazdag ember, meg kell hagyni, szeretett jól élni, és nem vetette meg a jó itókát. Egy szó, mint száz, zsugori volt, ha másról volt szó, önmagára azonban szívesen költekezett.

Szolgáit is éheztette. — Kövér jószág, sovány szolga, így megy jól a gazda dolga — szokta mondani, mikor egy-egy lakoma után zsíros bajuszát törölgette.

De be is volt zárva nála minden, padlás, pince, kamra, hombár.[4] Kézből adott enni mindenkinek, s aki kevesellte, elmehetett, amerre a szeme látott.

[1] Éren: Érmelléken. Az Alföld keleti részével határos dombvidék.
[2] Árendába: bérbe („a levegőt is kiadná árendába" — annyira pénzsóvár).
[3] Ládafia: régen a pénzt a láda kis fiókjában tartották.
[4] Hombár: gabona tárolására való nagy lada.

Igen ám, ezt megtehette a külső cselédséggel, de bent nehezebben ment a dolog. Bent maga körül éppen ezért csak egy szolgát tartott, de annak az egynek sem lehetett mindig a sarkában. Márpedig az irigy rettegés majd megölte arra a gondolatra, hogy a szolga ebből vagy abból eszik vagy iszik. Nem restellt a szolga után lopózni, rálesni és rácsapni, váratlanul rányitni hol itt, hol ott. Réseket vágott az ajtókba, lyukakat a falakba, hogy állandóan szemmel tarthassa szolgáját. De hiába. Az irigység mégsem hagyta nyugton. Élt a gyanúperrel,[5] hogy a szolga mégis elcsen magának valamit az ő hasa elől.

Dolga híján folyton azon töprengett, hogyan kaphatná a szolgáját lopáson. És ha a szolga nem akart soványkodni, előbb-utóbb pusztulnia kellett a háztól.

Végül nagyszerű gondolata támadt.

Olyan szolga után tudakozódott, aki nem ismeri a jobb ételeket és italokat.

Akárhány szolga jelentkezett nála szolgálatra, valamennyit kivallatta, megpróbálta.

Sült húst és bort rakott elébe és megkérdezte:

— Tudod, ez micsoda?

— Hogyne tudnám — mondta akármelyik. — Látom, hogy sült hús és bor.

— Akkor már szedjed is a lábad — mondta. — Nekem ilyen okos szolga nem kell.

Hanem egyszer úgy látszott, szerencse érte. Jelentkezett nála egy szolgalegény.

— Szolgálatot keresek, uram — mondta alázatosan.

— Nálam holtig való szolgálatra lelsz,[6] ha nincs több eszed, mint amennyi kell egy szolgának.

Nyomban eléje tett egy tál pástétomot[7] és egy üveg bort.

— No mondjad, mi ez? — kérdezte az úr.

— Nem tudom, uram — rázta a fejét a szolga.

— Na végre, egy nekem való ember — állapította meg az úr.

[5] Élt a gyanúperrel: gyanakodott.
[6] Lelsz: találsz.
[7] Pástétom: többféle étel (pl. hús, máj, tojás stb.) megdarált finom keveréke.

— Szolgálatomba fogadlak. Itt ez a pohár pálinka, idd meg, aztán láss a munkához!

A szolga értetlenül meredt a pohárra.

— Mit mond az úr? Mi van ebben a pohárban?

Az úr kegyesen megveregette a szolga vállát:

— No, derék. Ez már igen. Ilyen ember kell nekem. Mondom, itt maradsz, azonnal láss munkához.

Hát jól van, telt, múlt az idő. A szolgára semmi panasz nem volt.

Hanem egyszer az úr elment hazulról. Mielőtt kilépett a küszöbön, így szólt a legényhez:

— Eszedbe ne jusson valamihez nyúlni. Ott a csigaleves,[8] a töltött káposzta és a túrós csusza. Nem venném a lelkemre, hogy belepusztulj. Abban a két üvegben is veszedelmes méreg van. Fehér bor és vörös bor. Még a puszta neve is borzasztó. Egyetlen korty belőle biztos halál. Majd elfelejtettem mondani, hogy ott van egy sült pulyka is. Közel se menj hozzá. Már a szaga is a halál lehelete. Sose bocsátanám meg magamnak, ha nálam az ilyesmibe belepusztulnál. Nem! nem! Isten őrizz!

Ilyen kegyes intelmek után a jámbor úr elment.

Ám alighogy kitette a lábát, a szolga előszedte az étkeket. Nekiült és addig evett, míg csak volt előtte valami. Utána nyakon kapta a két üveg bort is, és kiitta egy cseppig. Utána kényelmesen lefeküdt. Mi több, szépen el is szundított.

Hazajön az úr, és csakhamar meglátja a romlást. Sehol az étel, sehol az ital. Szerteszét a mosatlan edény, s a két üveg az utolsó cseppig kicsorgatva. Azt hitte, elveszti az eszét. Éktelen haragra gerjedt. Szaladt, kereste a szolgát. Közben egy husáng[9] került a kezébe, és úgy nyitott szobáról szobára. Mikor meglátta a szolgát a pamlagon[10] heverni, majd szétvetette a düh, a harag. Akkorát kiáltott, hogy a mész hasadozni kezdett a falon:

— Kelj fel, gazember! Hová lett a sok minden a konyhából? Mi? — és megsuhogtatta a husángot.

[8] Csigaleves: csigatésztával készült húsleves.
[9] Husáng: vastagabb faág, bot.
[10] Pamlag: fekvőhely, heverő.

A szolga nyugodtan feltápászkodott és így szólt:

— Uram, ne haragudj, a kutyáid a hibásak. Amint benéztem a konyhába, azt látom, hogy a kutyák falják az ételedet. Erre én nekiestem a kutyáknak, zavarni kezdtem őket. Nem tudom, hányszor zavartam körül az udvaron őket mérgemben. Mikor meg bementem, azt látom, hogy azonközben a macskák fölugrottak a sütőre és elvitték a pulykát. Bizony azt sem tudtam ijedtemben, mit csináljak. Féltem, hogyha hazajössz, nagyon megversz. Ezért halálra szántam magam. Lekaptam a polcról a két üveg mérget. Először az egyiket hajtottam fel és vártam, mi lesz velem. Éreztem, hogy szédülni kezdek, de még mindig éltem. Már pedig én elemésztem magam, gondoltam, és fenékig kiittam a másik üveg mérget is. Aztán lefeküdtem. Gondoltam, most már jöjjön, aminek jönni kell.

— Hazudsz, gazember! — üvöltötte az úr magánkívül, és a hatalmas fütykössel[11] nekirontott a szolgának.

Ám a szolga sem volt rest. Kirántotta a meglepődött úr kezéből a fütykös.

— Uram, a fütykös nem volt az alkuban! — mondta. — A verekedéshez meg különösen értek. Éppen a kiskereki csárdában hallottam egy szegény szolgalegénytől, hogy te milyen híres verekedő vagy. Hát itt az alkalom. Azért jöttem ide, hogy móresre[12] tanítsalak, te föld szégyene, te föld terhe!

— Segítség! Segítség! — ordítozott a nyomorult.

— Nem kell ide segítség — mondotta a szolga —, elverlek én magam is olyan istenesen, hogy soha, míg a világ áll, nem lesz kedved senkit megverni, sem éheztetni.

Ezzel már nekiállt a jámbor úrnak, és úgy elverte rajta a port, hogy hat hétig lepedőben rázogatták utána.

(Magyar népmese)

[11] Fütykös: görcsös végű bot.
[12] Móresre tanít: tisztességre, becsületre tanít, ráncbaszed.

Ez a mese egy gazdag úrról szól, aki soha nem dolgozott, csak szolgáit dolgoztatta, s még ráadásul éheztette is szegényeket. Olyan fösvény volt, hogy még a levegőt is sajnálta a szolgáitól.

Egyszer azonban emberére akadt. Egy szolgalegény jól megbüntette a gonosz gazdát! Pedig még csodálatos mesehősök sem segítették, csak saját furfangos esze és bátorsága segítségével leckéztette meg a fösvény földesurat.

Sok mese szól arról, hogy a szegény emberek furfanggal vagy erővel győzik le a hatalmasokat. Az ilyen mese a nép vágyakozását tükrözi. A valóságban ugyanis mindig a szegények húzták a rövidebbet. Csak a mesemondó nép képzeletében történhetett meg a szomorú valóság ellenkezője, hogy győzött a nép, győzött az igazság! Az ilyen mesék a nép legkedvesebb meséi közé tartoztak. Ezekből a nép évszázadokon át vigasztalást, bátorítást merített.

A mese minden sorából érezzük, hogy a mesemondó a lelemények, bátor, szegény szolgalegény pártján áll és együtt érez vele.

Feladatok

1. Olvassátok el a mesét szereposztás szerint!
2. Gyűjtsétek össze az úr és a szolga tulajdonságait jelentő melléknéveket!
3. Mondjátok el részletesen, hogyan lakomázott a „balga" szolga!
4. Képzeljétek el, hogyan beszélte el a szolga a történteket a kiskereki csárdában!

Mesemondók, mesegyűjtők

Két mesét olvastunk már, de még egyiknek sem említettük a szerzőjét. Ki írta ezeket a meséket? Nem tudjuk, nem ismerjük őket; ahogy a közmondások, a találós kérdések, a népdalok szerzőit sem ismerjük.

Honnan kerültek olvasókönyvünkbe ezek a mesék? Azt már olvastuk, hogy a régi időkben a népnek kedvelt szórakozása volt a mesehallgatás. Nem mindenki tudott ám egyformán mesét mondani! Minden falu büszke volt jó mesemondóira, ezek meg igyekeztek kitenni magukért. A jó mesemondónak nagy emlekezete van, s hozzá megvan a tehetsége, hogy a mesét élvezetesen, érdekesen, színesen tudja előadni.

Nincs kétszáz esztendeje annak, hogy nálunk is, meg másutt is a világon felfedezték: nagy érték van elrejtve ezekben a népmesékben. Művelt, könyvolvasó emberek is gyönyörködve hallgatták a paraszt mesemondókat. Akadtak, akik lejegyezték a hallott meséket, összegyűjtötték és könyvben kiadták. Ezeknek a mesegyűjtőknek a könyveiből valók olvasókönyvünk meséi is.

A két bors-ökröcske

Volt egyszer egy igen-igen szegény ember. A szomszédjában lakott még egy nálánál is szegényebb. Az egyiknek fia volt, a másiknak leánya. Kapták magukat a szegény emberek, s összeházasították a két ifjút, hogyha már annyiban van: legyen egy koldustarisznyából kettő.

Azt mondja egyszer az ifjasszony az urának:

— Hallá-e kied! Az igaz, hogy nem a pápista[1] hiten van, de próbáljon egyet: böjtöljön meg egy pénteket, hátha az isten adna valamit!

Az ifjú ember meg is hallgatta a tanácsot, nem eszik egy betevő falást sem pénteken. Hanem az isten nem adott azért sem-

[1] Pápista: katolikus vallású.

mit. Megböjtöli a másodikat meg a harmadikat is, s egyszer csak úgy beléjött a böjtölésbe, hogy hét egymásután eső pénteken nem evett semmit, de semmit az ég alatt. De csak nem kapott semmit a hétnapos böjtre sem. „Legény! — gondolja magában — ez már csak elég volt, ha akart volna adni ő szent felsége, erre adhatott volna!" Meggondolkozik a szegény ember, s azt mondja a feleségének:

— Hallod-e feleség! Süss nekem hamuban sült pogácsát, mert menni akarok az istenhez, hadd látom: hol a hiba!

Süt is az asszony, s a szegény ember útnak indul.

Déltájban elér a Herec-erdőre. Ott talált egy ősz embert, amint két akkora ökörrel, mint egy borsszem, szántogatott a ciheres parlagon.[2] Köszön neki, s az fogadja is. Kérdi, hogy merre van szándéka.

— Én bizony az istenhez mennék — mondja a szegény ember. — Hét pénteken böjtöltem, s nem adott érte semmit. Most azt szeretném tudni, hogy mért nem adott!

— Abban hiába ne fáradj! — mondja az ősz ember. — Hanem én neked adom ezt a két bors-ökröcskét, ezek után elélhetsz, csak senkinek el ne add, akármennyit igérjenek is értük!

Hazahajtja a szegény ember a két ajándék állatot, s másnap mindjárt erdőbe ment velük. A szekeret innét s túl szedte össze: egyik kereket, másik rudat, a harmadik tengelyt adott, s úgy tákolta össze. Elég az, hogy volt olyan, amilyen. De nem is mert két szálfánál többet feltenni, mert az ökröcskékben még kevesebbet bízott. Hanem azok táltosok voltak, mikor meg akarja indítani, megszólal az egyik:

— Hát ezt a két szál fát ki után tette, gazduram? Csak rakja meg a szekeret istenesen, hogy recsegjen alatta, mert mi két szál fával szégyellünk bemenni a faluba!

A szegény ember csak csavargatta a fejét, de rászánta magát, s istenesen megrakta a szekeret, amennyi csak ráfért.

Amint kiérnek az erdőből, találkoznak a gróffal s a falubíróval. Ezek majd hanyatég[3] esnek, mikor látják, hogy az a két pirinkó ökör mekkora nagy szekér fát viszen. Kérdi a gróf:

[2] Ciheres parlag: bokros, megműveletlen föld.
[3] Hanyatég: hanyatt.

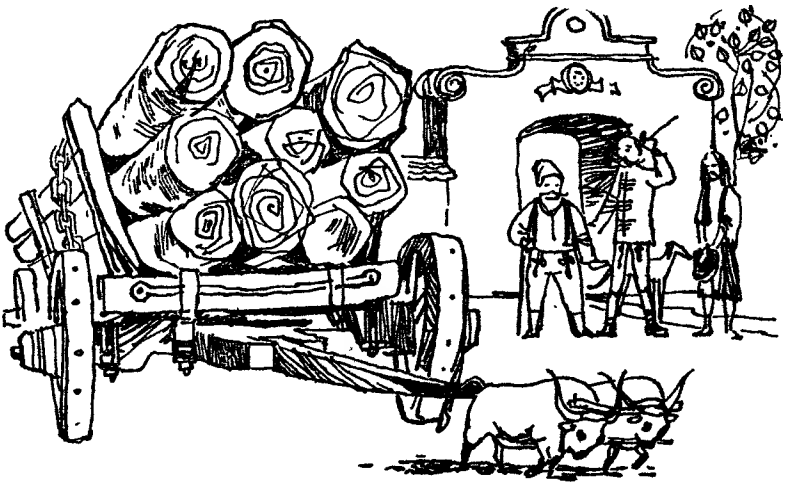

— Mennyiért adod nekem ezt a két ökröt, te szegény ember?

— Nem eladó, méltóságos gróf úr! — feleli a szegény ember.

Megharagszik a gróf, s azt mondja a szegény embernek, hogyha egy nap alatt meg nem szántja a Herec-erdőt, s bé nem veti, s el nem boronálja, ökör nélkül marad!

Aj, megbúsulja magát a szegény ember. Mit tudjon csinálni?

— Egyet se búsuljon, gazduram — szólal meg az egyik ökröcske —, csak szerezzen kied ekeszerszámot, a többi a mi dolgunk lesz ketten!

No, szerez is a szegény ember! Egyik ad talyigakereket, a másik ekekabalát,[4] a harmadik ösztökét,[5] kurta vasat, hosszú vasat, s egy picre[6] összeállította az ekét. Elmennek a Herecbe, s azt mondja ott az egyik ökör:

— Kied csak feküdjék le s aludjék, gazduram, eligazítjuk mi a többit!

A gazda bizony meg is fogadta a szót: lefeküdt, elaludt, s mire felébredt, már szépen el is volt boronálva a szántás. Avval haża-

[4] Ekekabala: csúsztató fa, amelyen az ekét vontatták, ha nem szántottak vele.

[5] Ösztöke: kis vaslapát az eke tisztítására.

[6] Egy picre: egykettőre, kis idő alatt.

bandukoltak, s jelentette a bírónak, hogy készen van a munkával. Kimegy a bíró és a gróf a helyszínére, végigjárja a helyet, de egy hajszál nem sok, annyi hibát sem leltek a vetésben.

— No, te szegény ember — mondja a gróf —, ha ami nekem takarmányom van, gyökerestől, mindenestől be nem takarítod egy nap alatt, ökröd nélkül maradsz, tudd meg!

A szegény ember elkezd búsulni, de a bors-ökröcske ismét megvigasztalja:

— Egyet se búsuljon, gazduram, kied csak feküdjék le a barázdába, aludjék, a többi a mi gondunk!

Be is takarították egy nap alatt még a helyét is a teménytelen sok takarmánynak. Egy szekérre rakták az egészet, de olyan magasra felrakták, hogy a szegény ember nem tudott a tetejébe nézni. Mikor a kastélyhoz érnek, bémegy a szegény ember a grófhoz, s azt mondja:

— Méltóságos gróf úr! Elhoztam eddig a takarmányt, de ha a kastélyt a helyéről el nem fordíttatja, nem térünk bé az udvarra.

A gróf még ki sem hallgatta jóformán, úgy kivetette a szegény embert, hogy majd megszakadt a nyaka. Meglátták ezt az ökröcskék, mozdítanak egyet a szekéren, neki a kastélynak, s az fenekestül felfordult. A grófot majd megölte a bosszúság.

— Hallod-e, te szegény ember! — mondá a gróf —, ha te engem be nem vitetsz a pokolba a bíróval együtt, ökröd sem lesz, s magad is csúfot látsz! Látni akarom a poklot, hogy milyen világ van ott!

Hej, búnak adta magát a szegény ember. Hogy tudja ő oda vitetni, mikor soha még a tájéka felé sem járt a pokolnak! Megszólalt az egyik ökröcske:

— Azért sohase búsuljon, gazduram! Oda éppen jó helyre kívánkoznak, megilleti mind a kettőt!

Avval a szegény ember előállott a szekérrel, a gróf és a bíró felkászálódtak rá, elindultak az ökröcskék a pokol tartománya felé. Estére kelve a kapuhoz értek. A borsszem-ökröcskék nekifutottak az ajtónak, beütötték a fejükkel, avval a gróf nagy tempóval besétált, s utána a bíró.

— No most, gazduram, rántsa rájuk az ajtót! — javallotta az egyik.

A szegény ember úgy is tett, s a gróf soha ki nem tudott kerülni a világ felszínére, sem a bíró. A szegény ember pedig a két borsszem-ökröcskével máig is boldogan él, ha meg nem halt.

Feladatok

1. Soroljátok fel a csodás és a valóságos szereplőket és eseményeket!
2. Miért indult útnak a szegény ember? Miért és hogyan akarta elvenni tőle az ökröket a gróf? Hogyan állt bosszút rajta a szegény ember?
3. Ki mondja ki nyíltan az igazságot a grófról meg a bíróról?
4. Ismertek-e ehhez hasonló mesét vagy meserészletet?

Tanulj mesterséget!

I. Élt egyszer egy király. Egyetlen fia volt. Amikor a király megöregedett, elhatározta, hogy megházasítja a fiát.

— Engedd meg, hogy bejárjam az egész birodalmadat, és magam válasszak mátkát magamnak!

Elbocsátotta az apja. Válogatott, keresgélt a királyfi, de csak nem talált kedvére való mátkát. Végül egy szegény kis faluban, a falu végén, a legszegényesebb házikóban látott egy világszép leányt és megszerette. Nyomban feleségül is kérte, de a leány azt kérdezte tőle:

— Mi a mesterséged?

— Nincs mesterségem — felelte a királyfi.

— No, az már baj! — mondta a leány. Királyfinak lenni, az nem mesterség. Ma király vagy — holnap letaszíthatnak a trónról. Hogy keresed meg akkor a kenyeredet? Eredj, tanulj valami mesterséget, akkor feleségül megyek hozzád, de ha nem tanulsz, ne is mutatkozz többet!

II. Elszomorodott a királyfi, nem tudta, ugyan miféle mesterséget tanulhatna meg a leggyorsabban. Visszament apjához, elmondta neki, mi történt vele.

Összehívta a király a mesterembereket. Tódultak a palotába az asztalosok, a csizmadiák, a szabók, a kőművesek, a kályhások.

A király megkérdezte az asztalostól:

— Mennyi idő alatt tanítod meg a királyfit a mesterségre?

— Öt év alatt! — felelte az asztalos.

— Ó! Azalatt férjhez megy a mátkám, nem vár annyi ideig rám — mondta a királyfi. — Minek akkor nekem a mesterség!

Megkérdezték a többit: ki tanítja meg a királyfit hamarabb a maga mesterségére.

A csizmadia azt mondta: négy év alatt, a kőműves három év alatt, a kályhás két év alatt. Végül előlépett egy ember, és így szólt:

— Én nemezt[1] készítek meg szűrt.[2] Adjátok hozzám a királyfit! Egy hét alatt megtanítom a mesterségemre!

Elment hozzá a királyfi, és megtanult szűrt készíteni.

Aztán felkereste a világszép leányt.

— Miért jöttél el megint? — kérdezte a lány.

— Hogy feleségül kérjelek.

— Tanultál-e mesterséget?

— Tanultam bizony. Értek a szűrkészítéshez.

— No, az is jó mesterség — mondta a lány. — Most már feleségül megyek hozzád.

Lakodalmat ültek és boldogan éltek.

Nemsokára meghalt az öreg király. A királyfi foglalta el a trónt. Egy napon felkerekedett, hogy körülnézzen birodalmában: ki hogy él, ki minek örül, ki mi miatt kesereg. Szegény embernek öltözött és útnak indult. Ment, mendegélt, elérkezett egy nagy városba. Megéhezett. Bekopogott egy házba, köszöntötte a gazdákat, aztán megkérte őket:

— Adjatok ennem, jó emberek!

A ház gazdái nyájasan fogadták, nem tagadták meg tőle az ételt. Rablók voltak a gazdák. A pince elé vezették a királyt, és kinyitották előtte az ajtót.

— Mi van ebben a pincében? — kérdezte a király.

— Nézd meg magad! — mondták a rablók, azzal belökték a pincébe. Körülnézett a király, és látta, hogy még három ember ül a pincében.

[1] Nemez: gyapjúból készített (ványolt) vastag posztószövet.
[2] Szűr: gyapotszövetből készült díszes kabát.

— Miért ültök itt? — kérdezte a király. — Mit akarnak veletek?

— Megölnek bennünket a rablók — felelték a rabok. — Te is erre a sorsra jutsz.

Megijedt a király, nem tudta, mit tegyen.

A rablók megölték a három foglyot. A királyra került a sor. Azt mondta a király a rablóknak:

— Ne öljetek meg! Olyan szűrt csinálok nektek, hogy kétszáz aranypénzt adnak érte. Vigyétek egyenesen a fiatal királynéhoz, az alkudozás nélkül megveszi tőletek.

Megörültek a rablók. Vitték a gyapjút a királynak. Az megványolta,[3] olyan szépséges mintákkal díszítette, hogy aki nézte, nem tudta a szemét levenni róla. A virágok meg cirádák[4] közé ezeket a szavakat hímezte: „Rablók foglya vagyok egy nagy városban, egy ház pincéjében. Ha két napon belül ki nem szabadítanak, megölnek a rablók!" Fogta az egyik rabló a szűrt, fejére emelte és vitte a városba. Vitte a királynéhoz, kínálta neki.

A királyné megnézte a szűrt. Elolvasta a minták közé rejtett szavakat, aztán odaadta a kelméért a kétszáz aranypénzt, és elbocsátotta a rablót. Aztán nyomban sereget gyűjtött és követte a rablót, hogy kiszabadítsa férjét. Odaértek, körülvették a rablók házát, hogy senki se szökhessék meg belőle.

III. A katonák betörtek a házba, elfogták a rablókat, és megölték őket. Aztán lementek a pincébe, kiszabadították a királyt és feleségéhez vezették.

— Látod — mondta a királyné —, ha nem tanultál volna mesterséget, most az sem segített volna, hogy király vagy, megöltek volna a rablók.

— Igaz bizony — felelte a király —, már régen nem élnék. A mesterségem szabadított ki a bajból!

(Grúz népmese)

[3] Megványol: gyapjúból készít.
[4] Cirádo: kacskaringós, cifra díszítmény.

A világszép szegény leányt nem kápráztatta el a kezét kérő királyfi. Józan feltételt szab neki. Csak akkor megy hozzá feleségül, ha előbb valami mesterséget tanul. A királyfi teljesíti a lány kívánságát. Mestersége segítségével nagy veszedelemtől szabadul meg. A mese tanulsága a címében van: „Tanulj mesterséget!"

Feladatok

1. Igaz-e, hogy „királyfinak lenni, az nem mesterség"?
2. Állapítsátok meg, melyek azok a dolgok, események ebben a mesében, amelyek a valóságban nem történhettek meg!
3. Mondjatok 1—2 olyan mondatot a mese végére, amellyel általában a mesék be szoktak fejeződni!
4. Soroljatok fel néhány foglalkozást, amely tetszik nektek!
5. Írjátok meg, milyen mesterséget választanátok legszívesebben és miért!

Az írásművek szerkezete

Olvasmányaink az eseményeket szépen elrendezve, kellően tagolva adják elő.

Figyeljük meg a Tanulj mesterséget c. mesét! A bevezető részből megismerjük a két szereplőt, a királyfi szándékát és jövendőbelijének kívánságát. Ez a bevezetés felkelti érdeklődésünket. (I.)

A továbbiakból megtudjuk, hogy a királyfi teljesíti a leány kívánságát, s a lány is megtartja ígéretét. Ezzel azonban még nincs vége a mesének. Csak most kerül sor az érdekes és izgalmas fordulatokra: a király álruhában jár, rablók fogságába esik, mestersége és a rablók kapzsisága menti még a haláltól. (II.)

Végül a mese utolsó részéből értesülünk, hogy a királyt kiszabadították, s most értjük meg a mese címét. Igazat adunk a királynénak. Örülünk, hogy minden baj jóra fordult. (III.)

Minden írásmű rendszerint három részből áll:

I A bevezetésből megismerjük a szereplőket és az események színhelyét.

II. A főrészben (tárgyalásban) kerül sor az események részletes elbeszélésére. Minden írásműnek ez a legterjedelmesebb része.

III. A befejezésben az események sora lezárul.

Hétéveske

Volt egyszer, hol nem volt, volt egyszer két testvér, egy szegény meg egy gazdag. A szegény özvegyember volt, hétéves leánykája vezette a háztartását, az látta el gazdaságát. Ezt a kislányt elnevezték Hétéveskének.

Gazdag nagybátyja ajándékozott Hétéveskének egy sovány nyavalyás kis üszőt.[1] Hétéveske addig etette, itatta, gondozta, míg szép nagy tehén lett belőle, s borja is született esztendőre.

Mikor a gazdag bátya a szép kis borjat meglátta, azt kívánta, hogy Hétéveske adja neki az állatkát. Hétéveske apja nem akarta odaadni. Sokáig veszekedtek, végül a bíróhoz mentek, hogy vizsgálja meg a dolgot, s ítélkezzék jog szerint.

A gazdag így védte igazát:

— Üszőt adtam a húgomnak, borja nélkül.

A szegény meg erősítgette:

— Ha az üszó az enyém, akkor a borja is az enyém.

Mindkettőnek igaza volt. Hogyan essék az ítélet?

Végül így ítélt a bíró:

— Azé a borjú, aki három találós kérdésre válaszolni tud. Az első kérdés ez: Mi a leggyorsabb a világon?

A két ember hazaindult. A szegény útközben egyre azon tanakodott magában, mit feleljen másnap.

Haza is ért estére, s előhívta a lányát:

— Jaj, lányom, azt kívánja a bíró, találjam ki, mi a leggyorsabb a világon. Ugyan mit válaszoljak neki?

— Ne búsuljon édesapám, aludjon csak nyugodtan; a pihenés és az álom mindig jó tanácsot ad.

Reggelre virradóra Hétéveske felébreszti apját.

— Keljen fel, édesapám, ideje már a bíróhoz menni. Azt felelje neki, hogy a világon a leggyorsabb a gondolat, mert több ezer mérföldet is megtesz egy szempillantás alatt.

Fölkelt a szegény ember elment a bíróhoz. A kapuban találkozott a bátyjával.

[1] Üsző: fiatal tehén.

— No — kérdi a bíró —, mi a válasz? Mi a leggyorsabb?

A gazdag bátyja előugrik, és azt mondja:

— Van egy lovam, az olyan gyorsan száguld, hogy senki utol nem éri.

A biró elnevette magát, és a szegényhez fordult:

— Hát te mit válaszolsz?

— A gondolat a leggyorsabb a világon, mert több ezer mérföldet is megtesz egy szempillantás alatt.

A bíró elcsodálkozott, bólintott rá, és így szólt:

— Jól van. Most pedig találjátok ki, kié a legnagyobb gazdagság a világon.

Hazamentek a testvérek.

Azt mondja a szegény a leányának:

— A bíró azt kívánja, találjam ki, kié a legnagyobb gazdagság a világon. Honnan tudjam én azt?

— Ne búsuljon édesapám, aludjék csak nyugodtan; a pihenés és az álom mindig jó tanácsot ad.

Reggelre virradóra Hétéveske felébreszti apját, és így szól:

— Keljen fel, édesapám, ideje már a bíróhoz menni. Azt felelje neki, hogy a földé a legnagyobb gazdagság, mert az minden embert táplál és ellát, s mégis mindig elég kincse marad.

Elment a szegény ember a bíróhoz. A kapuban találkozott a bátyjával.

— No — kérdi a bíró —, mi a válasz? Kié a legnagyobb gazdagság?

A gazdag sietve felelt:

— A király őfelségéé.

— Hát te? — kérdi a bíró a szegényt. — Mit válaszolsz?

— A földé, mert az minden embert táplál és ellát, s mégis mindig elég kincse marad.

Elcsodálkozott a bíró, bólintott rá, és így szólt:

— Jól van. Most pedig találjátok ki, mi a legkedvesebb a világon.

Hazamentek a testvérek.

Azt mondja a szegény a lányának:

— A bíró azt kívánja, találjam ki, mi a legkedvesebb a világon. Honnan tudjam én azt?

— Ne búsuljon édesapám. Aludjék csak nyugodtan; a pihenés és az álom mindig jó tanácsot ad.

Reggelre virradóra Hétéveske felébreszti apját, és így szól:

— Keljen fel, édesapám, ideje már a bíróhoz menni. Azt felelje neki, hogy a nap a legkedvesebb, mert beragyogja a sötétséget, leküzdi a hideget, és egyformán süt mindenkire, még a legszegényebbekre, legszomorúbbakra is. A napra az ember még könnyein át is rámosolyog.

Elment a szegény ember a bíróhoz, kapuban találkozott a bátyjával.

— No — kérdi a bíró —, mi a válasz? Mi a legkedvesebb?

A gazdag sietett a válasszal:

— A pénz a legkedvesebb, mert pénzért mindent meg lehet venni.

A bíró elnevette magát, s megkérdezte a szegényt:

— Hát te mit válaszolsz?

— A nap a legkedvesebb, mert beragyogja a sötétséget, leküzdi a hideget, s egyformán süt mindenkire, még a legszegényebbekre, legszomorúbbakra is. A napra az ember még a könnyein át is rámosolyog.

Mikor ezt a bíró meghallotta, így szól a szegény emberhez:

— Te találtad el a választ mind a három kérdésre, tiéd a borjú.

(Lengyel népmese)

Feladatok

1. Hasonlítsátok össze a szegény és a gazdag ember válaszait! Miért ítélte a bíró a borjút a lánynak?
2. Mondjátok el, milyennek ismertétek meg a feleletekből Hétéveskét és nagybátyját!
3. Meséljétek el párbeszédek nélkül, hogy mit kérdezett a bíró, és mit felelt rá a két ember!
4. Figyeljétek meg a mese szerkezetét! Jelöljétek meg, hogyan tagolódik három részre!

Az írásmű címe

Olvasmányaink címe egyrészt arra való, hogy elnevezze, megjelölje az írásműveket, másrészt felkeltse az érdeklődést, s tájékoztassa az olvasót, hogy miről fog szólni a mű.

Cím lehet egy vagy több szereplő neve (pl. Tündérszép Ilona, Mese a halászról és a kis halról), de elárulhat a nevüknél többet is (pl. A didergő király, A szárnyas királyfi). Jó cím lehet a mese tanulságának tömör megfogalmazása is (pl. Tanulj mesterséget!).

A jó cím rövid, de sokatmondó.

Feladatok

1. Egy mesekönyv tartalomjegyzékében a következő címek olvashatók: A kis gömböc. — Kacor király. — Fából faragott Péter. — Nyakigláb, Csupaszem meg Málészáj. — A loncsos medve. — A libapásztorból lett királyné. — Az aranykacsa. — A szamárrá változott barát. — Az égig érő fa. — A két bors-ökröcske. — Melyik mesét olvasnátok el először? Miért?
2. Magyarázzátok meg, mit jelentenek és miért találók az alsó osztályokban megismert, következő olvasmányok címei: A kocsisok és a grófok, Füstbe ment terv, Szeptemberi emlék, A faekétől a traktorig, A szánkó, Lenin és a kisfiú!
3. Adjatok új címet az eddig olvasott meséknek! Ügyeljetek, hogy az új cím is találó, sokatmondó és rövid legyen!

Összefoglalás

(A népmese)

Az olvasott mesékben sok jellemző, közös vonást fedeztünk fel.

Mesekezdés. Legtöbb mesénk így kezdődik: *„Hol volt, hol nem volt . . .”* Ebből tudjuk meg, hogy mesét (tehát költött, kitalált történetet) fogunk hallani.

Állandó kifejezések. Nemcsak a mese kezdő mondata azonos vagy hasonló meséinkben, hanem közbe-közbe is találkozunk ismétlődő mondatokkal, állandó kifejezésekkel. A hős útjának céljáról eleinte csak annyit tudunk, hogy *elindult szerencsét próbálni.* Azután *ment, mendegélt.* Útravalóul *hamuban sült pogácsát* visz magával. Ha találkozik valakivel, az így szólítja meg: *„Hol jársz te itt, ahol még a madár se jár?”* A táltos ló *kedves*

*gazdám*nak szólítja. Ha két szerető szív egymásra talál, így jegyzik el egymást: *„Én a tied, te az enyém, ásó-kapa válasszon el egymástól!"*

Meseszámok. Bizonyos számok is állandóan visszatérnek a mesékben. A királynak 3 fia van. A sárkánynak 7 vagy 12 feje. Három hattyúból 3 tündér lett, a kondásnak 3 táltos ló segített.

Befejezés. A mese végén az ifjú párnak *hétországra szóló lakodalmat csapnak*, és búcsúzóul megtudjuk, hogy *még ma is élnek, ha meg nem haltak.*

A szereplők. A mesékben előfordulnak mesebeli emberek és állatok (tündérek, boszorkányok, óriások, törpék; sárkányok, táltos lovak) és valóságos emberek (királyok és kondások, gazdagok és szegények, urak és parasztok).

Csodák. A mesében nincs lehetetlenség. A nép képzelete minden nehézséget legyőz. A mesehős a legnehezebb feladatokat is végre tudja hajtani. Ha maga nem győzi, s varázseszközei sem elegendők, csodás hatalmú lények sietnek segítségére.

Kinek a pártján áll a mesemondó? A mesemondó mindig a becsületes, a szegény, az igaz úton járó ember pártján áll. Ha szorult helyzetbe is kerül a mese hőse, s már-már úgy látszik, hogy a gonoszok kerülnek felül, a végén minden jóra fordul. A mesében mindig az igazság győz. A szegényekről és a gazdagokról szóló mesék különösen népszerűek voltak. Évszázadokon át az ilyen mesék tartották a lelket a népben, hogy eljön az idő, amikor a gazdag hatalmasok fölébe kerekedik az elnyomott, szegény nép. Addig is egy-egy bátor és leleményes mesehős állt bosszút a sok szenvedésért.

Minden nép mesél. Nincs olyan nép a kerek világon, amelynek ne volnának meséi. Sok hasonló mese akad a népek meséi között. Ezen nincs mit csodálkoznunk. A különféle népek sorsa közt alig volt különbség, ugyanúgy szenvedtek uraiktól, s a jövőjüket is hasonlóképpen képzelték el. A meséknek nem állott útjába országhatár. Katonák, vándor kereskedők és mesteremberek hozták-vitték egyik országból a másikba. Szegény vándorlegények egy-egy mesével hálálták meg az éjjeli szállást. Amelyik mese megtetszett, azt sokszor meghallgatták, s jól megőrizték emlékezetükben.

A népmesék a nép képzeletének örökszép alkotásai és igazságérzetének hű kifejezői. A mesék évszázadokon át szórakoztatták és bátorították a szegény, elnyomott népet. Segítettek nehéz sorsa elviselésében. Fenntartották benne a reményt, hogy eljön az igazságos és boldog emberi élet.

A népmesékben ma is gyönyörködünk, és megbecsüljük őket, hiszen elődeink álmait és vágyait ismerhetjük meg belőlük.

Móra Ferenc:

A didergő király

Mese, mese, mátka pillangós batárba;[1]
Volt egyszer egy király Nekeresd országba.
Nevenincs királynak nagy volt a bánata,
Csupa siralom volt éjjele, nappala.
Hideg lelte-rázta, fázott keze-lába,
Sűrű könnye pörgött fehér szakállába:
„Akármit csinálok, reszketek és fázom,
Hiába takargat aranyos palástom!
Aki segít rajtam: koronám, kenyerem
Tőle nem sajnálom, véle megfelezem!"

Százegy kengyelfutó[2] százkétfelé szaladt,
Tökszárdudát fújtak minden ablak alatt:
Ki tud orvosságot a király bajáról,
Hol az a bölcs ember, aki jót tanácsol?
Adott is ezer bölcs ezeregy tanácsot.
De együtt se ért az egy falat kalácsot.
Didergő királynak csak nem lett melege,
Majd megvette szegényt az isten hidege.
Körmét fúvogatta, keserűn köhintett,
Bölcs doktorainak bosszúsan legyintett:
„Bölcsekkel az időt ne lopjuk, azt mondom,
Hívjátok elő az udvari bolondom!"

[1] Pillangós batár: lepkék által húzott mesebeli hintó.
[2] Kengyelfutó: gyorsfutár.

Bukfenc-vetegetve jön elő a bolond,
Cseng-peng, kong-bong rajta a sok arany kolomp,
Mókázna a jámbor, serdül,[3] perdül, fordul,
De a király rája haragosan mordul:
„Hallod-e, te bolond, szedd össze az eszed,
Adj nekem tanácsot, akárhonnan veszed."
„Teli van énnálam ésszel a szelence:[4]
Hideg ellen legjobb a meleg kemence.
Gyújtass be csak, komám!" — nevetett a bolond,
S nevetett köntösén a sok arany kolomp.

Kergeti a király ki a sok léhűtőt:
Hozzák fülön fogva az udvari fűtőt.
„Hamar cédrusfával[5] a kandallót tele,
Urunk-királyunknak attól lesz melege!"
Nagy volt a kandalló,[6] akár egy kaszárnya,
El is égett benne vagy száz cédrusmáglya.
Sergett[7] is a király előtte, megette,
Utoljára mégis csak azt dideregte:
„Fűtsetek, mert megvesz az isten hídege!"
Már a szakállam is csak úgy reszket bele!"

Nyöszörög a fűtő: „Felséges királyom,
Életem-halálom kezedbe ajánlom,
Most dobtam bele az utolsó forgácsot,
Jó lenne hivatni az udvari ácsot!"
Nekibúsul erre a didergő király,
Szigorú paranccsal a kapuba kiáll:
„Vágjátok ki kertem minden ékességét,
A szóló szőlőnek aranyvenyigéjét,
A mosolygó almát, a csengő barackot,
Hányjatok a tűzre minden kis harasztot!

[3] Serdül: gyorsan megfordul maga körül.
[4] Szelence: kis zárható edényke, doboz.
[5] Cédrusfa: fenyőfa-fajta.
[6] Kandalló: nyitott szobai tűzhely.
[7] Sergett: sürgött-forgott.

Széles ez országban amíg erdőt láttok,
Kandallóm kihűlni addig ne hagyjátok.
Jaj, mert mindjárt megvesz az isten hidege,
Csak úgy kékellik már az ajkam is bele!"

Csattognak a fejszék, sírnak erdők, berkek,
Recsegnek, ropognak a gyümölcsös kertek.
Sok lakójuk fejét bujdosásra adta,
Fészkit ezer madár jajgatva siratta.
A rengeteg fákból egy szál se maradt ott,
Aranyos kandallón mind elparazsallott.
Didergő királynak de minden hiába,
Nyögve gubódzik be farkasbőr bundába:
„Fűtsetek, mert megvesz az isten hidege,
Csak egy fogam van már, az is vacog bele!"

Nekeresdországban van is nagy kopogás,
Ripegés-ropogás, siralom, zokogás.
Dolgozik a csákány, fűrész, balta, horog —
A király ajtaja egyszer csak csikorog.
Betipeg egy lányka, icike-picike,
Gyöngyharmat tündöklik lenvirágszemibe.
Az ajaka kláris,[8] a foga rizskása,
Csattog, mint az erdők zengő muzsikása:
„Ejnye, de rossz bácsi vagy te, király bácsi!"
Megfordul a király: „Ácsi, kislány, ácsi!"
„Azt se tudom, ki vagy, sohasem láttalak,
Mért haragszol reám? Sose bántottalak!"

Kerekre nyitotta a csöppség a szemét:
„Minek szedetted le a házunk tetejét?
Hó is hullongázik, eső is szemezik,
A mi padlásunkra az most mind beesik:
Elázik a bábum kimosott ruhája,
Vasárnap délután mit adok reája?"

[8] Kláris: kaláris, élénkpiros, olyan piros, mint a korall.

Mint amikor nap süt a jeges ereszre,
A király jégszíve harmatot ereszte.
Szemében buggyan ki szívének harmatja,
Szöghaját a lánynak végigsimogatja:

„Ne félj, a babádat ruhátlan nem hagyom,
Bíborköntösömet feldaraboltatom,
Bársonyrokolyája,[9] selyemfőkötője,
Lesz ezüst kötője, arany cipellője!"
Most meg már a kislány mondta azt, hogy: „Ácsi,
Mégiscsak jó bácsi vagy te, király bácsi!"
Örömében ugrált, tapsikolt, nevetett —
S didergő királynak nyomban melege lett!
A tükörablakot sarokra nyitotta,
Városa lakóit összekurjantotta:
„Olyan meleg van itt, hogy sok egymagamnak,
Juttatok belőle, aki fázik, annak!"

Tódult is be nyomban a sok szegény ember,
A márványtéglákon nyüzsgött, mint a tenger.
Ki is szorult tőlük király a konyhára,
Rájuk is parancsolt mindjárt a kuktákra:

[9] Rokolya: szoknya.

„Asztalt terigetni, ökröt sütögetni,
Fussatok a hordót csapra ütögetni!
Ily kedves vendég még nem járt soha nálam,
Mint a saját népem, — nagy Meseországban . . ."

Ezt a mesét Móra Ferenc (1879—1934) írta. Jól ismerte és szerette a magyar népmeséket, s maga is írt sok, hozzájuk hasonló érdekes és szép mesét.

A didergő király meseíró műve, tehát nem népmese, hanem műmese. Az eddig olvasott népmeséktől azonban nemcsak ebben különbözik, hanem alakjában, formájában is. A didergő király verses műmese.

Feladatok

1. Mondjátok el a mesét a következő kérdések alapján! — Mi baja volt a királynak? Milyen tanácsokat adhattak neki a bölcsek? Mit mondott a bolond? Mi mindent tüzeltek el a kandallóban? Mitől lett melege a királynak? Miért hívta palotájába a szegény népet?
2. Miben hasonlít ez a mese az ismert népmesékhez?
3. Az írásmű szerkezetéről tanultak alapján állapítsátok meg a mese három fő részét!
4. Gyűjtsétek össze azokat a szavakat, amelyek a király didergését fejezik ki!

Vers és próza

Az eddig olvasott népmesékben a mondatok folyamatosan követik egymást. Ez a prózai szövegek szokásos külső formája.

A didergő király c. műmesében rövidebb sorok szabályosan sorakoznak egymás alá. Ha a sorokat hangosan olvassuk, különös lüktető, hullámzó, szabályosan vissza-visszatérő hangsúlyt (idegen szóval: ritmust) figyelhetünk meg bennük. Pl.:

Mókázna a *jám*bor, *ser*dül, perdül, *for*dul,
De a király *rá*ja *ha*ragosan *mor*dul.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a verssorok végén a szavak összecsengenek, rímelnek:

Hideg lelte-rázta, fázott keze-*lába*.
Sűrű könnye pörgött fehér szaká*llába*.

Az írásművek külső formájuk szerint lehetnek prózai és verses alkotások. A verset a prózától a ritmus és a rím különbözteti meg.

Feladatok

1. Próbáljátok meg egy jól ismert népdal szövegének ritmusát kitapsolni!
2. Figyeljétek meg szívetek dobogását! Gondoljatok a vonat zakatolására! Melyiknek a ritmusát érzitek szabályosabbnak? Melyikhez hasonlít a vers?

AZ ÍRÁSMŰ GONDOLATMENETE

Vázlatkészítés

Ha egy mese elmondására készülünk, írjuk fel emlékeztetőül a gondolatmenetét, vázlatát. A vázlat összeállításakor ügyeljünk arra, hogy az események, gondolatok sorából egyetlenegy lényegest se hagyjunk ki. Minden eseményt csak egy-egy tömör kijelentő vagy kérdő mondatban vagy címszerűen fogalmazzunk meg.

Például így:	*Vagy így:*
I. A didergő király bánata	I. Mi baja volt a királynak?
II. A bölcsek tanácsa	II. Mit tanácsoltak a bölcsek?
A bolond tanácsa	Mit tanácsolt a bolond?
Munkában az udvari fűtő	Mivel tüzelt az udvari fűtő?
Csattognak a fejszék	Mit parancsolt a király?
Bontják a háztetőket	Honnan szereztek még fát?
Betipeg egy kislány	Mit mondott a kislány?
Melege lesz a királynak	Mitől lett melege a királynak?
III. Vendégül látja népét	III. Minek örült a király?

A három részt (bevezetés, főrész, befejezés) római számokkal szoktuk jelölni. A főrész (tárgyalás) eseményeit, gondolatait több pontban fogalmazzuk meg.

A fenti példáknál tömörebben is elkészíthetjük a mese vázlatát:

I. Mi baja volt a királynak?
II. Hogyan próbált segíteni magán?
Miért nem vált be a bolond tanácsa?
Mitől lett melege a királynak?
III. Mi gyógyította ki a bajából?

Feladatok

1. Mondjátok el A didergő király c. műmesét a fenti vázlatok segítségével!
2. Figyeljétek meg, meddig tart egy-egy esemény (vázlatpont), hol kezdődik a következő pont?
3. Mondjátok el a király és a kislány beszélgetését párbeszédes alakban!
4. Mondjátok el párbeszéd nélkül a mesét!
5. Alakítsátok át az első vázlatban levő címszerű vázlatpontokat (pl. A bölcsek tanácsa) kijelentő mondatokká és viszont!

Benedek Elek:

A szárnyas királyfi

I. Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy király, s annak olyan szép leánya, mint égen a ragyogó csillag. Mikor a királykisasszony eladósorba került,[1] tízen-húszan is jöttek leánynézőbe, mind csupa királyfik, de a királykisasszonynak éppen a legszegényebb királyfin akadt meg a szeme. Az ám, csakhogy a király azt szerette volna, ha a leánya a leggazdagabb királyfit választja, s merthogy nem ezt tette, nagy haragjában bezáratta a palota legmagasabb tornyába, s ott tartotta szomorú rabságban. Hiszen zárhatta, mert a szegény királyfi minden alkonyatkor meglátogatta a királykisasszonyt úgy, hogy arról senki lélek sem tudott. Ugyan hogy lehetett ez? Úgy, hogy a királyfinak volt egy ezermester inasa, ez szárnyat csinált a gazdájának, s amint esteledett, alkonyodott, felszállott a város szélén, s mint egy madár, úgy repült be a torony ablakán.

II. 1. Hát ez így volt egy hétig, kettőig. Egyszer azonban eszébe jutott a királynak, hogy meglátogatja a leányát, hátha szép szóval másfelé fordíthatja a szívét. No, éppen jókor talált menni a toronyba: a szegény királyfi ott üldögélt a királykisasszony mellett, keseregtek mind a ketten, hullott a könny a szemükből, mint a záporeső. Hej, szörnyű haragra gerjedt a király, mikor meglátta a királyfit. Kirántotta széles görbe kardját, de bezzeg a

[1] Eladósorba került: elérte azt a kort, amelyben férjhez mehet.

királyfi sem tátotta el a száját, meglebbentette-csattogtatta a szárnyát, s huss! kirepült az ablakon. Meg sem állott, míg abba az erdőbe nem repült, ahol ő egymagában lakozott kakassarkon forgó aranypalotájában.

2. Nosza, a király mindjárt befogatott hatlovas hintóba, s indult az erdőbe, mert hallotta volt már, hogy az ő erdejében lakozik a királyfi, csak hogy közeliben lehessen a királykisasszonynak. Ment a hintó után egy regement[2] huszár is, s ahogy a palotához értek, egyszeribe körülfogták, a király meg bement a palotába.

Bement az első szobába, nem volt ott semmi. Bemegy a másodikba, ott volt két ágy, két szék, egy asztal egy almáriom[3]. Bemegy a harmadikba, s hát abban nem volt egyéb, csak egy íróasztal, amellett ült a királyfi, s szomorú verseket írt az ő nagy szívbéli bánatáról.

— Hé, szárnyas királyfi! — kiáltott a király szörnyű haraggal. — Te voltál a leányomnál?

— Én voltam, felséges királyom, nem tagadom. Ha tagadnám is, mi hasznát látnám?

— Bizony ha te voltál, mindjárt agyon is lőlek ebben az álló helyemben!

Azt mondta a királyfi:

— Ne lőjön meg, felséges királyom. Inkább vitessen vissza a toronyba, kötöztessen össze a leányával, s vettessen le a toronyból.

— No, ha ez a kívánságod, ez teljesedhetik — mondta a király. — Haljatok meg együtt, szívem szomorítói!

3. Hát csakugyan úgy lett, ahogy a szárnyas királyfi kívánta: visszavitték a toronyba, ott összekötözték a királykisasszonnyal, s ledobták a toronyból. Le ám, csakhogy nem estek a földre, mert a királyfi szárnyát elfelejtették lekötni, s ahogy lelökték az ablak párkányából, kieresztette a szárnyát, felszállott a magas levegőbe, s repült a királykisasszonnyal, mint a gondolat, még annál is sebesebben.

III. Eleget kiabált a király utána, hogy csak jöjjön vissza, egyik-

[2] Regement: regiment, ezred.
[3] Almáriom: szekrény.

nek sem lesz bántódása, de bezzeg volt esze a szárnyas királyfinak, még a fejét sem fordította vissza; nem szállott földre, míg az apja udvarába nem ért. Ott aztán leoldották róluk a kötelet, s még aznap megesküdtek a fiatalok. Amire a király odaért, már rég megvolt a lakodalom, csak egy kevés maradék jutott neki a lakodalmi kalácsból.

No, ez így éppen jól volt, ahogy volt.

Itt a vége, fuss el véle.

Benedek Elek (1895—1929) egyik legismertebb, legkedveltebb népmesegyűjtőnk és népmeseírónk.

A népek képzeletét régóta foglalkoztatta a repülés. Évszázadokkal a repülőgép feltalálása előtt elképzelték a repülő embert. Ebben a mesében a királyfinak szárnyakat készített egy ezermester inasa. Ennek segítségével menekültek meg a hű szerelmesek a kapzsi és kegyetlen öreg király bosszújától, aki nem akarta leányát a legszegényebb királyfihoz adni. Régen a valóságban is sokszor elválasztotta az egymást szerető fiatalokat a gazdagok és szegények szembenállása.

Feladatok

1. Készítsétek el közösen a mese vázlatát (I., II. 1., 2., 3., III.)!
2. Válasszátok ki a mese egyik részletét! *a)* Mondjátok el részletesen! *b)* Ugyanazt a részletet mondjátok el röviden, tömören!
3. A népmesékben megfigyeltük, hogy a mesemondó mindig a szegények pártján áll. Megállapíthatjuk-e ugyanezt ennek a mesének az írójáról? Válaszoljatok erre a kérdésre!
4. A régi mesélők legmerészebb elképzeléseit is túlszárnyalta napjainkban a tudomány. Mondjátok el, mit tudtok az űrrepülésről!

A világos stílus

Mindenki, aki tollat vesz kezébe, s levelet vagy bármilyen fogalmazást ír, arra törekszik, hogy írását megértsék.

Ha azt akarjuk, hogy írásunkat senki félre ne érthesse, egyszerűen és érthetően, vagyis világosan kell fogalmaznunk. Olyan szavakat és kifejezéseket kell használnunk, amelyek a legalkalmasabbak mondanivalónk kifejezésére. Mondatainkat is úgy kell megfogalmaznunk és egymáshoz kapcsolnunk, hogy félreérthetetlenül közöljék gondolatainkat.

A stílus szó régen egy íróeszköz neve volt. Az írásművek stílusa az a mód, ahogyan gondolatainkat és érzéseinket kifejezzük.

A helyes stílus első követelménye a világosság. Stílusunk akkor világos, ha egyszerű és érthető. A világos stílus ellentéte a homályos, érthetetlen vagy félreérthető írásmód.

Illyés Gyula:

A szegény juhászgyerek

I. Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény asszony. Annak volt egy fia, aki juhász volt. Volt egy birkájuk. Mikor ezt a birkát a juhászgyerek ki akarta hajtani, a gazdag juhászok nem engedték a jó mezőre. A szegény juhászgyerek mit tehetett egyebet, az egyetlen birkáját a kősziklára hajtotta. Ahogy odaért, elébe állt egy öregember. Azt mondta neki:

— Fiam, hajtsd oda arra a hegyre! Ott lesz kút is, fű is olyan, hogy elveszel benne!

II. A juhászgyerek odahajtott, ahová az öregember mondta. A birka legelhetett, ahogyan akart, mert volt mit. Nem volt

éhen. Mikor már jóllakott, a juhászgyerek odament a kúthoz, hogy vizet húzzon a birkájának. Ahogy felhúzta, a vödörben ült egy szép személy. De csak a feje látszott. El is tűnt mindjárt.

A szegény juhászgyerek kiönti a vizet, akkor látja, hogy a szép személlyel együtt a birka is eltűnt. Mit csináljon most már! Elkezd kiabálni a birkának, hívja, szólongatja. Hát egyszerre száz birka jön elébe.

Ki adta neki a birkákat, ki se, ő nem tudta, de azért hazahajtotta. A második nap kihajtja a száz birkát. Hiába akarta volna a jó mezőre hajtani, a gazdag juhászok csak nem engedték. Ezeket is arra a hegyre hajtotta, ahová azelőtt való nap az egy birkát.

A birkák az itteni jó mezőn legeltek, ahogyan akartak. Mikor már jóllaktak, a juhászgyerek megint vizet akar húzni nekik. Ahogy húzza, húzza, a vödörben megint felhúzott egy szép személyt, azt, aki azelőtt való nap is a vödörben ült. De már derékig látszott. Most is eltűnt egyszeriben. Vele eltűnt a száz birka is.

Ahogyan a szegény juhászgyerek szétnéz, látja, megint nincs egy szál birkája sem. Hívja őket. Hát kétszáz darab jött a helyükbe.

Ezeket is elhajtotta haza. Harmadnap a kétszáz birkát is arra a hegyre hajtotta, amit az öreg mondott. Olyan magas volt a fű, hogy a kétszáz birka is elveszett benne.

Egyszer, mikor már gondolta, hogy a birkáknak inni is kellene adni, megint vizet húzott a kútból. A vödörben akkor is ott volt a szép személy, de már lábig látszott. Most nem tűnt el. A szegény juhászgyerek kivette a vödörből, letette a földre. De ahogy szétnézett, a birkáknak nyoma sem volt. Hívta őket újra. Ott termett a kétszáz helyében háromszáz birka. Ezeket is hazahajtotta. Hívta magával azt a szép személyt is haza. De az nem ment vele.

Otthon a birkákat elhelyezte, megvacsorázott és lefeküdt. Mikor reggelre felébredt, látta, hogy az étel-ital, amit az asztalon hagyott, reggelre mind elfogyott. Nem tudta elgondolni, hová tűnhetett. Másnap éjjel megint így volt. A harmadik este nem aludt el a szegény juhászgyerek, hanem megleste, ki jár hozzá

éjjelente. Hát a szép személy jött oda, akit a kútból kihúzott. Az ette meg a vacsorát.

A szegény juhászgyerek megvárta, hogy megvacsorázzon a szép személy: akkor felugrott, meglepte és megfogta. Hát egy nagyon szép lány volt. Kérte, hogy ott maradhasson.

A juhászgyerek elvette feleségül.

A lány olyan nagyon szép volt, hogy amikor meglátta a király fia, az is magának akarta. Azt mondja a juhászgyereknek:

— Te, juhászgyerek, látod-e itt azt a vaserdőt. Ha ezt reggelre ki nem irtod, össze nem rakod, vége az életednek. S enyém lesz a feleséged.

A juhászgyerek hazament, de csak szavát se lehetett venni. Kérdezi a felesége, hogy mi baja. Elmondja. Azt mondja neki az asszony:

— No, ne töprengj, azt még meg lehet csinálni!

Avval az aranygyűrűn, amelyik az ujján volt, egyet fordított. Rögtön tizenkét óriás termett előtte. Azoknak megparancsolta, hogy a vaserdőt irtsák ki, és másnap reggelre rakják is össze a fáját.

Mikor a juhászgyerek másnap felkelt és látta, hogy a vaserdő ki is van irtva, össze is van rakva, majd kővé nem vált. Bement a királyfihoz és jelentette, hogy minden úgy van, ahogy parancsolta. Azt mondja erre a királyfi:

— Látod-e azt a nagy kősziklát? Azt holnap reggelre nekem felvermeljed,[1] felszántsd, búzával be is vesd, holnap reggel még egy kenyér is legyen belőle.

A juhászgyerek felesége a tizenkét óriással ezt is megcsináltatta. Másnap reggel a királyfi is majd kővé nem változott, mikor meglátta, hogy minden úgy van, ahogy ő rendelte. Azt mondja megint a juhászgyereknek:

— Hallod-e, juhászgyerek! Ott a hegyen van egy nagy pincénk. Ha azt holnap reggelre nem hozod ide a kastély alá, vége az életednek!

Nem búsult már a juhászgyerek. A felesége csak egyet fordított az aranygyűrűn, a tizenkét óriás mindent elvégzett.

[1] Felvermel: mélyen felás.

A királyfi a negyedik nap már nem is tudta mit parancsoljon. De csak előhívatta a juhászgyereket, azt mondja neki:

— Holnap hívd meg hozzám a Szerencsét ebédre. Ha itt nem lesz, vége az életednek! S most már igazán enyém lesz a feleséged!

Elmondja a juhászgyerek a feleségének, mi a parancs. Az asszony elővett ekkor egy aranypálcát. A földre ütött vele. Kijött egy táltos ló.

Ahogy a juhászgyerek rá akart ülni, fölrúgta az alsó levegőbe. Mikor a juhászgyerek visszaesett, a táltos fölrúgta a második levegőbe. Mikor onnan is visszaesett, megint felrúgta a legfelső levegőbe, az égszínbe. Amikor harmadszor is visszaesett, a táltos a hátára vette és fölvitte az égbe. Az ég megnyílott. A Szerencse előtt álltak. Azt kérdi a Szerencse a szegény juhászgyerektől:

— No, te földi kukac, mi járatban vagy itt?

Azt mondja a juhászgyerek:

— A Szerencséhez jöttem. A királyfi azt parancsolta, hívjam meg őhozzá ebédre.

— Elmegyek — mondta a Szerencse —, de mondd meg a királyfinak, hogy az én ebédem egy szem búza, egy csepp víz!

Felült a juhászgyerek a lóra és leszárnyaltak.

III. Meg is jött ebédre a Szerencse. A kevély királyfi ugyancsak megijedt. Leültek az asztalhoz. A Szerencse megette az egy szem búzát, megitta az egy csepp vizet, és abban a percben a királyfi kastélya mindenestül elsüllyedt, megnyílt a föld alatta.

A juhászgyerek meg a felesége pedig máig is él, ha meg nem halt.

Illyés Gyula (1902—) Hetvenhét magyar népmese c. gyűjteményében régi és új mesegyűjtők legszebb meséit dolgozta át.

Feladatok

1. Állítsátok össze szóban a mese vázlatát!
2. Soroljátok fel, milyen varázseszközei voltak a leánynak!
3. Magyarázzátok meg, miért járt pórul a királyfi! Találjátok ki, melyik közmondás illik rá!
4. Írjátok le vázlatosan: Mit kívánt a királyfi? (1., 2., 3., 4.)
5. Melyik népmeséhez hasonlít Illyés Gyula meséje és miben?

Hatan hetedhét ország ellen

I. Volt egyszer egy ember, aki mindenféle mesterséghez értett; a hadseregben szolgált, és derekasan megállta a helyét, de mikor véget ért a háború, három fillér obsittal[1] útjára bocsátották.

— Várjatok csak — mondta —, ezt nem hagyom magamon száradni; megtalálom a magam embereit, s a király kiadja nekem az ország minden kincsét.

II. Haragosan ment az erdőben, és meglátott egy embert, aki úgy szaggatott ki hat fát a földből, mintha kalászok lettek volna. Odaszólt neki:

— Nem állnál be hozzám szolgának?

— Be én — felelte a másik —, de előbb hazaviszem anyámnak ezt a nyaláb fát. — Azzal fogta az egyik fát, körültekerte vele az öt másikat, vállára dobta a nyalábot és elment. Nemsokára visszatért és csatlakozott urához, aki így szólt hozzá:

— Mi ketten megbirkózunk az egész világgal.

Alig mentek egy darabot, megpillantottak egy vadászt, aki fél térdre ereszkedve célzott valamire a puskájával. Az ember így szólt hozzá:

— Mire célzol, te vadász?

— Két mérföldnyire ül egy légy egy tölgyfaágon, annak akarom kilőni a bal szemét.

— Ejha, akkor gyere velem — mondta az ember. — Ha mi hárman összeállunk, megbirkózunk az egész világgal.

A vadász is velük tartott. Tovább bandukoltak, s megpillantottak hét szélmalmot, melyeknek a szárnya sebesen forgott, pedig olyan szélcsend volt, hogy még egy falevél se rezdült. Ekkor így szól az ember:

— Nem tudom, mi hajtja ezeket a szélmalmokat, hiszen még szellő se fúj. — Továbbment szolgáival, de mikor két mérföldet haladtak, észrevettek egy faágon ülő embert, aki az egyik orrlyukát befogta, a másikkal pedig fújt.

— Mit művelsz odafent, atyafi? — kérdezte az ember.

[1] Obsit: a szolgálatból elbocsátott katona elbocsátó levele; itt: jutalma.

— Két mérföldnyire innen áll hét szélmalom, látjátok, így hajtom őket.

— Ejha, gyere velem — mondta az ember. — Ha mi négyen összeállunk, megbirkózunk az egész világgal!

Erre a szélfúvó lekászálódott a fáról és velük ment. Csakhamar észrevettek egy embert, aki fél lábon állt, a másikat lecsatolta és maga mellé tette a földre. Az ember így szólt:

— Látom, kényelembe helyezted magad.

— Kengyelfutó vagyok — felelte a másik —, és azért csatoltam le a fél lábamat, hogy ne fussak túlságosan gyorsan. Ha két lábon szaladok, gyorsabban járok, mint a madár.

— Ejha, akkor gyere velem. Ha mi öten összeállunk, megbirkózunk az egész világgal!

A kengyelfutó is velük tartott, és nemsokára találkoztak egy emberrel, aki a fülére csapva hordta a pörge kalapját. Az ember így szólt hozzá:

— Ejnye, ejnye! Ne csapd úgy a füledre a kalapodat, mert még futóbolondnak néznek.

— Nem tehetek másként — felelte a másik —, mert ha meg-

igazítanám a kalapomat, olyan hideg támadna, hogy a madarak röptükben megfagynának.

— Ejha, akkor gyere velem. Ha mi hatan összeállunk, megbirkózunk az egész világgal.

Továbbmentek mind a hatan, és elérkeztek egy városba, ahol a király kidoboltatta, hogy aki versenyfutásban legyőzi a lányát, az elnyeri a királylány kezét; aki pedig elveszti a versenyt, annak leütteti a fejét. Az ember elfogadta a kihívást és így szólt:

— A szolgám fut helyettem.

A király így válaszolt:

— Akkor az ő életét is zálogba adod, vagyis mindketten a fejetekkel álltok jót a győzelemért.

Mikor ebben megállapodtak, az ember felcsatolta a kengyelfutó másik lábát is, és így szólt hozzá:

— Most aztán gyorsan járj és igyekezz, hogy győzzünk! A király úgy határozott, hogy az lesz a győztes, aki előbb hoz vizet egy távoli kútról.

A kengyelfutó is, a királylány is kapott egy korsót, és egyszerre kezdtek el futni; de a királylány alig futott meg pár lépést, mikor a kengyelfutó már eltűnt a nézők szeme elől, elsüvített, akár a szélvész. Pillanatok alatt elért a kúthoz, megmerítette a korsót és visszaindult. De amint az út felét megtette, fáradtság fogta el, letette a korsót, lefeküdt és elaludt. Talált egy lókoponyát, azt tette párnának a feje alá, hogy keményen feküdjön és hamar felébredjen. Közben a királylány, aki gyors futó volt, és bármely közönséges emberrel felvehette volna a versenyt, szintén megérkezett a kúthoz, telemerte a korsóját és visszafelé sietett, s amikor rátalált az alvó kengyelfutóra, igen megörült és így szólt:

— Kezembe került az ellenség. — Azzal kiöntötte a kengyelfutó korsójából a vizet és tovább futott. Már-már minden elveszett, de szerencsére az élesszemű vadász, aki a királyi palota tetején állt, mindent látott.

— Nem előz meg minket a királylány — kiáltotta. Azzal elővette a puskáját, és kilőtte a kengyelfutó feje alól a lókoponyát, olyan ügyesen, hogy az alvónak hajaszála sem görbült meg. A kengyelfutó felébredt, felpattant a földről, látta, hogy a kor-

sója üres, a királylány pedig jó messze fut. De mégsem szállt inába a bátorsága, hanem visszafutott a korsóval a kúthoz, megint telemerte vízzel, és tíz perccel előbb ért haza, mint a királylány.

— Látjátok — mondta —, csak a végén szedtem szaporán a lábam, az előbbi nem is volt igazi versenyfutás.

De a királyt nagyon bosszantotta, hogy egy kiszolgált közkatona nyerte el a lánya kezét, a királylányt pedig még jobban bántotta ez; azon tanakodtak, hogyan szabadulhatnának meg tőle és szolgáitól. A király így szólt a lányához:

— Sose aggódj, megtaláltam, a módját, hogy többé vissza ne térhessenek.

Nekik pedig azt mondta:

— Most vigadjatok, egyetek és igyatok. — Azzal bevezette őket egy vaspadlós, vasajtós, vasrácsos ablakú szobába. Volt ott egy asztal is, tele de teli a legfinomabb ételekkel. Ott a király ezekkel a szavakkal fordult hozzájuk:

— Menjetek be és érezzétek jól magatokat!

Mikor pedig már bent voltak, elzáratta és elreteszelte az ajtót. Azután hívatta a szakácsot, s megparancsolta neki, hogy addig fűtsön a szoba alá, még a vaspadló át nem izzik. A szakács eleget tett a parancsnak, a hat embernek pedig kezdett melege lenni az asztal mellett. Azt hitték, a sok evés az oka; de mikor a hőség egyre nagyobb lett, és ki akartak menni, s az ajtót és az ablakokat zárva találták, rájöttek a király alattomos cselére, és kitalálták, hogy meg akarja őket fullasztani.

— Dugába dől a terve — mondta a pörgekalapos —, akkora fagyot támasztok, hogy a tűz elbúvik szégyenében.

Megigazította a kalapját, mire nyomban megszűnt a hőség, és az ételek megfagytak a tálon. Néhány óra múlva a király azt gondolta, hogy azóta elemésztette őket a hőség, és kinyittatta az ajtót, hogy benézzen. De mikor kinyílt az ajtó, mind a hatan frissen és egészségesen álltak előtte, és azt mondták, örülnek, hogy kijöhetnek melegedni, mert a szobában olyan hideg van, hogy az ételek jéggé fagytak a tálakon. A király haragosan ment el a szakácshoz és összeszidta, hogy miért nem teljesítette a parancsot. A szakács pedig így felelt:

— Nézd meg, mekkora tüzet raktam.

A király megnézte, hogy mekkora máglya lobog a vasszoba alatt, és belátta, hogy ilyen módon nem tud kifogni a hat emberen. Tovább töprengett, hogyan szabadulhatna meg a kellemetlen vendégektől. Maga elé rendelte az embert és így szólt:

— Ha lemondasz a leányom kezéről, annyi aranyat adok neked, amennyit csak akarsz.

— Rendben van, királyom — mondta az ember —, ha annyi aranyat adsz, amennyit a szolgám elbír, lemondok a leányodról.

A király beleegyezett, amaz pedig így folytatta:

— Akkor két hét múlva visszajövök az aranyért.

Ezután összehívta az ország valamennyi szabóját, és meghagyta, hogy tizennégy nap alatt varrjanak egy óriási zsákot. Mikor a szabók elkészültek a munkával, megparancsolta a fanyűvő szolgának, hogy vegye vállára a zsákot, és együtt mentek a király elébe.

— Ki ez a hatalmas termetű fickó — kérdezte a király —, és micsoda ménkü nagy bála[2] vásznat hoz a vállán?

Majd rémülten gondolta: „Mennyi aranyat bírhat el ez az ember?" Tizenhat legmarkosabb szolgájával behozatott egy tonna aranyat, de fanyűvő fél kézzel felkapta, bedugta a zsákba és azt mondta:

— Miért nem hoztok többet, hisz ez elvész a zsákban!

A király lassankint minden kincsét odahordatta, a fanyűvő pedig elsüllyesztette a zsákban, de az félig sem telt meg.

— Ide a többivel is — kiáltotta —, mi ez a pár morzsa!

A király kénytelen volt az ország minden aranyát, hétezer szekér aranyat odahordatni, a fanyűvő pedig szekerestől, ökröstől bedugta mindet a zsákba.

— Kicsire nem nézek — mondta —, akármit elfogadok, csak legyen már tele a zsák.

Mikor már mindent elsüllyesztett, de még mindig bőven volt hely, így szólt:

— Most már elég, hiszen be lehet kötni a zsák száját akkor is, ha nincs tele.

Azzal vállára vette a zsákot, és társaival együtt elment.

[2] Bála: göngyöleg.

III. Mikor a király látta, hogy egyetlen ember elviszi az ország minden vagyonát, haragra gerjedt, megparancsolta lovas hadainak, hogy vegyék üldözőbe a hat embert, és szerezzék vissza a fanyűvőtől a zsákot. A lovasok csakhamar utolérték őket, és rájuk kiáltottak:

— Foglyok vagytok! Tegyétek le azt a zsák aranyat, mert különben ízekre kaszabolunk valamennyiőtöket!

— Mit beszéltek? — mondta a szélfúvó —, hogy volnánk foglyok? Hamarább fogtok ti a levegőben táncolni!

Azzal befogta az egyik orrlyukát, a másikkal pedig ráfújt a két ezred lovasra, mire azok szanaszét repültek a levegőben, egyik erre, a másik arra, a hegyeken is túlra. Egy őrmester kegyelmet kért, kilencszer sebesült meg a csatákban, és vitéz katona létére valóban megérdemelte, hogy ne érje ilyen szégyen. A szélfúvó egy kis szünetet tartott, hogy az őrmester baj nélkül földet érjen, azután így szólt hozzá:

— Menj vissza a királyhoz és mondd meg neki, hogy küldjön még több lovasságot, mert azokat is szét akarom fújni a levegőben.

Mikor ezt a király hírül vette, így szólt:

— Hadd menjenek, nagyon talpraesett fickók.

Azok hatan pedig hazavitték a kincset, megosztoztak rajta és boldogan éltek, míg meg nem haltak.

A német Grimm testvérek (Jakab és Vilmos), 1812-ben adták ki világhírű mesegyűjteményüket. Ebből való ez a mese is. Egy kiszolgált katona kevesellte az obsitot, s elhatározta, hogy kárpótlásul megszerzi az ország minden kincsét. Tervét öt társa segítségével sikerült is végrehajtania.

Feladatok

1. Soroljátok fel a mese szereplőit! Mihez értettek a katona szolgálatába állott fickók?
2. Magyar népmesékből ismertek-e hasonló alakokat? Mi a nevük?
3. A Grimm-testvérek meséit magyar nyelvre is lefordították. Soroljátok fel, hogy melyik Grimm-mesét olvastátok! Egy-két mesét röviden mondjatok is el!
4. Írjatok fogalmazást a következő címmel: Hogyan szerezte meg a hat fickó az ország kincsét?

Fogalmazási ismeretek

Emlékeztetőül röviden összefoglaljuk az alsó osztályokban már tanult fogalmazási ismereteket.

Az első lépés *az anyag összegyűjtése* (olvasás, megfigyelés, emlékezés, elképzelés útján).

Ezután következik *az anyag elrendezése*, a fogalmazás tervének, a *vázlatnak* az elkészítése. A vázlatban mondanivalónkat három részre tagoljuk: bevezetésre, főrészre (tárgyalásra) és befejezésre. A főrészen belül az események és gondolatok megfelelő sorrendben, kellően tagolva kövessék egymást!

Mindig a címről írjunk, ne kalandozzunk el a tárgytól! Vigyázzunk a három rész arányára! A bevezetés és a befejezés rövid legyen, a főrészben pedig fejtsük ki részletesen mondanivalónkat! Mindig csak az odatartozó lényeges eseményeket és gondolatokat írjuk le!

Értelmes, épkézláb mondatokat fogalmazzunk! Minden mondatunk kapcsolódjék az előzőhöz! Egyszerűen és érthetően, vagyis világos stílusban fejezzük ki gondolatainkat! A nyelvtani és helyesírási szabályokat pontosan tartsuk meg!

Puskin:

Mese a halászról és a kis halról

I. Öregember, öregasszonyával,
Kék tengernek partján éldegélt.
Éldegéltek öreg sárkunyhóban
Harminchárom esztendeje már.
Öregember halászgatni járt,
Öregasszony fonta fonalát.
Hálóját először kiveti,
Nincs más benne — csak tengeri giz-gaz.
Hálóját másodszor kiveti,
Nincs más benne, mint egy kicsi hal,
Csakhogy az a kicsi hal, aranyhal!
S az aranyhal szája szóra nyílik
S emberhangon ekképp esdekel:

„Engedj, öreg, vissza, vár a tenger,
Váltságdíjat kapsz értem, ha kell,
Teljesítem, bármit is kívánnál."
Megijedt a halász a csodától:
Itt halászik harminchárom éve,
Sosem hallott még halat beszélni.
Az öreg a halat elbocsátja
S szól utána kedvesen becézve:
„Isten veled, szép aranyhalacska!
Nem kell nekem váltságdíj tetőled.
Menj, siess a kék tenger vizébe
Bolyongani szabad messzeségbe!"

II. 1. Ballag haza öregasszonyához,
Szól neki a félelmes csodáról:
„Nem fogtam ma, csak egy kis halacskát,
Aranyhal volt, nem akármilyen hal,
Szólt a kis hal, úgy, ahogy mi szólunk,
Kéredzkedett kék tengerbe vissza,
Váltságdíjat érte felajánlott,
Váltságdíjat, amit én kívánok.
Váltságdíjat venni féltem én,
Kék tengerbe visszaeresztettem."
Öregasszony az öreget szidja:
„Ó, te mamlasz, ó, bolond fajankó!
Hogy nem vettél váltságot a haltól!
Legalább egy teknőt kérj nekem,
A mienk már szétrepedt egészen."

2. Megy az öreg kék tenger partjára.
Látja, hogy a tenger fodrozódik.
Parton áll, az aranyhalat hívja.
Odaúszik s kérdi az aranyhal:
„Öregapó, hát neked mi kell?!"
Szól az öreg, mélyen meghajolva:

„Szánj meg engem, ó, aranyhal úrnő,
Én az öregasszonytól kikaptam,
Nem hagy nyugton engem, öregembert,
Elzavart: új teknő kell neki,
A mienk már szétrepedt egészen."
Azt feleli erre az aranyhal:
„Ne búsulj hát, menj isten hírével.
Meglesz majd az új teknő — ne félj."

3. Ballag haza öregasszonyához,
Új teknőt lát az öregasszonynál.
Öregasszony szitokkal fogadja:
„Ó, te mamlasz, ó bolond fajankó!
Teknőt kértél, ó, te málé, teknőt!
Azt hiszed tán, nagy dolog egy teknő?
Fordulj vissza, szólj az aranyhalnak,
Kérj tőle egy szép falusi házat!"

4. Megy az öreg kék tenger partjára,
Látja, hogy már elborul a tenger.
Parton áll, az aranyhalat hívja.
Odaúszik s kérdi az aranyhal:
„Öregapó, hát neked mi kell?"
Szól az öreg, mélyen meghajolva:
„Szánj meg engem, ó, aranyhal úrnő!
Szidalommal várt az öregasszony,
Nem hagy nyugton engem, öregembert
Házat akar a rigolyás asszony."
Azt feleli erre az aranyhal:
„Ne búsulj hát, menj isten hírével.
Nem kell félned: meglesz majd a ház."

5. Megy az öreg kunyhója felé:
Kunyhójának nyoma sem maradt.
Áll az új ház, szép tisztaszobástul,
Kéményestül, cserepestetőstül,
Kapuszárnya erős tölgyfadeszka.

Ablakában ül az öregasszony,
Mindhiába — csak urát szapulja:
„Ó, te mamlasz, igazi fajankó!
Házat kértél, mafla, parasztházat!
Fordulj vissza, szólj az aranyhalnak:
Nem leszek én durva parasztasszony,
Leszek inkább ősnemes nagyasszony."

6. Megy az öreg kék tenger partjára,
Látja, hogy már háborog a tenger.
Parton áll, az aranyhalat hívja.
Odaúszik s kérdi az aranyhal:
„Öregapó, hát neked mi kell?"
Szól az öreg, meghajolva mélyen:
„Szánj meg engem, ó aranyhal úrnő!
Még bolondabb lett az öregasszony,
Nem hagy nyugton engem, öregembert:
Nem lesz többé durva parasztasszony,
Akar lenni ősnemes nagyasszony."
Azt feleli erre az aranyhal:
„Ne búsulj hát, menj isten hírével."

7. Ballag haza öregasszonyához.
Node mit lát? Kastélyt, tornyosat.
A tornácon áll az öregasszony,
Kis subája drága cobolyprémből,[1]
Aranybrokát födi fejebúbját,
Nyaka körül nehéz igazgyöngyök,
Aranygyűrűk csillognak kezén,
Lábán piros csizma kordovánból,[2]
Körülötte cselédek sürögnek,
Veri őket, hajukat cibálja.

[1] Cobolyprém: a nyesttel rokon, macska nagyságú állat értékes prémje.
[2] Kordován: finom kecskebőr.

Szól az öreg öregasszonyához:
„Adjon isten, nemesasszony úrnőm!
Ugye, most már megnyugszik a lelked?"
Ráripakodik az öregasszony —
Szolgálni az istállóba küldi.

8. Múlik egy hét, elmúlik egy másik,
Még bolondabb lesz az öregasszony,
Az öreget újra kérni küldi:
„Fordulj vissza, szólj az aranyhalnak:
Nem leszek már ősnemes nagyasszony,
Leszek inkább nagyhatalmú cárnő."
Megijed az öreg, kifakad:
„Mi lelt, asszony, bolondgombát ettél?
Azt sem tudod, hogy kell lépni, szólni,
Rajtad nevet majd az egész ország."
Erre mérges lett az öregasszony,
Szegény urát jól pofonüti.
„Mit merészelsz, muzsik?[3] Feleselni,
Ősnemes nagyasszonnyal, velem?
Míg szépen vagy, mégy a tengerpartra,
Vagy ha nem mégy, vitetlek erővel."

9. Megy az öreg, megy a tengerpartra,
Látja, hogy már sötét az a tenger.
Parton áll, az aranyhalat hívja.
Odaúszik s kérdi az aranyhal:
„Öregapó, hát neked mi kell?"
Szól az öreg, meghajolva mélyen:
„Szánj meg engem, ó, aranyhal úrnő!
A vénasszony újra megbolondult:
Nem lesz többé ősnemes nagyasszony,
Akar lenni nagyhatalmú cárnő."
Azt feleli erre az aranyhal:
„Ne búsulj hát, menj isten hírével,
Ne félj: cárnő lesz az öregasszony."

[3] Muzsik: orosz paraszt.

10. Ballag haza öregasszonyához.
Mi ez? Cári palota előtte.
Kit lát benne? Öregasszonyát.
Ott ül asztalánál, ő, a cárnő,
Kiszolgálják nemesek, bojárok,[4]
Töltögetnek délibort neki —
Eszik hozzá fűszeres kalácsot,
Körülötte rettenetes őrség,
Vállukon a rettenetes fejsze.
Több se kell a rettegő öregnek —
Vénasszonya lábához letérdel.
„Adjon isten, rettenetes cárnő!
No, de most már megnyugszik a lelked?"
De az öregasszony rá se néz,
Parancsot ad: ki vele, ne lássa!
Odafutnak nemesek, bojárok,
Az öreget ütik, taszigálják,
Szaladnak az ajtónálló őrök,
Fejszéikkel majdhogy felaprítják.
Látja a nép, nagyot nevet rajta
„Úgy kell neked, vén, ostoba birka!
Tanulhattál, pipogya fajankó!
Bolond, aki más szekerét tolja!"
Múlik egy hét, elmúlik a másik,
Még bolondabb lesz az öregasszony.
Udvaroncokat szalajt uráért,
Megkeresik, hurcolják elébe.
Szól az öregasszony az öreghez:
„Fordulj vissza, szólj az aranyhalnak:
Nem leszek én nagyhatalmú cárnő,
Leszek inkább tenger királynője,
Lakom inkább óceán-tengerben,
Ott szolgáljon engem az aranyhal,
Ő legyen majd futosó cselédem."

[4] Bojár: orosz földesúr.

11. Most az öreg nem mer feleselni,
Nem mer még egy árva szót se szólni,
Megy immár a kék tenger partjára,
A tengeren lát fekete orkánt,
Dagadoznak haragvó hullámok
Száguldanak, vonítanak, bőgnek.
Parton áll, az aranyhalat hívja,
Odaúszik, kérdi az aranyhal:
„Öregapó, hát neked mi kell?"
Szól az öreg, meghajolva mélyen:
„Szánj meg engem, ó, aranyhal úrnő!
Mit tegyek az átkozott banyával?
Akar lenni tenger királynője,
Akar élni óceán-tengerben,
Azt akarja, szolgáld te magad,
Te magad légy futosó cselédje."

III. Nem szól erre semmit az aranyhal
Loccsan egyet farka a habokban,
Beleúszik tenger mélységébe.
Vár válaszra, vár a tengerparton,
Elunja az öreg, hazaballag —
Látja újra: előtte a kunyhó,
A küszöbön ül az öregasszony,
Lába előtt ott a törött teknő.

Alekszandr Szergejevics Puskin (1799—1837) a múlt század legnagyobb orosz költője egy orosz népmesét dolgozott fel költeményében. A telhetetlen nagyravágyást kigúnyoló mese változatát magyar népmesegyűjteményekből is ismerjük.

Az öreg halász nagyravágyó felesége egyre többet kíván. Az aranyhal teljesíti kívánságait, s csak a tenger elborulása, háborgása, elsötétülése s az utolsó kívánság elmondásakor támadt száguldó orkán jelzi egyre fokozódó haragját. Az öregasszony végül megbűnhődik.

Feladatok

1. Mondjátok el: Hogyan élt a két öreg? Miért engedte szabadon az öreg az aranyhalat? Miért szidta össze a felesége? Mi mindent kívánt? Miért teljesítette a kívánságokat az aranyhal? Miért haragudott meg végül?
2. Mi a véleményetek a két öregről? Soroljátok fel jellemző vonásaikat!
3. Figyeljétek meg, hogyan változik a tenger! Mit akar kifejezni ezzel a költő?
4. Gyűjtsétek össze a tenger változásait kifejező szavakat! (Pl. fodrozódik stb.)
5. Készítsétek el a verses műmese vázlatát!

A róka és a kacsák

Egyszer a róka séta közben a tóparthoz ért. A tóban kacsák úszkáltak. Amint meglátta a róka a kacsákat, mindjárt pecsenyére fájt a foga. Gondolkozott, hogy foghatna meg csak egyet is. Tudta, hogy a kacsák nagyon kíváncsiak, bekiáltott hozzájuk:

— Gyertek csak közelebb, majd szép mesét mondok!

— Halljuk mi innen is — felelték a kacsák —, csak mondjad!

— De messzire vagytok ám — mondta a róka —, nem tudok akkorát kiáltani. Hanem jöjjön ki hát akkor egy közületek. Majd a fülébe súgom, azután majd elmondja a többieknek. De okos jöjjön ám ki, mert a szamár elfelejti!

A kacsák mind kijöttek a partra, mert mind okosnak tartotta magát. A róka azt, amelyik legközelebb volt hozzá, megfogta, a többi pedig szétrebbent.

Magyar népmese

Ennek a mesének valamennyi szereplője állat, ezért nevezzük állatmesének. Ezek az állatok úgy tesznek, mintha emberek volnának: a róka ravaszkodik, a kacsák hiúságuk és ostoba gőgjük miatt pórul járnak. Így a mese tanulsága is az embernek szól, mindenki megszívlelheti.

A farkas és a bárány

A szomjas farkas és a szomjas kis bari
Ugyanazon patakra ment véletlenül.
A jámbor gyapjasnál az ordas följebb állt,
Gonosz szándékkal mégis így kötött belé:
„Mért bolygatod fel nékem a patak vizét,
Ha én iszom?" A gyapjas félénken felelt:
„Hogyan tehetném, kérlek, mit szememre hánysz?
Hiszen a víz felőled árad szájamig."
A meghazudtolt farkas így acsarkodott:
„Fél éve rútul rágalmaztál engemet."
„Hisz akkor még nem éltem én" — felelte az.
„Apád gyalázott akkor, istenuccse, ő" —
És ráugorva széjjelmarcangolta őt.
Oly emberekről íródott e kis mese,
Kik ártatlant koholt ürüggyel nyomnak el.

Phaedrus

Az írók is szívesen írtak állatmeséket. Phaedrus (ejtsd: fédrusz) római író kétezer évvel ezelőtt élt. Meséjében maga is megmondja, hogy meséjét olyan farkas természetű emberekről írta, akik ártatlan, védtelen emberek vesztét okozzák.

A holló meg a róka

Holló úr ült a fatetőn
Csőrében sajt volt, jókora,
S kit a jó illat csalt oda,
A róka szólt hízelkedőn:
„Á, jónapot, te drága holló!
Mi szép vagy! Nincsen is hozzád hasonló!
Nem tódítok, de hogyha hangod
Olyan, mint rajtad ez a toll, ó,
Akkor a madarak között első a rangod."
A holló erre rendkívül örül,
Torkán egy hangot köszörül,
Kitátja csőrét, földre hull a sajtja,
A róka felveszi és egyre hajtja:
„A hízelgő, akármi fajta,
Azokból él, akiknek hízeleg:
Felér a sajttal ez a lecke — vedd."
A holló ámul, pironkodva, végre
Megesküszik, hogy nem megy soha lépre.

La Fontaine

La Fontaine (láfonten, 1621—1695) francia író meséjének tanulságát a róka mondja el: „A hízelgő azokból él, akiknek hízeleg."

A szőlőgerezd

— Hiszen ez savanyú! — mondta a róka egy szőlőgerezdről, melyet sok ugrálás után sem érhetett el.

Egy veréb meghallotta a róka szavait és így szólt:

— Savanyú? Én inkább érettnek látom.

Ezzel odaszállt, megkóstolta, s ízlelve, hogy édes, nagy csiripeléssel száz társát is odagyűjtötte.

— Kóstoljátok csak! — mondta. — Kóstoljátok csak! A róka azt állítja, hogy ez a gerezd savanyú.

Erre valamennyien kóstolgatni kezdték, s egy-két pillanat múlva olyan üres lett a gerezd, hogy többé egyetlen róka sem ugrált utána.

Kazinczy Ferenc

„Savanyú a szőlő!" — ma is emlegetett szólásmondás. Ez a mese megmagyarázza az értelmét. A róka azért mondta savanyúnak a szőlőt, mert nem érte el, nem kóstolhatta meg.

A fiatal daru

Ősszel egy költöző darucsapatot a legöregebbik vezérelte. Lassan, de folyvást haladt az ék, mégis az ifjabbak békétlenkedni kezdtek a tunya késedelmen.

— Eressz engemet az élre, bátya — szól végre a legtüzesebb közülük —, tél vége vet így bennünket haza!

Átveszi a kormányt, s utána villámsebességgel hasít előre az utazó csoport; de nemsokára lihegni kezd az ifjú kormányos, tüze lankad, s tikkadó melle fulladozik.

— Vedd kedves bátya, a vezérlést vissza — így rimánkodik ekkor bocsánatot esdekelve. — Látom én, hogy csak gyors, tüzes tettre való az ifjú; a hosszas tűrésű munka kormánya pedig a tapasztalt kort illeti.

Fáy András

Az oroszlán és az egér

Aludt az oroszlán. Egy egér végigszaladt a testén. Felserkent és megragadta. Az egér kérlelni kezdte, hogy engedje el. Így könyörgött neki:

— Ha eleresztesz, jót cselekszem veled.

Nagyot nevetett az oroszlán ezen az ígéreten: hogy mondhat olyat az egér, hogy jót cselekszik vele, s elengedte.

Nemsokára vadászok fogták el az oroszlánt és fához kötözték.

Az egér hallotta az oroszlán ordítását, odafutott, elrágta a kötelet, és így szólt:

— Emlékszel? Nevettél, nem hitted, hogy jót is tudok cselekedni veled, de most már láthatod: tehet jót egy kis egér is.

Lev Tolsztoj[1]

Feladatok

1. Soroljátok fel az olvasott mesékben szereplő állatokat!
2. Mondjátok el, mit tesznek az állatok, mi történik velük, s miféle emberi tulajdonságokat képviselnek!
3. Mondjatok el röviden egy-egy állatmesét a tanulsággal együtt!
4. Játsszátok el valamelyik állatmesét!
5. Írjátok le a most megismert állatmeseírók nevét! A neve mellé írjátok oda, melyik nép fia!

Összefoglalás

Népköltészet — műköltészet

Népköltészeti alkotásnak mondjuk azokat a meséket, közmondásokat és találós kérdéseket, amelyeket a mesemondó ajkáról jegyzett le egy gyűjtő. A gyűjtők egy része a népi mesemondók példáját követve tökéletesítette a hallott szöveget, és mint meseíró önálló kötetben adta ki meséit. Ezeket Benedek Elek, Illyés Gyula vagy a Grimm-testvérek nevéhez szoktuk ugyan fűzni, de meseíróink alkotásait bátran népmeséknek tekinthetjük, mert olyan közel állnak a népi szövegekhez. Ezek közé tartozik Benedek Elek A szárnyas királyfi, Illyés Gyula A szegény juhászgyerek és a Grimm-testvérek Hatan Hetedhétország ellen című meséje.

A költők és az írók is felhasználják a maguk művészetében a népköltészet szövegeit. Azokat a meséket, amelyeket szerzőjük saját stílusával ad elő, műköltői alkotásoknak nevezzük. Ilyenek Puskin Mese a halászról és a kis halról, Móra Ferenc A didergő király című verses meséje. Ezeket már a verses forma is megkülönbözteti a prózai népmeséktől. Petőfi is felhasználja a János vitézben a népköltészet elemeit.

[1] Lev Tolsztoj: orosz író (1828—1910).

JÁNOS VITÉZ

Petőfi Sándor

a magyar nép legnagyobb költője 1823. január elsején Kiskőrösön született. Édesapja, Petrovics István, előbb mészáros, majd kocsmáros volt. Édesanyja, Hruz Mária, leánykorában szolgálólányként kereste kenyerét. Petőfit öccsével, Istvánnal együtt gondosan nevelték a szülők. Sándor sokfelé járt iskolába. Költői tehetsége már diákkorában megnyilatkozott. Később szülei elszegényedtek, ekkor abba kellett hagynia tanulmányait. Beállt katonának. Közlegényként szolgált, s megismerte az akkori hadsereg embertelen bánásmódját. A keserves két esztendő alatt súlyos beteg lett, emiatt le kellett szerelnie. Szeretett volna újra tanulni, de a tandíjat nem győzte. Beállt vándorszínésznek. Színésztársaival együtt sokat nyomorgott, nélkülözött.

1844 telén Debrecenből gyalog indult Pestre, hogy verseinek

kiadót keressen. Az úton jeges eső csapkodta, éhezett és didergett, de összeszedte minden akaraterejét, s végül mégis megérkezett Pestre. Felkereste Vörösmartyt, a nagy költőt, aki ekkoriban a fiatal költők tanácsadója, pártfogója volt. Vörösmarty támogatásával Petőfi állást, lakást kapott, és kiadták verseit is. Hamarosan megjelent a János vitéz című műve, s ettől kezdve az egész országban ismerték Petőfi nevét.

Verseiben írt a magyar föld szépségéről és a szegény dolgozó nép nehéz sorsáról, a dologtalan nemesekről. Barátaival együtt sürgette és előkészítette a forradalmat. 1848. március 15-én ő volt a forradalom egyik vezére. Petőfi Nemzeti dala lelkesítette a tömeget. Nemcsak tollával, kardjával is küzdött a magyar nép felszabadulásáért. Bem apó seregében harcolt, és 1849. július 31-én hősi halált halt. A nép szabadságharcában áldozta életét a szabadság költője.

Feladatok

1. Az alsó tagozatban már sok Petőfi-verset megismertünk. Írjátok le a címüket!
2. Írjátok le emlékezetből a Nemzeti dal első szakaszát!
3. Füstbe ment terv. — Elevenítsétek fel a verset, és beszéljetek Petőfi hazafelé tartó útjáról, a viszontlátás boldogságáról!
4. „Ő volt a forradalom egyik vezére." Mondjátok el, amit erről tudtok!

István öcsémhez

1. Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?
   Gondoltok-e úgy néha-néha rám?
   Mondjátok-e, ha estebéd után
   Beszélgetéstek meghitt[1] és vidám,
5. Mondjátok-e az est óráinál:
   Hát a mi Sándorunk most mit csinál?
   És máskülönben hogy van dolgotok?
   Tudom, sokat kell fáradoznotok.
   Örök törődés naptok, éjetek,

[1] Meghitt: bensőséges, bizalmas.

Csakhogy szűkecskén megélhessetek.
Szegény atyánk! ha ő úgy nem bízik
Az emberekben: jégre nem viszik,
Mert ő becsületes lelkű, igaz;
Azt gondolá, hogy minden ember az.
És e hitének áldozatja lett,
Elveszte mindent, amit keresett.
Szorgalmas élte verítékinek
Gyümölcseit most más emészti meg.
Mért nem szeret úgy engem istenem?
Hogy volna mód, sorsán enyhítenem.
Agg napjait a fáradástul én
Mily édes-örömest fölmenteném.
Ez fáj nekem csak, nyugodt éltemet
Most egyedül ez keseríti meg.
Tégy érte, amit tenni bír erőd;
Légy jó fiú, és gyámolítsad őt.
Vedd vállaidra félig terheit,
S meglásd, öcsém, az isten megsegít.
S anyánkat, ezt az édes jó anyát,
O, Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd!
Mi ő nekünk? azt el nem mondhatom,
Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom;
De megmutatná a nagy veszteség:
Ha elszólítná tőlünk őt az ég . . .

E néhány sorral érd be most, öcsém,
Én a vidámság hangját keresém,
És akaratlan ilyen fekete
Lett gondolatjaimnak menete;
S ha még tovább fonnám e fonalat,
Szívem repedne a nagy kín alatt.
Más levelem majd több lesz és vidám,
Isten megáldjon, édes Pistikám!

Petőfi Sándor

Petőfi szülei az 1838-as nagy árvíz idején Dunavecsén laktak, és teljesen elszegényedtek. Reggeltől estig dolgoztak, de még évek múlva sem tudtak talpra állni. Amikor tehette, a költő meglátogatta őket, s távol otthonától is sokat gondolt családjára.

1844-ben egy otthoni látogatása után írta Petőfi ezt a verses levelet testvéréhez. A bizalmas, meghitt hangú levélben kedélyesen szólítja meg öccsét, és a levél bevezetésében kérdésekkel idézi fel az együtt töltött kedves esték emlékét.

A levél főrészét is egy kérdés vezeti be. A költőnek eszébe jut az otthoniak minden gondja-baja, a levél hangja szomorúvá, fájdalmassá válik.

A befejező sorokban Petőfi mentegeti magát a fájdalmas gondolatokért.

Petőfi gyermeki szeretetét nemcsak ez az aggódó, meleg hangú levél bizonyítja. A költő tudta, hogy szüleinkkel szemben kötelességeink vannak. Ő sohasem hagyta el egyszerű, öreg szüleit, halálukig támogatta őket.

Feladatok

1. Mondjátok el, mi volt az előzménye annak, hogy Petőfi szülei öregségükre egészen elszegényedtek!
2. Keressétek ki a versből azokat a részleteket, amelyekből legjobban kitűnik, hogy Petőfi nagyon szerette szüleit is, testvérét is!
3. Már az alsó tagozatban tanultunk a levélírásról. Tudjuk, hogy a levelet megszólítással kezdjük, búcsúzással és aláírással fejezzük be. Nagyon fontos a levélben a keltezés is. Válaszoljunk most Petőfi levelére levélformában!
4. Mindenki sokat köszönhet szüleinek. Fejezzétek ki hálátokat levélben!
5. Levélformában számoljatok be nagyszüleiteknek, vidéki pajtásotoknak a gyakorlati foglalkozásról vagy egy úttörőélményről!

Hogyan készült a „János vitéz"

(Részlet Illyés Gyula: Petőfi c. könyvéből)

November derekán Vahotnak[1] feltűnik, hogy lakója szokása ellenére, „estvénkint honn maradt, a jól befűtött kis szobában, pongyolára[2] levetkőzött, rá-rágyújtott hosszú szárú pipájára, s egész füstfelhőt csinált maga körül, s olykor egyet kortyantva a hevítő piros borból, nyugtalanul járt fel s alá, mint egy oroszlán a szűk kalitkában". A szoba leírása találó: lépcsőházi nyomorúságos zugoly az, nap, levegő sohasem hatol bele, egyetlen ablakát a lépcső félig eltakarja; csak forogni lehet benne, hossza-szélessége alig egy-két lépés.

„Csak néhány est és éjfél kellett ahhoz", hogy a Kukorica Jancsi-t Vörösmartyéknak fölolvassa. Az elragadtatás általános. A népi, tündéri hőskölteményakkor még a mai alakjának körülbelül a felénél fejeződött be, hihetőleg ott, ahol Jancsi a francia udvarból hazaérkezik. Az elragadtatott kézszorongatások hatása

[1] Vahot Imre: a Pesti Divatlap szerkesztője.
[2] Pongyola: könnyű, házi öltözék.

alatt a fiatal költő hozzácsapja a műhöz, ami a tárgyról még lelkében motoszkál: a földi megpróbáltatások után hősét, mintegy ráadásképpen felröpíti a mesék megpróbáltatásai közé.

December 8-án a Pesti Divatlap már a János vitéz, a hallgatók tanácsolta cím alatt emlékezik meg a szerző „legújabb nagy költeményéről". Ezt már megveszi Vahot: száz forintot ad érte (amit a költő azonmód szintén szüleinek ad tovább).

1844-ben Petőfi a Pesti Divatlap című irodalmi folyóirat segédszerkesztőjeként dolgozott. A sok vándorlás, nélkülözés után végre nyugalmasabb időszak következett életében. Tehetségét elismerték, jó barátok vették körül, volt állása, lakása. Lakást Vahot Imre, a lap főszerkesztője adott a költőnek. Sötét, levegőtlen, kis szoba volt ez. Ha tehette, Petőfi sem sokat tartózkodott benne, esténként felkereste barátait.

November közepén mégis napokig ki sem mozdult szobájából, s Vahot sejtette, hogy a költő új művet alkot. Rövid idő múlva fel is olvasta Petőfi új elbeszélő költeményét, a „Kukorica Jancsi"-t barátainak. Elragadtatással hallgatták, s arra biztatták, írja tovább Kukorica Jancsi történetét. Azt is tanácsolták, hogy „János vitéz" legyen a mű címe.

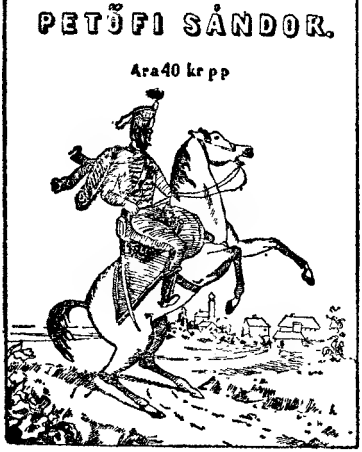

Petőfi szívesen hajlott költőtársai szavára, s ekkor írta még hozzá Jancsi történetéhez János vitéz sok csodás, tündérmesébe illő kalandját. Könnyen ment az írás! Vándorlásai közben sok élményt gyűjtött, megismerte a nép gondolkodását, érzéseit, költészetét. Gazdag képzeletével így alkotta meg ezt a remekművet, amely hamarosan meg is jelent a Pesti Divatlapban. Nagy sikere miatt egy év múlva könyv alakjában is kiadták, s azóta ki tudná megmondani, hányszor megjelent, hányan olvasták már.

Feladatok

1. Képzeljétek el, milyen volt Petőfi szobája, és számoljatok be róla!
2. Fogalmazzátok meg néhány mondatban, amit a János vitéz címéről, terjedelméről olvastunk! Hogyan alakult ki a végleges történet?
3. Nagyon érdekes lehetett az a jelenet, amikor Petőfi a felolvasás végére ért, s költőtársai elragadtatással fogadták Kukorica Jancsi meséjét.
   a) Írjátok meg, mi történt! Legyen az elbeszélésben párbeszéd is!
   b) Számoljatok be az eseményekről levélformában!
4. Mondjátok el röviden — Petőfi életrajza alapján —, hogy milyen *előzmények* után került sor a János vitéz című költemény megírására!

I.

Kukorica Jancsi

1. Tüzesen süt le a nyári nap sugára
   Az ég tetejéről a juhászbojtárra.[1]
   Fölösleges dolog sütnie oly nagyon,
   A juhásznak úgyis nagy melege vagyon.[2]

2. Szerelem tüze ég fiatal szívében,
   Úgy legelteti a nyájt a faluvégen.
   Faluvégen nyája míg szerte legelész,
   Ő addig subáján[3] a fűben heverész.

3. Tenger virág nyílik tarkán körülötte,
   De ő a virágra szemét nem vetette;
   Egy kőhajtásnyira folyt tőle a patak,
   Bámuló szemei odatapadtanak.

[1] Bojtár: a juhász mellett foglalatoskodó fiatal pásztor.
[2] Vagyon: a van ige 3. személyének régibb, teljesebb alakja.
[3] Suba: hosszú, paraszti bunda.

4. De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislyányra,
A szőke kislyánynak karcsú termetére,
Szép hosszú hajára, gömbölyű keblére.

5. Kisleány szoknyája térdig föl van hajtva,
Mivelhogy ruhákat mos a friss patakba';
Kilátszik a vízből két szép térdecskéje
Kukorica Jancsi gyönyörűségére.

6. Mert a pázsit[4] fölött heverésző juhász
Kukorica Jancsi, ki is lehetne más?
Ki pedig a vízben a ruhát tisztázza,[5]
Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza.[6]

7. „Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!"
Kukorica Jancsi így szólott hozzája:
„Pillants ide, hiszen ezen a világon
Csak te vagy énnekem minden mulatságom.

8. Vesd reám sugarát kökényszemeidnek,[7]
Gyere ki a vízből, hadd öleljelek meg;
Gyere ki a partra csak egy pillanatra,
Rácsókolom lelkem piros ajakadra!"

9. „Tudod, Jancsi szívem, örömest kimennék,
Ha a mosással oly igen nem sietnék;
Sietek, mert másképp velem rosszul bánnak,
Mostoha gyermeke vagyok én anyámnak."

10. Ezeket mondotta szőke szép Iluska,
S a ruhákat egyre nagy serényen mosta,
De a juhászbojtár fölkel subájáról,
Közelebb megy hozzá, s csalogatva így szól:

[4] Pázsit: üde, selymes fű.
[5] Tisztázza: öblíti, mossa.
[6] Gyöngyház: némely kagyló, csiga házának belső, színekben játszó szép felülete. A népköltészetben kedveskedő megszólítás.
[7] Kökényszemű: a kökény termése kék színű, Iluska tehát kék szemű.

11. „Gyere ki, galambom, gyere ki, gerlicém!
A csókot, ölelést mindjárt elvégzem én,
Aztán a mostohád sincs itt a közelben,
Ne hagyd, hogy szeretőd halálra epedjen."

12. Kicsalta a leányt édes beszédével,
Átfogta derekát mind a két kezével,
Megcsókolta száját nem egyszer, sem százszor,
Ki mindeneket tud: az tudja csak, hányszor.

János vitéz hosszú történetének első fejezetéből megismertük a költemény főszereplőjét: Kukorica Jancsit, az esemény színhelyét és Jancsi érzéseit.

Egy forró nyári napon Kukorica Jancsi, a szegény juhászbojtár gazdája nyáját legelteti a falu végén. A verőfényes nyári táj jól illik a juhászbojtár boldogságához. Az ő szívét a szerelem tüze melegíti. Körülötte virágok tarkállnak, nem messzire tőle patak folydogál.

A patakban Jancsi szerelmese, Iluska serényen mos, s még Jancsi kérő szavára sem akarja abbahagyni a munkát. A fiatalok párbeszédéből kitűnik, hogy Iluska árva leány, és mostohája rosszul bánik vele. Jancsi édes szóval addig-addig hívja Iluskát, amíg végül a leány enged szavának. Kijön a patakból, Jancsihoz siet. Szomorú sorsát Jancsi karjában egészen elfelejti.

Feladatok

1. Már az Egyszer volt, hol nem volt... című fejezetben megtanultuk, hogy az írásmű formáját tekintve lehet vers és próza. Állapítsátok meg, hogy formája szerint milyen műköltészeti alkotás a János vitéz! Megállapitásotokat bizonyítsátok! (Azt is számoljátok meg, hogy egy-egy verssorban hány szótag van!)
2. Írjátok le néhány mondatban, hogy miért emlékeztet az első fejezet a népmesék bevezetésére!
3. Énekórákon sok magyar népdalt tanultatok már. Milyen kifejezések emlékeztetnek a népdalra Jancsi és Iluska párbeszédében? Írjátok ki ezeket!

A költői jelző

Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei odatapadtanak.
De nem ám a patak *csillámló* habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislányra.

Tanultunk arról, hogy a jelző pontosabbá teszi mondanivalónkat. (Pl. Az *új* iskola, a *jeles* bizonyítvány stb.) *A költői jelző szinte láthatóvá, szemléletessé teszi azt a szót, amelyhez tartozik* (a patak *csillámló* habja stb.).

Feladatok

1. Keressétek ki a Kukorica Jancsi c. fejezetből a költői jelzőket! Mondjátok el a történetet úgy, hogy a költői jelzőket is szőjétek bele elbeszélésetekbe!
2. Írjatok néhány mondatot Iluskáról, ügyelve arra, hogy *költői jelzőkkel* tegyétek szemléletessé Iluska jellemző tulajdonságait!
3. Délután van. A nap fenn van az égen. Egy felhő sincs. A falu végén rét van. A réten virág van. Sok birka is van ott. A rét szélén patak van. — Így írta le a cselekmény színhelyét egy tanuló. Állapítsátok meg, miért nem jó és nem szép a leírása! Írjátok le a kijavított mondatokat! Ne feledkezzetek meg a jelzőkről sem!
4. Akad olyan tanuló is, aki így beszéli el a Kukorica Jancsi című fejezet tartalmát:
   Meleg nyári nap volt és a nap tüzesen sütött és a falu végén Kukorica Jancsi legeltette a nyájat és amíg a nyáj legelészett, Jancsi a fűben a subáján hevert és körülötte ezer virág tarkállott, de azonban Jancsi nem törődött a szép virágokkal, mert a közelében egy patak folydogált és a patakban Iluska mosott nagyon serényen és Jancsi Iluska szépségében gyönyörködött és hívta Iluskát, hogy jöjjön ki hozzá, de azonban Iluska nem akarta abbahagyni a munkát, de ellenben Jancsi addig kérlelte, amíg Iluska végül is engedett szavának.
   a) Javítsátok ki a hibás feleletet, és mondjátok meg, mire kell nagyon ügyelnünk, ha irodalmi mű tartalmáról kell beszámolnunk!
   b) Beszéljétek el részletesen a történetet úgy, hogy egyetlen felesleges kötőszó se legyen a mondatok között!

II.

A gonosz mostoha

1. Az idő aközben haladott sietve,
A patak habjain piroslott az este.
Dúlt-fúlt Iluskának gonosz mostohája;
Hol marad, hol lehet oly soká leánya?

2. A rossz vén mostoha ekképp gondolkodott;
Követték ezek a szók a gondolatot:
(S nem mondhatni, hogy jó kedvvel ejtette ki),
„Megnézem, mit csinál? na henyél: jaj neki!"

3. Jaj neked Iluska, szegény árva kislyány!
Hátad mögött van már a dühös boszorkány
Nagy szája megnyílik, tüdeje kitágul,
S ily módon riaszt föl szerelem álmából:

4. „Becstelen teremtés! Gyalázatos pára![1]
Ilyet mersz te tenni világnak csúfjára?
Lopod a napot, és istentelenkedel...
Nézze meg az ember... hogy tüstént vigyen el —"

5. „Hanem most már elég, hallja-e kend, anyjuk?
Fogja be a száját, vagy majd betapasztjuk,
Úgy merje kend[2] Ilust egy szóval bántani,
Hogy kihullanak még meglevő fogai."

6. Reszkető kedvese védelmezésére
Ekképp fakadt ki a nyáj bátor őrzője;
Azután haragos szemmel fenyegetve
Az elmondottakhoz e szavakat tette:

[1] Pára: lélek, teremtés. Gyalázkodó kifejezés, mert a nép szerint csak az állatnak van párája.

7. „Ha nem akarja, hogy felgyújtsam a házát,
Meg ne illesse[3] kend ezt a szegény árvát,
Úgyis töri magát, dolgozik eleget,
És mégsem kap száraz kenyérnél egyebet.

8. Most eredj, Iluskám. Megvan még a nyelved,
Hogy elpanaszold, ha rosszul bánik veled. —
S kend ne akadjon fönn azon, mit más csinál,
Hisz kend sem volt jobb a deákné vásznánál."[4]

9. Kukorica Jancsi fölkapta subáját,
S sebes lépésekkel ment keresni nyáját,
Nagy megszeppenésekkel most vette csak észre,
Hogy imitt-amott van egy-kettő belőle.

Jancsi és a mostoha beszéde ízes, magyaros kifejezésekben gazdag (Lopod a napot stb.) Beszédükből a népmesék nyelve jut eszünkbe. Petőfi jól ismerte a nép nyelvét.

[2] Kend: kegyelmed, kelmed (népi megszólítás).
[3] Meg ne illesse: ne nyúljon hozzá! meg ne verje! ne bántsa!
[4] Kend is ugyanazt tette (népi szólás).

Feladatok

1. Írjátok le egészen röviden, 5—6 mondattal az eseményeket!
2. Megszeppent — fejezzétek ki más szóval! Foglaljátok mondatokba az összegyűjtött kifejezéseket!
3. Keressétek ki a népies kifejezéseket! (pl.: kend)
4. Kend se volt jobb a deákné vásznánál! Gyűjtsetek ehhez hasonló szólásokat, közmondásokat!

A párbeszéd

A mesékben is, meg a János vitéz eddig olvasott két fejezetében is szinte magunk előtt látjuk az eseményeket. Sok mindent megtudunk, ha ismerjük a szereplők *beszédét* vagy *gondolatait.* Pl. a mostoha gondolataiból már látjuk gonosz szándékát. A következő versszakban a költő *szólítja meg* Iluskát. Nagy együttérzéssel figyelmezteti a közelgő veszélyre. A mostoha nyomban kiabálni kezd. Csúf, durva *szavait* azonban nem tudja befejezni, mert szinte elfullad a lélegzete az indulattól, s mert Jancsi *veszi át a szót.* Nem tűri tovább a gyalázkodást. Bátor, határozott *beszédéből* megismerjük a mostoha gonosz jellemét és Iluska szomorú sorsát. A párbeszéd nyomán élénken kirajzolódik előttünk az egész helyzet.

Az elbeszélésben nagy jelentősége van a szereplők megszólaltatásának és a párbeszédnek. (Pl. Jancsi és a mostoha párbeszéde vagy Jancsi és Iluska párbeszéde.) *A párbeszéd két vagy több személy beszéde. A párbeszédből megismerjük a szereplők jellemét, gondolkodását. A párbeszéd segítségével az eseményeket élénkebben el tudjuk képzelni.*

Feladatok

1. A gonosz mostoha c. fejezetben Iluska hallgat. Írjátok le az eseményeket röviden, és szólaltassátok meg Iluskát!
2. Mondjatok egy olyan mesét, amelynek árva leány a főszereplője. Meséljétek el a történetet úgy, hogy párbeszédek is legyenek benne! Arra azonban nagyon ügyeljetek, hogy ne ismételgessétek az „azt mondja", „ezt mondja" kifejezéseket!
3. Munkában a gyakorlati foglalkozás szakköre. Milyen párbeszédet hallottatok a szomszéd asztalnál?
   Írjátok le a párbeszédes részt!
   Ügyeljetek a párbeszéd írásának helyes módjára!
4. A felkiáltó mondatok nagyon alkalmasak érzelmek, indulatok kifejezésére.
   Beszéljetek el egy veletek megtörtént esetet! Legyen a párbeszédes részben felkiáltó mondat is!

III.

Jancsi világgá megy

1. A nap akkor már a földet érintette,
Mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte;
Nem tudja, hol lehet annak másik fele,
Tolvaj-e vagy farkas, ami elment vele?

2. Akárhova lett az, csakhogy már odavan;
Búsulás, keresés, minden haszontalan,
Most hát mihez fogjon? nekiszánva magát,
Hazafelé hajtja a megmaradt falkát.[1]

3. „Majd lesz neked Jancsi . . . no hiszen lesz neked!"
Szomorún kullogva gondolta ezeket,
„Gazduramnak úgyis rossz a csillagzatja,[2]
Hát még . . . de legyen meg isten akaratja."

4. Ezt gondolta, többet nem is gondolhatott;
Mert ekkor a nyájjal elérte a kaput.
Kapu előtt állt az indulatos gazda,
Szokás szerint a nyájt olvasni akarta.

5. „Sose olvassa bíz azt kelmed, gazduram!
Mi tagadás benne? igen nagy nagy híja van;[3]
Szánom, bánom, de már nem tehetek róla",
Kukorica Jancsi e szavakat szólta.

6. Gazdája meg ezt a feleletet adta,
S megkapta bajszát, és egyet pödrött rajta:
„Ne bolondozz, Jancsi, a tréfát nem értem;
Amíg jól van dolgod, föl ne gerjeszd mérgem."

[1] Falka: az állatok csapata, csoportja.
[2] Régen a babonás emberek hittek abban, hogy a csillagok állása meghatározza életüket. Innen a szólás: rossz csillagzat alatt született.

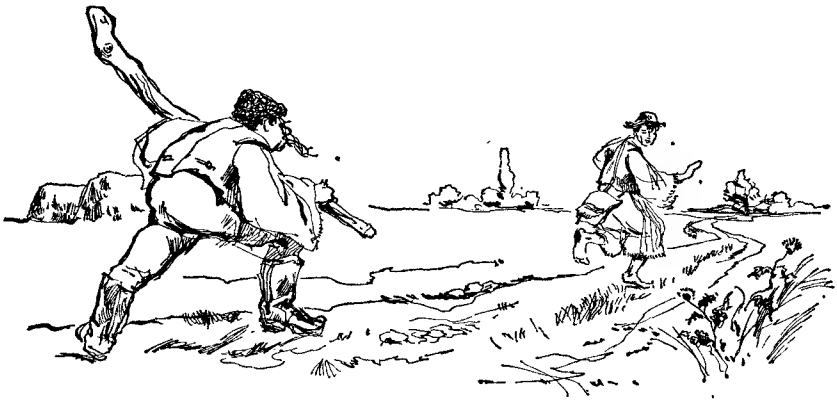

7. Kisült, hogy korántsem tréfaság a beszéd,
Jancsi gazdájának majd elvette eszét;
Jancsi gazdája bőg, mint aki megbőszült:
„Vasvillát, vasvillát! . . . hadd szúrjam keresztül!

8. Jaj, a zsivány! Jaj, az akasztani való!
Hogy ássa ki mind a két szemét a holló! . . .[4]
Ezért tartottalak? ezért etettelek?
Sohase kerüld ki a hóhérkötelet.

9. Elpusztulj előlem, többé ne lássalak!"
Jancsi gazdájából így dőltek a szavak;
Fölkapott hirtelen egy petrencés[5] rudat,
A petrencés rúddal Jancsi után szaladt.

10. Kukorica Jancsi elfutott előle,
De korántsem azért, mintha talán félne,
Markos gyerek volt ő, húsz legényen kitett,[6]
Noha nem érte meg még hússzor a telet.[7]

[3] Nagy híja van: sok hiányzik.
[4] Hogy ássa ki mind a két szemét a holló: a felakasztott ember szemét a holló kivájja. Tehát a gazda azt kívánta, hogy Jancsit akasszák fel.
[5] Petrence: egy rakás lekaszált fű, szénarakás. Petrencés rúd: kb. 3 méter hosszú karvastagságú farúd. Két ilyen rúdon szokták vinni a petrencét.
[6] Kitett: túltett, erősebb volt.
[7] Nem volt még húsz éves.

11. Csak azért futott, mert világosan látta,
Hogy méltán haragszik oly nagyon gazdája;
S ha ütlegre kerül a dolog, azt verje,
Ki félig apja volt, ki őt fölnevelte?

12. Futott, míg a szuszból gazdája kifogyott;
Azután ballagott, megállt, meg ballagott,
Jobbra is, balra is; s mindevvel mit akar?
Nem tudta, mert nagy volt fejében a zavar.

Feladatok

1. Mondjátok el, mi történt Jancsival, amikor a nyáj elszéledt! Kezdjétek az elbeszélést rövid párbeszéddel!
2. Állapítsátok meg, milyennek ismertük meg eddig Jancsit! Írjátok le jellemző tulajdonságait!
3. Jancsi nagy mulasztást követett el. Mondjátok el, mi volt mulasztásának előzménye, és mi lett a *következménye!*
4. Kiabál, kiáltozik, lármázik, hangoskodik, üvölt, ordít, bőg, dől belőle a szó. Ezek között a rokon értelmű szavak között nagy hangulati különbség van. Foglaljátok megfelelő mondatokba őket!

IV.

Jancsi búcsúja Iluskától

1. Mikorra a patak vize tükörré lett,
Melybe ezer csillag ragyogása nézett;
Jancsi Iluskáék kertje alatt vala;
Maga sem tudta, hogy miképp jutott oda,

2. Megállt, elővette kedves furulyáját,
Kezdte rajta fújni legbúsabb nótáját;
A harmat, mely ekkor ellepett fűt, bokort,
Tán a szánakozó csillagok könnye volt.

3. Iluska már aludt. A pitvar[1] eleje
Volt nyár idejében rendes fekvőhelye.

[1] Pitvar: a falusi ház benyíló része; a konyha előrésze, némely helyen maga a konyha vagy afféle előszoba.

Fekvőhelyéről a jól ismert nótára
Felkelt, lesietett Jancsi látására.

4. Jancsinak látása nem esett kedvére,
Mert megijedt tőle, s ily szót csalt nyelvére:
„Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány,
Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?"

5. „Hej, Iluskám! hogyne volnék én halovány,
Mikor szép orcádat utószor látom tán . . ."
„Jancsikám, látásod úgyis megrémített;
Hagyd el az istenért az ilyen beszédet!"

6. „Utószor látlak én, szívem szép tavasza!
Utószor szólt itten furulyám panasza;
Utószor ölellek, utószor csókollak,
Örökre elmegyek, örökre itt hagylak!"

7. Most a boldogtalan mindent elbeszéle,
Ráborult zokogó kedvese keblére,
Ráborult, ölelte, de képpel elfordult:
Ne lássa a leány, hogy könnye kicsordult.

8. „Most hát, szép Iluskám! Most hát, édes rózsám!
Az isten áldjon meg, gondolj néha reám.
Ha látsz száraz kórót szélvésztől kergetve,
Bujdosó szeretőd jusson majd eszedbe."

9. „Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell!
A jóisten legyen minden lépéseddel.
Ha látsz tört virágot útközépre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe."

10. Elváltak egymástól, mint ágtól a levél;
Mindkettejük szíve lett puszta, hideg tél.
Könnyeit Iluska hullatta nagy számmal,
Jancsi letörölte inge bő ujjával.

11. Indult: nem nézte egy szemmel sem, hol az út.
Neki úgyis mindegy volt, akárhová jut.
Fütyörésztek pásztorgyermekek mellette,
Kolompolt a gulya . . . ő észre sem vette.

12. A falu messzire volt már háta megett,
Nem látta lobogni a pásztortüzeket;
Mikor utójára megállt s visszanézett,
A torony bámult rá, mint sötét kísértet.

13. Ha ekkor mellette lett volna valaki,
Hallotta volna őt nagyot sóhajtani;
A levegőeget daruk[2] hasították,
Magasan röpültek, azok sem hallották.

14. Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
Csak nehéz subája suhogott nyakában;
Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek.

[2] Daru: az Alföld kedvelt, a gólyához hasonló madara.

Jancsi elindult világgá, de búcsú nélkül nem tudott elszakadni Iluskától, hiszen Iluska volt egyetlen öröme! Mindketten árvák voltak, egymáson kívül senkire sem számíthattak. Egymás nélkül hideg, üres, kietlen az életük. S most talán utoljára látják egymást! Utószor, örökre — e szavak ismételgetése hiven kifejezi Jancsi kétségbeesett lelkiállapotát. A két árva szívbemarkoló párbeszéde a bánatos népdalok hangjára emlékeztet. Mintha az egész természet együtt érzett volna a két boldogtalannal. Bánatukat a költő is a természethez hasonlította.

Jancsi a búcsúzás után nehéz szívvel útnak indult. Reményvesztett lelkiállapota abból is látszik, hogy a falu megszokott, kedves képét, a jól ismert környezetet meg sem látta. Üres tekintettel vágott neki a kerek világnak, elbujdosott, mint a népmesék hőse.

Ebből a fejezetből kitűnik, hogy Petőfi mennyire szerette, ismerte az alföldi falvakat. János vitéz faluját is úgy rajzolta meg, hogy szinte magunk előtt látjuk. Ilyen volt a magyar falu. Ez a leírás nem meseszerű, megfelel a valóságnak.

Feladatok

1. Szép este volt, amikor Jancsi búcsúzott Iluskától.
   a) Figyeljétek meg, hogyan írja le a költő az esti tájat!
   b) Készítsétek el a táj leírását egyszerű szavakkal, de találó kifejezésekkel!
2. Gyűjtsetek költői jelzőket a fejezetből!
3. Búcsúzás. — Beszéljétek el egy élményetcket! Legyen az elbeszélésben párbeszéd is!

A hasonlat

Elváltak egymástól, mint ágtól a levél.

Amikor a költő Jancsi és Iluska fájdalmas búcsúzását beszéli el, elválásukat a hulló őszi falevelekhez hasonlítja. Így sokkal jobban átérezzük a búcsúzás hangulatát, szinte magunk előtt látjuk a szomorú szereplőket. Ez a szép *hasonlat* teszi szemléletessé, felejthetetlenné Jancsi és Iluska búcsúzását.

A költők, írók műveit szemléletessé, hangulatossá teszik a hasonlatok. *A hasonlat két dolog* (személy, tárgy, esemény, jelenség) *összehasonlítása közös tulajdonságuk alapján.* A hasonlat két tagmondatból áll, amelyet vessző választ el, és a *mint* kötőszó kapcsol össze.

Pl.: . . . mért vagy oly halovány,
mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán.

A torony bámult rá, *mint* sötét kísértet.

A nép nyelve nagyon gazdag hasonlatokban. (Úgy fut, mint a nyúl. Reszket, mint a nyárfalevél.)

Feladatok

1. Fehér, fekete, piros. Fejezzétek ki e színeket hasonlatokkal!
2. Gyűjtsetek hasonlatokat a mindennapi életből! (Pl.: Édes, mint a méz.)
3. Írjatok két-két mondatot Iluskáról és Jancsiról!
   Megállapításotokat hasonlattal fejezzétek ki!
   (Pl.: Iluska úgy sírt, mint a záporeső.)

V.

Vihar a pusztán

1. Mikor a nap fölkelt, s a holdat elküldte,
   A puszta, mint tenger feküdt körülötte;
   A nap fölkeltétől a nap enyésztéig
   Egyenes rónaság nyújtózkodott végig.

2. Nem volt virág, nem volt fa, nem volt bokor ott,
   A harmat apró gyér füveken csillogott;
   Oldalvást a napnak első sugarára
   Fölpiroslott egy tó; környékezte káka.[1]

3. A tónak szélénél a káka közepett
   Egy hosszú nyakú gém[2] eledelt keresett,
   És a tó közepén gyors halászmadarak
   Hosszú szárnyaikkal le s föl szállongtanak.

4. Jancsi csak ballagott sötét árnyékával
   S elméjének sötét gondolkozásával;
   Az egész pusztában széjjelsütött a nap,
   De az ő szívében éjek éje maradt.

[1] Káka: a sásfélék családjába tartozó vízinövény.
[2] Gém: víz mellett élő gázlómadár, a gólyához hasonló alakú.

5. Mikor a nap elért az ég tetejére,
Eszébe jutott, hogy falatozni kéne,
Tegnap ilyen tájban evett utójára,
Meg alig is bírta már lankadó[3] lába.

6. Letelepült, elővette tarisznyáját,
Megette maradék kevés szalonnáját.
Nézte őt a kék ég, a fényes nap . . . alább
Ragyogó szemével a tündér délibáb.

7. A kis ebéd neki jóízűen esett,
Megszomjazott rá, a tóhoz közeledett,
Kalapjának belemártá karimáját,
Ekképp enyhítette égő szomjúságát.

8. A tónak partjáról nem távozott messze;
Az álom szemének pilláját ellepte;
Vakondoktúrásra[4] bocsátotta fejét,
Hogy visszanyerhesse elfogyott erejét.

9. Az álom őt odavitte, ahonnan jött,
Iluskája pihent hű karjai között,
Mikor a kisleányt csókolni akarta,
Hatalmas mennydörgés álmát elzavarta.

10. Szétnézett a puszta hosszában, széltében;
Nagy égiháború volt keletkezőben.
Oly hamar támadott az égiháború,
Mily hamar Jancsinak sorsa lett szomorú.

11. A világ sötétbe öltözködött vala,[5]
Szörnyen zengett az ég, hullt az istennyila;[6]
Végtére megnyílt a felhők csatornája.[7]
S a tó vize sűrű buborékot hánya.

[3] Lankadó: fáradó, a sok gyaloglástól fáradt.
[4] Vakondoktúrás: vakondtúrás, a vakondok járatai fölött kitúrt földkupac.
[5] Vala: régies elbeszélő múlt: volt.
[6] Hullt az istennyila: villámlott.
[7] Megeredt az eső.

12. Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott.
Lekonyította[8] a karimás kalapot,
Nagyszőrű subáját meg kifordította,
Úgy tekintett bele a vad zivatarba.

13. De a vihar ami hamar keletkezett,
Oly hamar is hagyta el megint az eget.
Megindult a felhő könnyű szélnek szárnyán,
Ragyogott keleten a tarka szivárvány.

14. Subájáról Jancsi lerázta a vizet,
Miután lerázta, újra útnak eredt.
Mikor a nap leszállt pihenni ágyába,
Kukorica Jancsit még vitte két lába.

15. Vitte őt két lába erdő közepébe,
Sűrű zöld erdőnek sötét közepébe;
Ott őt köszöntötte holló károgása,
Mely épen egy esett vadnak[9] szemét ásta.

16. Sem erdő, sem holló őt nem háborgatván,
Kukorica Jancsi ment a maga útján;
Erdő közepében sötét ösvényére
Leküldte világát a hold sárga fénye.

[8] Lekonyította: lehajlította.
[9] Esett vad: elhullott, elpusztult állat.

A költő művészi leírása nyomán szinte láthatóvá válik a nagy rónaság. Látjuk a szikes tó környékét, Jancsit, amint a falatozás után elfogja az álom, s amint felriad a váratlanul rátámadó heves nyári zivatarra.

Találó a hasonlat Jancsiról és a zivatarról. Olyan váratlanul támadt az égi háború, mint amilyen hirtelen vált a szegény juhászbojtár szomorú bujdosóvá. Jancsi sűrű, sötét erdőben ballagott egészen egyedül, mint a népmesék hőse. Az erdő komor leírása sejteti, hogy Jancsira új megpróbáltatások várnak.

Petőfi nemcsak az alföldi tájat, hanem az alföldi pásztorok életét, szokásait is jól ismerte. Költeményében a mese így fonódik össze a valósággal.

Feladatok

1. Soroljátok fel olyan mesék címeit, amelyekben a főhős sűrű erdő rengetegébe jut! Külön a népmeséket és a műmeséket!
2. A bujdosás első napja. Beszéljétek el röviden, mi történt Jancsival, mióta elszakadt Iluskától! Az elbeszélést jelzőkkel tegyétek szemléletessé!
3. Jancsin erőt vett a fáradtság, azonnal elaludt.
   Fáradtság és fáradság. A két szó között lényeges különbség van. Írjatok mindegyikkel egy-egy mondatot!
- Fussunk! Nyakunkban a zivatar. Bizonyára volt már ilyen élményetek. Beszéljétek el, készítsetek fogalmazást a következő vázlat felhasználásával:
   I. A békés táj, a gondtalan szereplők.
   II. *a)* Váratlan meglepetés: hatalmas mennydörgés..." (a természeti táj hirtelen változása. *Leírás.)*
   b) Mit tegyünk? (Gyorsan pergő, izgatott *párbeszéd.)*
   c) Fut a társaság. (Elbeszélés.)
   d) Tombol a zivatar.
   III. „Megindul a felhő könnyű szélnek szárnyán."

Gondoljatok arra, hogy a jelzők, hasonlatok szemléletessé teszik a fogalmazást! (Pl.: Úgy esik, mintha dézsából öntenék stb....) A legjobban arra ügyeljetek, hogy elbeszélésetek a *valóságnak megfeleljen,* és stílusotok világos legyen!)

A megszemélyesítés

Mikor a nap fölkelt, s a holdat elküldte,
A puszta, mint tenger feküdt körülötte,
A nap fölkeltétől a nap enyészléig
Egyenes rónaság nyújtózkodott végig.

Azt olvassuk ezekben a sorokban, hogy a *nap fölkelt,* mint ahogyan az emberek felkelnek reggel. *Elküldte* a holdat, ahogyan az édesanya elküldi a gyermeket aludni. A *rónaság* pedig *nyújtózkodott,* mint ahogyan az ébredező ember szokta nyújtóztatni tagjait.

Petőfi úgy ír a napról, a rónaságról, mint élőlényekről, mint személyekről: *megszemélyesíti őket.* A jelzőkön és hasonlatokon kívül a *megszemélyesítés is láthatóvá, szemléletessé teszi a költői műveket. A megszemélyesítésben a költő az élettelen dolgokat, jelenségeket élőnek, cselekvőnek mutatja be.* A költő az élettelent élőlények tulajdonságával ruházza fel. (Pl. *Nézte őt* a kék ég, a fényes nap... alább *ragyogó szemével* a tündér délibáb.)

Feladatok

1. Reggel, délben, este, éjszaka. Petőfi a Vihar a pusztán c. fejezetben egyik szót sem mondja ki. Keressétek ki a megfelelő szemléletes, művészien szép kifejezéseket!
2. Gyűjtsétek össze a Vihar a pusztán c. fejezetből a megszemélyesítéseket!
3. *Megindult* a felhő könnyű szélnek *szárnyán.* Gyűjtsetek hasonlatokat, megszemélyesítéseket a felhőkről!
   (Pl. Fehér felhők *vitorláznak* az égen stb.)
4. A tó partján. — Készítsetek ezzel a címmel rövid leírást! Használjátok fel Petőfi szép kifejezéseit, idézzétek fel balatoni vagy más hasonló emléketeket! A leírást 1—2 jelző, hasonlat vagy megszemélyesítés tegye szemléletessé!
5. „Nem volt virág, nem volt fa, nem volt bokor ott..." — írja a költő a pusztáról. Mondjátok el, hogyan változtatta meg dolgozó népünk a terméketlen puszta sivár képét!

A zsiványok tanyáján

1. Az idő járása éjfél lehetett már,
Mikor szemébe tűnt egy pislogó sugár.
Amint közelebb ért, látta, hogy ez a fény
Ablakból világít az erdő legmélyén.

2. Jancsi e látványra ekképp okoskodék:
„Ez a világ aligha csárdában nem ég;
Bizonyára úgy lesz — hál' a jóistennek!
Bemegyek az éjre, benne megpihenek."

3. Csalatkozott Jancsi, mert az nem volt csárda,
Hanem volt tizenkét zsiványnak tanyája.
Nem állott üresen a ház, a zsiványok
Mind a tizenketten odabenn valának.

4. Éjszaka, zsiványok, csákányok,[1] pisztolyok . . .
Ha jól megfontoljuk, ez nem tréfadolog;
De az én Jancsimnak helyén állt a szíve,[2]
Azért is közéjük nagy bátran belépe.

5. „Adjon az úristen szerencsés jó estét!"
Mondott nekik Jancsi ilyen megköszöntést;
Erre a zsiványok fegyverhez kapának,
Jancsinak rohantak, s szólt a kapitányok:

6. „Szerencsétlenségnek embere, ki vagy te?
Hogy lábadat mered tenni e küszöbre.
Vannak-e szüleid? Van-e feleséged?
Akármid van, nem fog többé látni téged."

[1] Csákány: nem a mai szerszám, hanem régi ütőfegyver, fokos; fejének egyik felén rövid és lapos, mint a kalapács, másik fele lehajló hegyes élben végződik.
[2] Bátor volt.

7. Jancsinak sem szíve nem vert sebesebben
E szókra, sem nem lett halványabb színben;
A zsiványkapitány fenyegetésire
Meg nem ijedt hangon ily módon felele:

8 „Akinek életét van miért félteni,
Ha e tájt kerüli, nagyon bölcsen teszi,
Nekem nem kedves az élet, hát közétek,
Bárkik vagytok, egész bátorsággal lépek.

9 Azért, ha úgy tetszik, hagyjatok életben,
Hagyjatok az éjjel itten megpihennem;
Ha nem akarjátok ezt: üssetek agyon,
Hitvány életemet védeni nem fogom."

10. Ezt mondta, nyugodtan a jövendőt várva,
A tizenkét zsiványcsodálkozására.
A kapitány ilyen szókat váltott véle:
„Egyet mondok, öcsém, kettő lesz belőle;

11. Te derék legény vagy, azt a bátor szented!
Téged az isten is zsiványnak teremtett.
Éltedet megveted, a halált nem féled . . .
Te kellesz minekünk . . . kezet csapunk véled!

12. Rablás, fosztogatás, ölés nekünk tréfa
E derék tréfának díja gazdag préda,[3]
Ez a hordó ezüst, ez meg arany, látod? . . ,
Nos, hát elfogadod a cimboraságot?"

13. Furcsa dolgok jártak Jancsi elméjében,
S tettetett[4] jókedvvel szólt ilyeténképpen:
„Cimborátok vagyok, itt a kezem rája!
Rút életemnek ez a legszebb órája."

[3] Préda: zsákmány.
[4] Tettetett: színlelt, nem őszinte.

14. „No hogy még szebb legyen," felelt a kapitány,
„Lássunk, embereim, az áldomás után;
Papok pincéjéből van jó borunk elég.
Nézzük meg a kancsók mélységes fenekét!"[5]

15. S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejökben az észnek;
Maga volt csak Jancsi, ki mértéket tartott,
Kínálgatták, de ő aprókat kortyantott.

16. Álmot hozott a bor latrok pillájára . . .
Jancsinak sem kellett több, ő csak ezt várta.
Mikor a zsiványok jobbra, balra dőltek,
Jancsi a beszédet ilyformán kezdé meg:

17. „Jó éjszakát! . . . Nem kelt föl titeket sem más,
Majd csak az ítéletnapi trombitálás![6]
Élete gyertyáját soknak eloltátok,[7]
Küldök én örökös éjszakát reátok.[8]

18. Most a kincses kádhoz! Megtöltöm tarisznyám,
Hazaviszem neked, szerelmes Iluskám!
Cudar mostohádnak nem lész többé rabja,
Feleségül veszlek . . . isten is akarja.

19. Házat építtetek a falu közepén,
Ékes menyecskének odavezetlek én;
Ottan éldegélünk mi ketten boldogan,
Mint Ádám és Éva a paradicsomban . . .[9]

20. Istenem teremtőm! mit beszélek én itt?
Zsiványoknak vigyem el átkozott pénzit?

[5] Igyuk ki a bort teljesen! — ui. csak akkor láthatjuk a kancsó fenekét.
[6] Bibliai eredetű szólás: a biblia szerint az utolsó ítéletre trombitaszó kelti életre a holtakat.
[7—8] Sok embert megöltetek, de most elpusztítlak titeket.
[9] Bibliai eredetű szólás: a bibliai történet szerint Ádám és Éva (az első emberpár) egy csodálatosan szép kertben, a paradicsomban lakott.

Tán minden darabhoz vérfoltok ragadtak,
S én ilyen kincsekkel legyek boldog, gazdag?

21. Hozzájok sem nyúlok . . . azt én nem tehetem,
Nincs elromolva a lelkiismeretem. —
Édes szép Iluskám, csak viseld terhedet,
Bízd a jóistenre árva életedet!"

22. Mikor elvégezte Jancsi a beszédet,
Az égő gyertyával a házból kilépett,
Meggyújtá födelét mind a négy szögleten,
Elharapódzott a mérges láng sebesen.

23. Egy láng lett a födél szempillantás alatt,
A láng piros nyelve az ég felé szaladt,
Feketévé vált a tisztakék égi bolt,
Elhalványodott a teljes fényű hold.

24. A szokatlan világ amint elterjedett,
Fölriasztotta a baglyot, bőregeret;[10]
Kiterjesztett szárnyok sebes suhogása
A falombozatok nyugalmát fölrázta.

25. A föltámadó nap legelső sugára
Lesütött a háznak füstölgő romjára,
Pusztult ablakán át benézett a házba,
Ott a haramjáknak[11] csontvázait látta.

Feladatok

1. Mondjátok el röviden, 8—10 mondatban, mi történt a zsiványok tanyáján! Írjátok le ugyanezt még tömörebben, 4—5 mondatban!
2. Állapítsátok meg, mi ebben az eseménysorban meseszerű, és mi felel meg a valóságnak!
3. *a)* Helyesen vagy helytelenül cselekedett János vitéz, amikor felgyújtotta a zsiványtanyát? Mondjátok el a véleményeteket!
   b) Fejtsétek ki, mit tettetek volna az ő helyében!

[10] Bőregér: denevér, szárnyas, repülő emlősállat.
[11] Haramják: haramiák, zsiványok.

A szabatosság

Egyszer egy dúsgazdag, de fukar ember ökröket vásárolt. A megígért időre nem tudott ökreivel hazautazni. Ezért táviratot adott fel, s hogy ne kerüljön sokba, így fogalmazta meg:

„Holnap érkezem, a mai vonat ökröket nem szállít."

Szolgái jót nevettek rajta, s ennek ő maga volt az oka, mert fukarságában *kevesebbet mondott,* mint amennyi a pontos megértéshez szükséges lett volna. Nem fejezte ki magát *szabatosan,* szavait félre lehetett érteni, a *szófukarság* nevetségessé tette.

Az is előfordul, hogy valaki *többet mond,* mint amennyi a megértéshez szükséges. Pl.:

„Az ősz öreg aggastyán belépett egy teljesen üres helyiségbe, ahol semmit nem tartottak."

Szószaporítással is vétünk a *szabatosság* ellen.

Aki nem beszél szabatosan, arra azt szokták mondani, hogy hanyagul, *pongyolán* fejezi ki magát.

Különösen sok pongyolaságot okoz dolgozatainkban, ha az alanyváltozásra nem ügyelünk. (Pl. János vitéz bátran megvédte reszkető kedvesét. Csak állt egy darabig, aztán dúlva-fúlva elcsoszogott.)

A szabatos kifejezésben nagy segítségünkre vannak a rokon értelmű szavak. Természetesen találomra nem cserélgethetjük őket. (Pl. A kutya eszik, rág, harap, mar stb. De nem mondhatjuk, hogy *megrágta* a lábamat, *megharapta* a csontot.)

A rokon értelmű szavak közül a legtalálóbbat kell kiválasztanunk. Az tudja pontosan, *szabatosan* kifejezni magát, aki sokat olvas, s gazdag a szókincse.

Szabatos a stílus akkor, ha pontosan azt fejezi ki, amit a beszélő elgondolt, sem többet nem mond, sem kevesebbet. A szabatosság ellentéte a pongyolaság.

Feladatok

1. Ismételjétek át, amit a stílus *világosságáról* tanultunk!
2. Javítsátok ki és írjátok le szabatosan „A szabatosság" című fejezetben előforduló hibás példákat!
3. Egészítsétek ki a következő hiányos mondatokat az *eszik* ige legmegfelelőbb rokon értelmű szavával! A szavak hangulati különbségére is ügyeljetek!

   A család az asztalnál .....
   A küszöbön a kutya mohón ..... az ételét.
   A macska nagy kényesen tejet .....
   Az édesanya ölében éppen most ..... a kisbaba is.
   Öreganyó csak néha-néha ..... egy falatot.

4. Akinek szegény a szókincse, sok mindenre azonos jelzőt használ: Jó olvasmány, jó könyv, jó mese, jó történet, jó szórakozás, jó kirándulás, jó írás, jó ruha, jó úttörő stb. A színtelen, semmitmondó jelző is pongyolává teszi a stílust. Írjatok a felsorolt jelzett szavak elé színes, odaillő jelzőket!
5. Mondjátok el röviden, hogyan bánt el Jancsi a zsiványokkal, s miért nem vitte el a szemkápráztató kincseket! A szabatos kifejezésmódra nagyon ügyeljetek!

VII.

Jancsi beáll huszárnak

1. Jancsi már hetedhét országon túl jára,
Nem is igen gondolt a zsiványtanyára;
Egyszerre valami csillámlott előtte,
Hát sugarát a nap fegyverekre lőtte.

2. Katonák jövének, gyönyörű huszárok,
A nap fénye ezek fegyverén csillámlott;
Alattok a lovak tomboltak, prüsszögtek,
Kényesen rázták szép sörényes fejöket.

3. Mikor őket Jancsi közeledni látta,
Alig fért meg szíve a baloldalába',
Mert így gondolkodott: „Ha befogadnának,
Be örömest mennék én is katonának!"

4. Amint a katonák közelébe értek,
Ily szavát hallotta Jancsi a vezérnek:
„Vigyázz, földi! bizony rálépsz a fejedre . . .[1]
Mi ördögért vagy úgy a búnak eredve?"

5. Jancsi pedig szólott fohászkodva nagyot:
„Én a kerek világ bujdosója vagyok;
Ha kegyelmetekkel egy sorba lehetnék,
A ragyogó nappal farkasszemet néznék."

[1] Jancsi szomorúan lógatta fejét, azért tréfásan így szólt rá a vezér.

6. Szólt megint a vezér: „Jól meggondold, földi!
Nem mulatni megyünk, megyünk öldökölni.
Rárontott a török a francia népre;
Franciáknak megyünk mi segedelmére."

7. „Hát hisz akkor én meg még jobban szeretném,
Ha magamat lóra, nyeregbe vethetném;
Mert ha én nem ölök, engem öl meg a bú —
Nagyon kívánt dolog nekem a háború.

8. Igaz, hogy eddig csak szamarat ismértem,
Mivelhogy juhászság volt a mesterségem.
De magyar vagyok, s a magyar lóra termett,
Magyarnak teremt az isten lovat, nyerget."

9. Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
De még többet mondott sugárzó szemével;
Nagyon természetes hát, hogy a vezérnek
Megtetszett, és be is vette közlegénynek.

10. Cifra beszéd kéne azt elősorolni,
A vörös nadrágban mit érezett Jancsi,
Mit érezett, mikor a mentét[2] fölkapta,
S villogó kardját a napnak megmutatta.

11. Csillagokat rúgott[3] szilaj paripája,
Mikor Jancsi magát fölvetette rája,
De ő keményen ült rajta, mint a cövek,[4]
A földindulás sem rázhatta volna meg.

12. Bámulói lettek katonapajtási,
Nem győzték szépségét, erejét csodálni,
És amerre mentek, s beszállásozának.[5]
Induláskor gyakran sírtak a leányok.

13. Lyányokra nézve, ami Jancsit illeti,
Egyetlenegy leány sem tetszett őneki,
Az igaz, hogy noha sok földet bejára,
Sehol sem akadt ő Iluska párjára.

Feladatok

1. Magyarázzátok meg, miért vágyott János vitéz a huszárok közé!
2. Fejtsétek ki, miért intette a vezér Jancsit arra, hogy fontolja meg elhatározását! Milyen kötelességeket vállalt a legény, amikor katona lett?
3. *a)* Gyűjtsétek össze a fejezetből azokat az igéket, amelyek szemléletessé és élénkké teszik a lovaskatonák felvonulásának leírását!
   b) Használjátok ezeket az igéket, amikor elbeszélitek a fejezet eseménysorát!
4. Figyeljétek meg, milyen jól ismerte Petőfi a nép nyelvét! Menynyi magyaros szólást, jóízű kifejezést találhatunk ebben a fejezetben! Gyűjtsétek össze ezeket! (Pl.: farkasszemet néz...)

[2] Mente: a huszárok rövid, díszes kiskabátja, félvállra vetve hordták.
[3] Csillagokat rúgott: szikrázott a paripa patkója.
[4] Cövek: a földre vert karó.
[5] Beszállásozának: szállást kaptak.

VIII.

A huszárok útja

1. Nos hát ment a sereg, csak ment, csak mendegélt,
Tatárországnak már elérte közepét;
De itten reája nagy veszedelem várt;
Látott érkezni sok kutyafejű tatárt.[1]

2. Kutyafejű tatár népek fejedelme
A magyar sereget ekképp idvezelte:
„Hogy miképp mertek ti szembeszállni vélünk?
Tudjátok-e, hogy mi emberhússal élünk?"

3. Nagy volt ijedsége szegény magyaroknak,
Minthogy a tatárok ezerannyin voltak;
Jó, hogy akkor azon a vidéken jára
Szerecsenországnak jószívű királya.

4. Ez a magyaroknak mindjárt pártját fogta,
Mert Magyarországot egyszer beutazta,
S ekkor Magyarország jámborlelkű népe
Igen becsületes módon bánt övéle.

5. El sem feledte ezt a szerecsen király;
Azért a magyarok védelmére kiáll,
S a tatár császárral, kivel jóbarát volt,
Kiengesztelésül ily szavakat váltott:

6. „Kedves jóbarátom, ne bántsd e sereget,
Legkisebbet sem fog ez ártani neked,
Igen jól ismerem én a magyar népet,
Kedvemért bocsásd át országodon őket."

[1] Tatár ázsiai nép. A tatárok 1241-ben valósággal elpusztították Magyarországot. A megrémült magyar nép „kutyafejű" tatároknak nevezte őket. Azóta is megmaradt ez az elnevezés.

7. „A kedvedért, pajtás, hát csak már megteszem",
Szólt kibékülve a tatár fejedelem,
De még meg is írta az úti levelet,
Hogy senki se bántsa a magyar sereget.

8. Az igaz, hogy nem is lett semmi bántása,
De mégis örült, hogy elért a határra.
Hogyne örült volna? ez a szegény vidék
Egyebet se' terem: medvehúst meg fügét.

IX.

1. Tatárország hegyes-völgyes tartománya
Messziről nézett a seregnek utána,
Mert jól bent vala már nagy Taljánországban,[2]
Rozmarinfa-[3] erdők sötét árnyékában.

2. Itt semmi különös nem történt népünkkel,
Csakhogy küszködnie kellett a hideggel,
Mert Taljánországban örökös tél vagyon;
Mentek katonáink csupa havon, fagyon.

3. No de a magyarság erős természete,
Bármi nagy hideg volt, megbirkózott vele;
Aztán meg, ha fáztak, hát kapták magokat,
Leszálltak s hátokra vették a lovokat.

X.

1. Ekképpen jutottak át Lengyelországba,
Lengyelek földjéről pedig Indiába;
Franciaország és India határos,
De köztük az út nem nagyon mulatságos.

[2] Taljánország: Itália, Olaszország.
[3] Rozmarin vagy rozmaring: népünk kedvelt kerti növénye, halványkék virágja kellemes illatú.

2. India közepén még csak dombok vannak,
De aztán a dombok mindig magasabbak,
S mikor a két ország határát elérik,
Már akkor a hegyek fölnyúlnak az égig.

3. Tudni való, hogy itt a sereg izzadott,
Le is hányt magáról dolmányt,[4] nyakravalót . . .
Hogyne az istenért? a nap fejök felett
Valami egy óra járásra lehetett.

4. Enni nem ettek mást, mint levegőeget;
Ez olyan sűrű volt, hogy harapni lehet.
Hanem még italhoz is furcsán jutottak:
Ha szomjaztak, vizet felhőből facsartak.

5. Elérték végtére tetejét a hegynek;
Itt már oly meleg volt, hogy csak éjjel mentek,
Lassacskán mehettek; nagy akadály volt ott:
Hát a csillagokban a ló meg-megbotlott.

6. Amint ballagtak a csillagok közepett,
Kukorica Jancsi ekképp elmélkedett:
„Azt mondják, ahányszor egy csillag leszalad,
A földön egy ember élete megszakad.

7. Ezer a szerencséd, te gonosz mostoha,
Hogy nem tudom, melyik kinek a csillaga;
Nem kínzanád tovább az én galambomat —
Mert lehajítanám mostan csillagodat."

8. Eztán nemsokára lejtősen haladtak,
Alacsonyodtak már a hegyek alattok,
A szörnyű forróság szinte szűnni kezdett,
Mentül beljebb érték a francia földet.

[4] Dolmány: díszes, testhezálló huszárkabát.

Feladatok

1. Mondjátok el tömören, merre járt János vitéz, amióta elindult falujából!
2. Beszéljétek el valamelyik huszárkalandot egyes szám első személyében Mesefóldrajz címmel!
3. Mondjátok el, mi a véleményetek a következő két megállapításról:
   Ha meghal valaki, lehull egy csillag.
   Ahányszor egy csillag lehull, meghal valaki.
4. „Katonák jövének." Akinek van élménye a fegyveres erők ünnepi felvonulásáról (pl. április 4-én, szept. 29-én), arról készítsen fogalmazást!

XI.

A huszárok Franciaországban

1. A franciák földje gyönyörű tartomány,
   Egész paradicsom, egész kis Kánaán.[1]
   Azért is vásott rá a törökök foga,[2]
   Pusztító szándékkal azért törtek oda.

2. Mikor a magyarság beért az országba,
   A törökök ott már raboltak javába;
   Kirabolták a sok gazdag templom kincsét,
   És üresen hagytak minden borospincét.

3. Látni lehetett sok égő város lángját,
   Kivel szemközt jöttek, azt kardjokra hányták,[3]
   Magát a királyt is kiűzték várából,
   S megfosztották kedves egyetlen lyányától.

4. Így találta népünk a francia királyt,
   Széles országában föl s le bujdosva járt;
   Amint őt meglátták a magyar huszárok,
   Sorsán szánakozó könnyet hullatának.

[1] Kánaán: a gazdagság, a bőség földje.
[2] Szerették volna elfoglalni.
[3] Lekaszabolták.

5. A bujdosó király ily szókat hallatott:
„Úgy-e, barátim, hogy keserves állapot?
Kincsem vetélkedett Dárius[4] kincsével,
S most küszködnöm kell a legnagyobb inséggel."

6. A vezér azt mondá vigasztalására:
„Ne búsulj, franciák fölséges királya!
Megtáncoltatjuk mi ezt a gonosz népet,
Ki ily méltatlanul mert bánni tevéled.

7. Ez éjjelen által kipihenjük magunk,
Mert hosszú volt az út, kissé elfáradtunk;
De holnap azután, mihelyt fölkel a nap,
Visszafoglaljuk mi vesztett országodat."

8. „Hát szegény leányom, hát édes leányom?"
Jajdul föl a király, „őtet hol találom?
Elrabolta tőlem törökök vezére . . .
Aki visszahozza, számolhat kezére."[5]

9. Nagy buzdítás volt ez a magyar seregnek;
Minden ember szívét reménység szállta meg.
Ez volt mindenkinek fejében föltéve:
„Vagy visszakerítem, vagy meghalok érte."

10. Kukorica Jancsi tán egymaga volt csak
Meg nem hallója az elmondott dolognak;
Jancsinak az esze más egyeben jára:
Visszaemlékezett szép Iluskájára.

Feladatok

1. Mondjátok el a fejezet részletes tartalmát párbeszéd nélkül!
2. „A franciák földjén ellenség dúlt. A török sereg dúlta az országot Feldúlta a városokat, a falvakat, kirabolta az egész országot Legnagyobb bánata az volt, hogy a leányát is elrabolta az ellenség. Azt ígérte, annak adja a leányát, aki visszahozza őt."
   a) Állapítsátok meg, miben vétett a szabatosság ellen az a tanuló, aki ezt a fogalmazást írta!
   b) Javítsátok ki a pongyola fogalmazást!

[4] Dárius: régi, mesés gazdagságú király.
[5] Számolhat kezére: annak adom feleségül.

Jancsi kiszabadítja a királylányt

1. Másnap reggel a nap szokás szerint fölkelt,
De nem lát és nem hall olyat minden reggel,
Mint amilyet hallott, mint amilyet látott
Mindjárt, mihelyst a föld szélére hágott.

2. Megszólalt a sereg harsány trombitája,
Minden legény talpon termett szózatára;
Jól kiköszörülték acél szablyáikat,[1]
Azután nyergelték gyorsan a lovakat.

3. A király erőnek erejével rajt' volt,
Hogy ő is elmegy, s a többiekkel harcol;
Hanem a huszárok bölcseszű vezére
A királyhoz ilyen tanácsot intéze:

4. „Nem, kegyelmes király! csak maradj te hátra,
A te karjaid már gyöngék a csatára;
Tudom, meghagyta az idő bátorságod,
De mi haszna? hogyha erőd vele szállott.

5. Bízd az isten után mireánk ügyedet;
Fogadást teszünk, hogy mire a nap lemegy:
Országodból tovaűzzük ellenséged,
S elfoglalhatd újra a királyi széket."

6. Erre a magyarság lóra kerekedett,
S keresni indult a rabló törököket;
Nem soká kereste, mindjárt rájok akadt,
És egy követ által izent nekik hadat.

7. Visszajött a követ, harsog a trombita,
Rémséges zúgással kezdődik a csata;

[1] Szablya: széles, hajlított pengéjű, egyélű, rövid kard.

Acélok csengése,[2] torkok kurjantása
Volt a magyaroknál harci jeladása.

8. A sarkantyút[3] vágták lovak oldalába,
Dobogott a földön lovak patkós lába,
Vagy talán a földnek dobbant meg a szíve,
E vészt jövendölő zajra megijedve.

9. Törökök vezére hétlófarkú basa,[4]
Ötakós[5] hordónak elég volna hasa;
A sok boritaltól piroslik az orra,
Azt hinné az ember, hogy érett uborka.

10. A török csapatnak nagyhasú vezére
Rendbe szedte népét a harcnak jelére;

[2] Acélok csengése: kardok csengése.
[3] Sarkantyú: a csizma sarkára erősített tüskés fémkarika vagy pálcika, amellyel a lovat biztatják, sarkantyúzzák.
[4] Basa: régi török méltóság, a lófarok rangjelzés volt a törököknél.
[5] Akó: régi magyar űrmérték, kb. 54 liter.

A rendbe szedett nép ugyancsak megállott,
Amint megrohanták a magyar huszárok.

11. De nem volt gyerekség ez a megrohanás,
Lett is nemsokára szörnyű rendzavarás;
Izzadott a török véres verítéket,
Tőle a zöld mező vörös tengerré lett.

12. Hej csinálom-adta![6] meleg egy nap volt ez,
Heggyé emelkedett már a török holttest.
De a basa még él mennykő nagy hasával,
S Kukorica Jancsit célozza vasával.[7]

13. Kukorica Jancsi nem veszi tréfának,
S ily szóval megy neki a török basának;
„Atyafi! te úgyis sok vagy egy legénynek;
Megállj, én majd kettőt csinálok belőled!"

14. S akként cselekedett, amint megfogadta,
Szegény török basát kettéhasította,
Jobbbra-balra hullott izzadó lováról,
Így múlt ki őkelme ebből a világból.

15. Mikor ezt látta a gyáva török sereg,
Uccu! hátat fordít és futásnak ered,
Futott, futott s talán mostanság is futna,
Hogyha a huszárok el nem érték volna.

16. De bezzeg elérték, le is kaszabolták;
Hullottak a fejek előttök, mint a mák,
Egyetlenegy nyargal még lóhalálába',
Ennek Kukorica Jancsi ment nyomába.

[6] Tréfás káromkodás.
[7] Vasával, kardjával.

17. Hát a török basa fia vágtatott ott,
Ölében valami fehérféle látszott.
A fehérség volt a francia királylyány;
Nem tudott magáról semmit, elájulván.

18. Soká nyargalt Janesi, amíg utolérte,
„Megállj, a hitedet"[8] kiáltott feléje,
„Álj meg, vagy testeden mindjárt nyitok kaput,
Melyen által hitvány lelked pokolba fut."

19. De a basa fia meg nem állott volna,
Ha a ló alatta össze nem omolna,
Összeomlott, ki is fújta ott páráját,
Basa fia ilyen szóra nyitá száját:

20. „Kegyelem, kegyelem, nemeslelkű vitéz!
Ha semmi másra nem: ifjúságomra nézz;
Ifjú vagyok még, az életet szeretem . . .
Vedd el mindenemet, csak hagyd meg életem!"

21. „Tartsd meg mindenedet, gyáva élhetetlen!
Kezem által halni vagy te érdemetlen.
Hord el magad innen, vidd hírül hazádnak
Haramja fiai hogy és miképp jártak."

22. Leszállott lováról, királylyányhoz lépe,
És beletekintett gyönyörű szemébe,
Melyet a királylyány éppen most nyita ki,
Mialatt ily szókat mondának ajaki:

23. „Kedves szabadítóm! nem kérdezem, ki vagy?
Csak annyit mondok, hogy hálám irántad nagy.
Háládatosságból én mindent megteszek,
Hogyha kedved tartja, feleséged leszek."

[8] Régies, indulatot kifejező szólás.

24. Jancsi ereiben nem folyt víz vér helyett,
Szívében hatalmas tusa[9] keletkezett;
De lecsillapítá szíve nagy tusáját,
Emlékezetébe hozván lluskáját.

25. Nyájasdadon így szólt a szép királylyányhoz:
„Menjünk, rózsám, elébb az édesatyádhoz.
Ott majd közelebbről vizsgáljuk a dolgot."
S ló előtt a lyánnyal lassacskán ballagott.

Feladatok

Figyeljétek meg, milyen élénk és szemléletes a csata leírása!

a) Gyűjtsétek össze a hangutánzó szavakat és a hasonlatokat a Jancsi kiszabadítja a királylányt című fejezetből! (Pl.: Harsog a trombita, Hullottak a fejek előttök, mint a mák.)

b) Keressétek ki a népies kifejezéseket! (Hej, csipálom adta, meleg egy nap volt ez!)

c) Beszéljétek el az események egymásutánját, a *cselekményt* a gyűjtött szavak felhasználásával!

2. Mondjátok el a csata előzményeit!
   1. Hogyan készülődtek a magyarok a csatára?
   2. Hogyan indultak a harcmezőre?
3. Így járnak a rablók! Beszéljétek el a csata következményeit, s azt is, hogy miért érdemelték meg a törökök a csúfos kudarcot!
4. Magyarázzátok meg, milyen tulajdonságai miatt tudta éppen Jancsi legyőzni a basa fiát!

XIII.

A győzelmi lakoma

1. Kukorica Jancsi meg a királyleány
Csatahelyre értek a nap alkonyatán.
A leáldozó nap utolsó sugára
Vörös szemmel nézett a siralmas tájra.

[9] Tusa: küzdelem.

2. Nem látott egyebet, csak a véres halált,
S hollósereget, mely a halottakra szállt;
Nem igen telt benne nagy gyönyörűsége,
Le is ereszkedett tenger mélységébe.

3. A csatahely mellett volt egy jókora tó,
Tiszta szőke vizet magába foglaló.
De piros volt az most, mert a magyar sereg
Török vértől magát vizében mosta meg.

4. Miután megmosdott az egész legénység,
A francia királyt várába kísérték;
A csatamezőtől az nem messzire állt...
Ide kísérték hát a francia királyt.

5. Alighogy bevonult a várba a sereg,
Kukorica Jancsi szinte[1] megérkezett.
Olyan volt mellette az ékes királylyány,
Mint felhő mellett a tündöklő szivárvány.

6. Hogy az öreg király leányát meglátta,
Reszkető örömmel borult a nyakába,
S csak azután mondta a következőket,
Mikor a lyány ajkán tőle sok csók égett:

7. „Most már örömemnek nincsen semmi hija;
Szaladjon valaki, s a szakácsot hija,
Készítsen, ami jó, mindent vacsorára,
Az én győzedelmes vitézim számára."

8. „Király uram! nem kell híni a szakácsot",
A király mellett egy hang ekképp rikácsolt,
„Elkészítettem már mindent hamarjában,
Föl is van tálalva a szomszéd szobában."

[1] Szinte: itt: szintén, is.

9. A szakács szavai kedvesen hangzottak
Füleiben a jó magyar huszároknak;
Nem igen sokáig hívatták magokat.
Körülülték a megterhelt asztalokat.

10. Amily kegyetlenül bántak a törökkel,
Csakúgy bántak ők most a jó ételekkel;
Nem is csoda biz az, mert megéhezének
A nagy öldöklésben a derék vitézek.

11. Járta már a kancsó isten igazába',
Ekkor a királynak ily szó jött szájába:
„Figyelmezzetek rám, ti nemes vitézek,
Mert nagy fontosságú, amit majd beszélek."

12. S a magyar huszárok mind figyelmezének,
Fölfogni értelmét király beszédének,
Aki egyet ivott, azután köhhentett,
S végre ily szavakkal törte meg a csendet:

13. „Mindenekelőtt is mondd meg a nevedet,
Bátor vitéz, aki lyányom megmentetted."
„Kukorica Jancsi becsületes nevem;
Egy kicsit parasztos, de én nem szégyenlem."

14. Kukorica Jancsi ekképpen felele,
Azután a király ily szót váltott vele:
„Én a te neved másnak keresztelem,
Mától fogva neved János vitéz legyen.

15. Derék János vitéz, halld most beszédemet:
Minthogy megmentetted kedves gyermekemet,
Vedd feleségül, legyen ő a tied,
És vele foglald el királyi székemet.

16. A királyi széken én sokáig ültem,
Rajta megvénültem, rajta megőszültem.
Nehezek nekem már a királyi gondok,
Annakokáért én azokról lemondok.

17. Homlokodra teszem a fényes koronát,
Fényes koronámért nem is kívánok mást,
Csak hogy e várban egy szobát rendelj nékem,
Melyben hátralevő napjaimat éljem."

18. A király szavai ím ezek valának,
Nagy csodálkozással hallák a huszárok.
János vitéz pedig e szíves beszédet
Alázatos hangon ekképp köszöné meg:

19. „Köszönöm szépen a kelmed jó'karatját,
Amely reám nézve nem érdemlett jóság;
Egyszersmind azt is ki kell nyilatkoztatnom,
Hogy én e jóságot el nem fogadhatom.

20. Hosszú históriát[2] kéne elbeszélnem,
Miért e jósággal lehetetlen élnem;
De attól tartok, hogy megunnák kelmetek;
S én másnak terhére lenni nem szeretek."

[2] Históriát: történetet.

21. „De csak beszélj, fiam, meghallgatjuk biz' azt,
Hiábavalóság, ami téged aggaszt."
Így biztatta hát a jó francia király,
S János vitéz beszélt, amint itt írva áll:

A szemléletesség eszközei fogalmazásainkban

Tanultuk, hogy a jelzők, a hasonlatok és a megszemélyesítések szemléletessé teszik az írásműveket. Fogalmazásainkban *mi is felhasználhatjuk a szemléletességnek ezeket az eszközeit. Nem szabad azonban halmozni egyiket sem, mert túl sok jelzővel, hasonlattal vagy megszemélyesítéssel éppen ellenkező hatást érünk el. Nem szép és szemléletes, hanem mesterkélt, dagályos lesz fogalmazásunk.*

Feladatok

1. Olvassátok el és javítsátok ki az alábbi, dagályos fogalmazást! Állapítsátok meg, mi a hibája, és a kijavított szöveget írjátok le! Gondoljatok a rokon értelmű szavak helyes használatára is!
„A hős, bátor Jancsi vágtatva ment a tágas csatatérre. Olyan volt a nagy sereg, mint a fekete felleg. A török fejek úgy hullottak, mint a mák. A kövér basa fia úgy vágtatott, mint a fergeteg, de a bátor Jancsi utána vágtatott, mint a haragos vihar. A basa fiának aranyos nyergében úgy feküdt a szép, fiatal királyleány, mint egy fehér, mozdulatlan szobor."
2. A következő mondatokban egyáltalán nincs jelző. Pótoljátok a mulasztást! 1—2 szemléletes képpel is kiegészíthetitek ezt a szürke, egyhangú beszámolót:
A csata véget ért. A király lakomára hívta meg a huszárokat. Az asztalokra ételt, italt hordtak. A huszárok ettek. A király Jancsihoz fordult. Megköszönte, hogy megmentette leányát. János hallgatta a király szavát.
3. Állapítsátok meg, mi a hiba ebben a fogalmazásban, és javítsátok ki:
„A király rém nagy örömmel borult leánya nyakába. Azután a szakácsot hívatta, hogy készítsen rettentő nagy lakomát a derék vitézek számára.
— Már tálalva van! — rikoltotta vígan.
A huszárok irtózatosan örültek ennek. Ők nagy örömmel asztalhoz ültek, hiszen a csatában borzasztóan megéheztek. Szörnyen örültek a jó bornak is. Vígan járt a kancsó. Egyszer csak felállt, megköszörülte a torkát és beszélni kezdett."

XIV.

Jancsi elmeséli élete történetét

1. „Hogy is kezdjem csak hát? ... Mindenek előtte
Hogyan tettem szert a Kukorica névre?
Kukorica között találtak engemet.
Úgy ruházták rám a Kukorica nevet.

2. Egy gazdaember jólelkű felesége
— Amint ő nekem ezt sokszor elmesélte —
Egyszer kinézett a kukoricaföldre,
S ott egy barázdában[1] lelt engem heverve.

3. Szörnyen sikítottam, sorsomat megszánta,
Nem hagyott a földön, felvett a karjára,
S hazafelé ezt gondolta mentiben:
„Fölnevelem szegényt, hisz úgysincs gyermekem."

4. Hanem volt ám neki haragos vad férje,
Akinek én sehogy nem voltam ínyére,[2]
Hej, amikor engem az otthon meglátott,
Ugyancsak járták a cifra káromlások.

5. Engesztelte a jó asszony ily szavakkal:
„Hagyjon kend fel, apjuk, azzal a haraggal,
Hiszen ott kinn csak nem hagyhattam vesztére,
Tarthatnék-e számot isten kegyelmére?

6. Aztán nem lesz ez a háznál haszontalan,
Kendnek gazdagsága, ökre és juha van,
Ha felcsuporodik[3] a kis istenadta,
Nem kell kendnek bérest, juhászt fogadnia."

[1] Barázda: szántásnál az ekével a földbe hasított sekély árok.
[2] Sehogy nem nézett jó szemmel, sehogy sem szívelt.
[3] Felnövekedik.

7. Valahogy, valahogy csakugyan engedett;
De azért rám soha jó szemet nem vetett.
Hogyha nem ment dolgom a maga rendiben,
Meg-meghusángolt[4] ő amúgy istenesen.

8. Munka s ütleg között ekképp nevelkedtem,
Részesültem nagyon kevés örömökben;
Az egész örömem csak annyiból állott,
Hogy a faluban egy szép kis szőke lyány volt.

9. Ennek édesanyja jókor a síré lett.[5]
Édesapja pedig vett más feleséget;
Hanem az apja is elhalt nemsokára,
Így jutott egyedül mostohaanyjára.

10. Ez a kis leányzó volt az én örömem,
Az egyetlen rózsa tüskés életemen.
Be tudtam is őtet szeretni, csodálni!
Úgy híttak minket, hogy :a falu árvái.

11. Már gyermekkoromban, hogyha őt láthattam,
Egy túrós lepényért látását nem adtam;
Örültem is, mikor a vasárnap eljött,
És vele játszhattam a gyerekek között.

12. Hát mikor még aztán sihederré[6] lettem,
S izegni-mozogni elkezdett a szívem!
Csak úgy is voltam én, mikor megcsókoltam,
Hogy a világ összedőlhetett miattam.

13. Sokszor megbántotta gonosz mostohája . . .
Isten neki soha azt meg ne bocsássa!
És ki tudja, még mit el nem követ rajta,
Ha fenyegetésem zabolán[7] nem tartja.

[4] Meghusángolt: bottal megvert.
[5] Hamar meghalt.
[6] Siheder: serdülő korban levő fiú.
[7] Zabolán: féken.

14. Magamnak is ugyan kutyául lett dolga,
Belefektettük a jó asszonyt a sírba,
Aki engem talált, és aki, mondhatom,
Mint tulajdon anyám, úgy viselte gondom.

15. Kemény az én szívem, teljes életemben
Nem sokszor esett meg, hogy könnyet ejtettem,
De nevelőanyám sírjának halmára
Hullottak könnyeim zápornak módjára.

16. Iluska is, az a szép kis szőke leány,
Nem tettetett bútól fakadt sírva halmán;
Hogyne? az istenben boldogult jó lélek
Kedvezett, amiben lehetett szegénynek.

17. Nem egyszer mondta, hogy: „Várakozzatok csak!
Én még benneteket összeházasítlak;
Olyan pár válik is ám tibelőletek,
Hogy még!... várjatok csak, várjatok, gyerekek!"

18 Hát hiszen vártunk is egyre keservesen;
Meg is tette volna, hiszem az egy istent,
(Mert szavának állott ő minden időbe')
Ha le nem szállt volna a föld mélységébe.

19. Azután hát aztán, hogy meghalálozott,
A mi reménységünk végképp megszakadott;
Mindazonáltal a reménytelenségbe'
Úgy szerettük egymást, mint annakelőtte.

20. De az úristennek más volt akartja,
Szívünknek ezt a bús örömet sem hagyta.
Egyszer én valahogy nyájam elszalasztám,
Annak következtén elcsapott a gazdám.

21. Búcsút mondtam az én édes Iluskámnak,
Keserű érzéssel mentem a világnak.
Bujdosva jártam a világot széltére,
Mígnem katonának csaptam föl végtére.

22. Nem mondtam én neki, az én Iluskámnak,
Hogy ne adja szívét soha senki másnak,
Ő sem mondta nekem, hogy hűséges legyek —
Tudjuk, hogy hűségünk úgysem szegjük mi meg.

23. Azért szép királylyány ne tarts reám számot;
Mert ha nem bírhatom kedves Iluskámat;
Nem is fogok bírni senkit e világon,
Ha elfelejtkezik is rólam halálom."

Ennek a fejezetnek is érdekes a meseszövése. A költő az események elbeszélése során visszatér az előzményekre.

Kukorica Jancsit falujában, a patak partján mutatta be az olvasónak. Azóta kísértük nyomon Jancsi kalandos sorsát, de gyermekéveiről semmit sem olvastunk. A francia király kérésére Jancsi elbeszéli hányatott élete történetét, s így mi is megtudjuk az előzményeket.

János vitéz visszaemlékezik nevelőszüleire, felidézi gyermekkorának emlékeit (Munka s ütleg között ekképp nevelkedtem . . .) Emlékezetébe idézi jó nevelőanyja szavait. Búsan gondol vissza a jó asszony halálára, Iluskára, s elbeszéli, hogyan vágott neki a világnak. Az emlékek alapján beszéli el szomorú történetét.

Ha kicsi gyermekkorunkról, valamelyik szép élményünkről vagy pl. a nyári úttörő-táborozásról akarunk beszámolni, nekünk is emlékeinket kell felidéznünk.

Azt már tanultuk, hogy a fogalmazás anyaggyűjtéssel kezdődik. Az anyaggyűjtés egyik módja az emlékezés.

Feladatok

1. De jót játszottunk! Beszéljétek el egy kedves délután emlékét!
2. Az első utazás. A fogalmazáshoz emlékezéssel gyűjtsetek anyagot! Ügyeljetek a múlt idő helyesírására.

I. Előkészületek.
II. *a)* Az állomáson.
b) Ismerkedés a vonattal.
c) A vonaton.
III. Megérkeztünk!

3. Május elseje. — Idézzétek fel emlékeiteket a dolgozók nagy seregszemléjéről! Az elbeszélésben legyen 1—2 jelző, hasonlat vagy 1—2 megszemélyesítés!
4. A mentőautó hangos szirénázással elrobogott. Lassanként szétoszlott a tömeg is. Az emberek fejcsóválva, hallgatagon folytatták útjukat. A járda szélén búsan hevert az összetört szánkó. Beszéljétek el, mi volt az előzménye ennek a történetnek!

XV.

János vitéz hazafelé indul

1. János vitéz ekképp végzé történetét,
Nem hagyta hidegen a hallgatók szívét;
A királylyány arcát mosta könnyhullatás,
Melynek kútfeje volt bánat s szánakozás.

2. A király e szókat intézte hozzája:
„Nem erőltetlek hát, fiam, házasságra,
Hanem amit nyújtok hálámnak fejében,
Elfogadását nem tagadod meg tőlem."

3. Erre kinyitotta kincstárát a király;
Parancsolatjára egy legény előáll,
S arannyal tölti meg a legnagyobb zsákot,
János annyi kincset még csak nem is látott.

4. „Nos hát János vitéz, lyányom megmentője",
Beszélt a király, „ez legyen tetted bére.
Vidd el mindenestül ezt a teli zsákot,
És boldogítsd vele magadat s mátkádat.[1]

[1] Mátka: menyasszony.

5. Tartóztatnálak, de tudom, nem maradnál,
Kívánkozol lenni máris galambodnál,
Eredj tehát — hanem társid maradjanak;
Éljenek itt néhány mulatságos napnak."

6. Úgy volt biz' az, amint mondotta a király,
János vitéz kívánt lenni galambjánál.
Búcsúzott a királylyánytól érzékenyül;
Aztán a tengerhez ment és gályára[2] ült.

7. A király s a sereg elkísérte oda.
Tőluk sok „szerencsés jó utat" hallhata,
S szemeikkel néztek mindaddig utána,
Míg a nagy messzeség ködöt nem vont rája.

Feladatok

1. Egyszer már olvastunk Jancsi búcsúzásáról. Most megint útra indul, búcsúzkodik. Magyarázzátok meg, miért más ez a búcsúzás, mint amikor Iluskától vált el! Mondjátok el, kinek mit mondhatott János vitéz búcsúzóra, mielőtt beszállt a gályába!
2. A franciák még sokáig emlegették a hős magyar huszárt. Beszéljetek János vitézről egy francia nevében! (Pl. A király vagy a francia csapatok parancsnoka emlegeti, hogy ilyen derék legénynyel, mint Jancsi, nem volt dolga még soha.)
3. A Franciaországban játszódó eseménysorban király, királyleány és sok más szereplő is van. Állapítsátok meg, ki a legfontosabb, a *főszereplő* ezekben a fejezetekben, és miért éppen ő!

XVI.

Útközben

1. Ment János vitézzel a megindult gálya,
Szélbe kapaszkodott széles vitorlája,
De sebesebben ment János gondolatja,
Útjában semmi sem akadályoztatta.

[2] Gálya: sokevezős, vitorlával felszerelt régi, nagyobb hajó.

2. János gondolatja ilyenforma vala:
„Hej. Iluskám, lelkem szépséges angyala!
Sejted-e te mostan, milyen öröm vár rád?
Hogy hazatért kinccsel bővelkedő mátkád?

3. Hazatartok én, hogy végre valahára
Sok küszködés után legyünk egymás párja,
Egymás párja leszünk, boldogok, gazdagok;
Senki fiára is többé nem szorulok.

4. Gazduram ugyan nem legszebben bánt velem;
Hanem én őneki mindazt elengedem.
S igazság szerint ő oka szerencsémnek;
Meg is jutalmazom, mihelyt hazaérek."

5. Ezt gondolta János s több ízben gondolta,
Mialatt a gálya ment sebes haladva;
De jó messze volt még szép Magyarországtól,
Mert Franciaország esik tőle távol.

6. Egyszer János vitéz a hajófödélen[1]
Sétált föl s alá az est szürkületében.
A kormányos ekképp szólt legényeihez:
„Piros az ég alja: aligha szél nem lesz."

7. Hanem János vitéz nem figyelt e szóra,
Feje fölött repült egy nagy sereg gólya;
Őszre járt az idő: ezek a madarak
Bizonyosan szülőföldjéről szálltanak.

8. Szelíd epedéssel tekintett utánok,
Mintha azok neki jó hírt mondanának,
Jó hírt Iluskáról, szép Iluskájáról,
S oly régen nem látott kedves hazájáról.

Feladatok

1. Soroljátok el, milyen tulajdonságait ismertük meg Jancsinak azokból a gondolataiból, amelyek a hajón foglalkoztatták! Megállapításaitokat a vers megfelelő idézetével igazoljátok!
2. „Piros az ég alja, aligha szél nem lesz" —
Mondjatok ehhez hasonló népi megfigyeléseket, amelyek az időjárásra vonatkoznak!
3. *a)* Mi a babona? Mondjatok ilyeneket! Kik hisznek benne?
b) Melyik helytálló megfigyelés és melyik babona ezek közül:
   1. Ha sűrű, sötét felhők közelednek, valószínűleg zivatar lesz.
   2. Kéményseprőt látok, szerencsét találok.
   3. Aki sárral álmodik, beteg lesz.
   4. Udvara van a holdnak, eső lesz még maholnap.

János vitéz kalandjai

János vitézzel sok kaland történt azóta, hogy nekivágott a sötét erdőnek. Mint a népmesékben a szegény árva legény, János vitéz is sok viszontagságon ment át. Zsiványok között veszélyben forgott az élete és a becsülete, hetedhét országot bekalandozott. A kerek világ bujdosója azután fölcsapott huszárnak. Ügyességének, vitézségének bámulója lett mindenki, amerre csak megfordultak a huszárok. Pedig ugyancsak veszélyes helyeken jártak! A kalandos utazás olvasása közben a mesék csodálatos világa tárult ki előttünk. Voltak a huszárok Tatárországban, Taljánországban, Len-

[1] Hajófödélen: a fedélzeten.

gyelhonban, India földjén. Sok hihetetlen kalandjuk akadt útközben, amíg végül Franciaországba jutottak, hogy a törökök ellen megsegítsék a bajba jutott franciákat. Jancsi, a szegény juhászbojtárból lett huszár szabadította ki a francia királykisasszonyt. Tiszteletére nagy győzelmi lakomát rendezett a hálás öreg király. Leányát és a királyságát kínálta a hős vitéznek. János vitéz azonban nem fogadta el. Elbeszélte kalandos, szomorú sorsát, s megmagyarázta, hogy szíve Iluskájához húzza. Búcsúzóra egy zsák aranyat kapott. Hajóra szállt, hogy hazatérjen. A hajón gondolatban Iluskával beszélgetett, és szépen tervezgette boldog életüket. Minden hazaszálló gondolata, becsületes, tiszta szíve hűséggel, hálával volt tele Iluskája, szülőföldje, nevelőszülei iránt.

Feladatok

1. János vitézzel már sok esemény történt. Gondoljátok végig az események egymásutánját, s a hosszú eseménysorból meséljétek el részletesen azt a kalandot, amelyik a legjobban tetszett!
2. Állapítsátok meg, melyik volt a legfontosabb esemény a hosszú eseménysorból, amelyet eddig János vitézről olvastunk! Indokoljátok meg véleményeteket!
3. János vitéz mesebeli utazásának színhelyét hiába keresnénk térképen, mert Franciaország és Magyarország között nincs tengeri útra szükség. Amit azonban a gályáról látott, amit útközben gondolt, az nem meseszerű. Keressétek ki azokat a sorokat, amelyek János vitéz honvágyáról szólnak!

XVII.

Vihar a tengeren

1. Másnap, amint az ég alja jövendölte,
Csakugyan szél támadt, mégpedig nem gyönge,
Zokogott a tenger hánykódó hulláma
A zúgó fergeteg[1] korbácsolására.

2. Volt a hajó népe nagy megijedésben,
Amint szokott lenni olyan vad szélvészben.
Hiába volt minden erőmegfeszítés,
Nem látszott sehonnan érkezni menekvés.

[1] Fergeteg: szélvihar.

3. Sötét felhő is jön; a világ elborul.
Egyszerre megdördül az égiháború,
Villámok cikáznak, hullnak szanaszerte;[2]
Egy villám a hajót ízről porrá törte.

4. Látszik a hajónak diribje-darabja,
A holttesteket a tenger elsodorja.
Hát János vitéznek milyetén sors jutott?
Őt is elsodorták a lelketlen habok?

5. Hej, biz a haláltól ő sem volt már messze,
De mentő kezét az ég kiterjesztette,
S csodálatos módon szabadította meg,
Hogy koporsója a habok ne legyenek.[3]

6. Ragadta őt a víz magasra, magasra,
Hogy tetejét érte már a felhő rojtja;
Ekkor János vitéz nagy hirtelenséggel
Megkapta a felhőt mind a két kezével.

7. Belekapaszkodott, el sem szalasztotta,
S nagy erőlködéssel addig függött rajta,
Mígnem a felhő a tengerparthoz érve,
Itten rálépett egy szikla tetejére.

8. Először is hálát adott az istennek,
Hogy életét ekképp szabadította meg;
Nem gondolt vele, hogy kincsét elvesztette,
Csakhogy el nem veszett a kinccsel élete.

9. Azután a szikla tetején szétnézett,
Nem látott mást, csupán egy griffmadár-fészket.[4]
A griffmadár éppen fiait etette.
Jánosnak valami jutott az eszébe.

[2] Szanaszerte. mindenfelé.
[3] Ne a hullámok közt lelje halálát.
[4] Griffmadár: mesebeli óriásmadár.

10. Odalopózkodott a fészekhez lassan,
És a griffmadárra hirtelen rápattan,
Oldalába vágja hegyes sarkantyúját,
S furcsa paripája hegyen-völgyön túlszállt.

11. Hányta volna le a madár nyakra-főre,
Lehányta volna ám, ha bírt volna véle,
Csakhogy János vitéz nem engedte magát,
Jól átszorította derekát és nyakát.

12. Ment, tudj' az isten hány országon keresztül;
Egyszer, hogy éppen a nap az égre kerül:
Hát a virradatnak legelső sugára
Rásütött egyenest faluja tornyára.

13. Szent isten! hogy örült ennek János vitéz,
Az öröm szemébe könnycseppeket idéz;
A madár is, mivel szörnyen elfáradt már,
Vele a föld felé mindinkább közel jár.

14. Le is szállott végre egy halom tetején,
Alig tudott venni lélegzetet szegény,
János leszállt róla és magára hagyta,
És ment elmerülve mély gondolatokba.

A bajba jutott mesehősökhöz hasonlóan János vitéz is leleményességgel segít magán. A mesék csodálatos nagy madarának, a griffmadárnak hátán utazik. Mesébe illő az is, hogy éppen faluja szélén ér földet.

Feladatok

1. Beszéljétek el János vitéz hajótörésének történetét!
2. Írjátok le a viharos tengert Petőfi szavainak felhasználásával!
3. Olvassátok el újra a Vihar a pusztán és a Vihar a tengeren c. részt! Állapítsátok meg a hasonlóságot és a különbséget a két leírásban!
4. A tenger, az erdőhöz hasonlóan, kalandokat rejtegető meseszínhely. Soroljatok fel néhány olyan mesét, amelyben tengerről van szó!

János vitéz Iluska sírjánál

1. „Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket,
De meghozom régi hűséges szívemet,
És ez elég neked, drága szép Iluskám!
Tudom, hogy nehezen vársz te is már reám."

2. Ily gondolatokkal ért a faluvégre,
Érintette fülét kocsiknak zörgése,
Kocsiknak zörgése, hordóknak kongása;
Szüretre készült a falu lakossága.

3. Nem figyelmezett ő szüretremenőkre,
Azok sem ismertek a megérkezőre;
A falu hosszában ekképpen haladott
A ház felé, ahol Iluskája lakott.

4. A pitvarajtónál be reszketett keze,
S mellében csakhogy el nem állt lélegzete;
Benyitott végtére — de Iluska helyett
Látott a pitvarban idegen népeket.

5. „Tán rossz helyen járok" — gondolta magában,
És a kilincs megint volt már a markában . . .
„Kit keres kegyelmed?" nyájasan kérdezte
János vitézt egy kis takaros menyecske.

6. Elmondotta Jancsi, hogy kit és mit keres . . .
„Jaj, eszem a szívét, a naptól oly veres!
Bizony-bizony alig hogy reáismértem."
Szólott a menyecske meglepetésében.

7. „Jöjjön be már no, hogy az isten áldja meg,
Odabenn majd aztán többet is beszélek."
Bevezette Jánost, karszékre ültette,
S így folytatta ismét beszédét mellette:

8. „Ismer-e még engem? nem is ismer talán?
Tudja, én vagyok az a kis szomszédleány,
Itt, Iluskáéknál gyakran megfordultam . . .”
„Hanem hát beszéljen csak: Iluska hol van?”

9. Szavaiba vágott kérdezőleg János,
A menyecske szeme könnytől lett homályos,
„Hol van Iluska, hol?” felelt a menyecske,
„Szegény János bácsi! . . . hát el van temetve.”

10. Jó, hogy nem állt János, hanem ült a széken,
Mert lerogyott volna kínos érzésében;
Nem tudott mást tenni, a szívéhez kapott,
Mintha ki akarná tépni a bánatot.

11. Így ült egy darabig némán merevedve,
Azután szólt, mintha álmából ébredne:
„Mondjatok igazat, ugye, hogy férjhez ment?
Inkább legyen férjnél, mintsem hogy odalent.

12. Akkor legalább még egyszer megláthatom,
S édes lesz nekem e keserű jutalom.”
De a menyecskének orcáján láthatta,
Hogy nem volt hazugság előbbi szózata.

XVIII.

1. János reáborult az asztal sarkára,
S megeredt könnyének bőséges forrása,
Amit mondott, csak úgy töredezve mondta,
El-elakadt a nagy fájdalomtól hangja:

2. „Miért nem estem el háború zajában?
Miért a tengerben sírom nem találtam?
Miért, miért lettem e világra, miért?
Ha ily mennykőcsapás, ilyen gyötrelem ért!”

3. Kifáradt végre őt kínozni fájdalma,
Mintha munkájában elszenderült volna,
„Hogy halt meg galambom? mi baj lett halála?"
Kérdé, s a menyecske azt felelte rája:

4. „Sok baja volt biz' a szegény teremtésnek;
Kivált mostohája kínzása töré meg,
De meg is lakolt ám érte a rossz pára,
Mert jutott ínséges kodusok botjára.[1]

5. Aztán meg magát is szörnyen emlegette,
Jancsi bácsi; ez volt végső lehellete:
Jancsikám, Jancsikám, az isten áldjon meg,
Másvilágon, ha még szeretsz, tied leszek.

6. Ezek után kimúlt az árnyékvilágból,
A temetőhelye nincsen innen távol.
A falu népsége nagy számmal kísérte;
Minden kísérője könnyet ejtett érte."

7. Kérelemszavára a szíves menyecske
Jánost Iluskája sírjához vezette;
Ottan vezetője őt magára hagyta,
Lankadtan borult a kedves sírhalomra.

8. Végiggondolta a régi szép időket,
Mikor még Iluska tiszta szíve égett,
Szive és orcája — s most a hideg földben
Hervadtan, hidegen vannak mind a ketten.

9. Leáldozott a nap piros verőfénye,
Halovány hold lépett a napnak helyébe,
Szomorúan nézett ki az őszi homályból,
János eltántorgott kedvese hantjától.[2]

[1] Koldulásból tengetnie életét.
[2] Sirhantjától, sírdombjától.

10. Még egyszer visszatért. A sírhalom felett
Egyszerű kis rózsabokor nevelkedett.
Leszakította a virágszálat róla,
Elindult s mentében magában így szóla:

11. „Ki porából nőttél, árva kis virágszál,
Légy hűséges társam vándorlásaimnál;
Vándorlok, vándorlok a világ végéig,
Míg kívánt halálom napja megérkezik."

Feladatok

1. *a)* Mondjátok el a János vitéz Iluska sírjánál című fejezet lényegét 4—5 mondatban! Próbáljátok meg még rövidebben, 2 mondatban megfogalmazni ugyanazt!
   b) Állapítsátok meg, miből tűnik ki, hogy a költő együtt érez a főhőssel!
2. *a)* A sírás fogalmának kifejezésére több rokon értelmű szót találunk ebben a részben. Keressétek meg ezeket, és gyűjtsetek még más kifejezéseket is a sírásról!
   b) Foglaljátok mondatokba a sír igével ellentétes rokon értelmű szavakat!
3. Az érzelmek hatása sokszor az emberek külsején is meglátszik. (A pitvarajtónál be reszketett keze...) Gyűjtsetek ilyen példákat a versből és a mindennapi életből!
4. A hazatérés, a megérkezés nagy öröm. Idézzetek emlékezetetekbe egy ezzel kapcsolatos élményeteket! Az elbeszélésben érzékeltessétek, hogyan látszik meg az öröm és az izgalom az ember külsején!
5. Szüretre készül a termelőszövetkezet. — Ha van ilyen élményetek, beszéljétek el! Ne feledjétek el, hogy az anyaggyűjtés egyik módja az emlékezés!
6. Hogy megváltozott! — Új életünkben mindig épül, szépül a falu, a város. Gyűjtsetek anyagot, milyen volt a községetek (kerületetek) régen, s milyen változások történtek a legutóbbi időkben! Fejezzétek ki ezeket a változásokat szemléletes költői képekkel!

XIX.

János vitéz Óriásországba jut

1. János vitéznek volt útjában két társa:
Egyik a búbánat, amely szívét rágta,
Másik a kardja volt, bedugva hüvelybe,
Ezt a török vértől rozsda emésztette.

2. Bizonytalan úton ezekkel vándorolt.
Már sokszor telt s fogyott a változékony hold,
S váltott a téli föld szép tavaszi ruhát,
Mikor így szólítá meg szíve bánatát:

3. „Mikor unod már meg örkös munkádat,
Te a kínozásban telhetetlen bánat!
Ha nem tudsz megölni, ne gyötörj hiába,
Eredj máshová, tán akadsz jobb tanyára.

4. Látom, nem te vagy az, ki nekem halált hoz,
Látom, a halálért kell fordulnom máshoz,
Máshoz fordulok hát; ti viszontagságok!
Óhajtott halálom tán ti meghozzátok."

5. Ezeket gondolta s elhagyta bánatát,
Ez szívéhez vissza most már csak néha szállt,
Hanem ismét eltűnt: (mert be volt az zárva,
S csak egy könnycseppet tett szeme pillájára.

6. Utóbb a könnyel is végképp számot vetett,
Csupán magát vitte a megunt életet,
Vitte, vitte, vitte, egy sötét erdőbe,
Ott szekeret látott, amint belelépe.

7. Fazekasé volt a szekér, melyet látott;
Kereke tengelyig[1] a nagy sárba vágott;

[1] Tengely: a szekérderekat tartó vasrúd, melyen a kerekek forognak.

Ütötte lovait a fazekas, szegény,
A szekér azt mondta: nem mozdulok biz' én.

8. „Adj' isten jó napot", szólott János vitéz,
A fazekas rútul a szeme közé néz,
S nagy bosszankodással ím ezeket mondja:
„Nem nekem . . . van bíz' az ördögnek jó napja."

9. „Be rossz kedvben vagyunk" — felelt neki János.
„Hogyne? mikor ez az út olyan posványos,[2]
Nógatom lovamat már reggeltől kezdve;
De csak úgy van, mintha le volna enyvezve."

10. „Segíthetünk azon . . . de mondja meg kend csak,
Ezen az úton itt vajon hova jutnak?"
Kérdé János vitéz egy útra mutatva,
Mely az erdőt jobbra végighasította.

11. „Ezen az úton itt? dejsz[3] erre ne menjen,
Nem mondok egyebet; . . . odavesz különben,
Óriások lakják ott azt a vidéket,
Nem jött még ki onnan, aki odalépett."

[2] Posványos: ingoványos, mocsaras.
[3] Dejsz: de hiszen.

12. Felelt János vitéz: „Bízza kend azt csak rám,
Mostan a szekérhez lássunk egymás után"
Így szólott, aztán a rúd végét megkapta,
S csak tréfamódra a sárból kiragadta.

13. Volt a fazekasnak jó nagy szeme, szája,
De mégis kicsiny volt az álmélkodásra;
Amire föleszmélt, hogy köszönjön szépen,
János vitéz már jól benn járt az erdőben.

14. János vitéz ment, és elért nemsokára
Az óriásföldnek félelmes tájára,
Egy vágtató patak folyt a határ mellett;
Hanem folyónak is jóformán beillett.

15. A pataknál állt az óriásföld csősze;
Mikor János vitéz a szemébe néze,
Oly magasra kellett emelnie fejét,
Mintha nézné holmi toronynak tetejét.

16. Óriások csősze őt érkezni látta,
S mintha mennykő volna, így dörgött reája:
„Ha jól látom, ott a fűben ember mozog; —
Talpam úgyis viszket, várj, majd rád gázolok."

17. De az óriás amint rálépett volna,
János feje fölött kardját föltartotta,
Beleléptet a nagy kamasz[4] és elbődült,
S hogy lábát felkapta: a patakba szédült.

18. „Éppen úgy esett ez, amint csak kívántam",
János vitéznek ez járt gondolatában;
Amint ezt gondolta, szaladni is kezdett,
S az óriás felett átmente a vizet.[5]

19. Az óriás még föl nem tápászkodhatott,
Amint János vitéz a túlpartra jutott,
Átjutott és nekisuhintva szablyáját,
Végigmetszette a csősz nyaka csigáját.

20. Nem kelt föl többé az óriások csősze,
Hogy a rábízott tájt őrző szemmel nézze;
Napfogyatkozás jött szeme világára,
Melynek elmúlását hasztalanul várta.

21. Keresztülfutott a patak vize testén;
Veres lett hulláma, vértől befestetvén. —
Hát Jánost mi érte, szerencse vagy ínség?
Majd meghalljuk azt is, várjunk csak kicsinyég.

Feladatok

1. Mondjátok el a fazekassal való találkozást a következő címmel: *A kátyúba ragadt szekér*
2. Állapítsátok meg, milyen népmesei vonásokat találtok János vitéz új kalandjai között!
3. Figyeljétek meg, János vitéznek milyen jellemző tulajdonságait mutatja be a költő a XIX. fejezetben!
4. Beszéljétek el olyan élményeteket, amikor valakinek jó szívvel segítettetek, s köszönetet sem vártatok érte! Az elbeszéléshez készítsetek rövid írásbeli vázlatot!

[4] Kamasz: esetlen, ügyetlen ifjú.
[5] Hídnak használta az óriás testét.

XX.

Az óriáskirály várában

1. János az erdőben mindig beljebb haladt;
Sokszor meg-megállt a csodálkozás miatt,
Mert nem látott minden léptében-nyomában
Olyat, amit látott Óriásországban.

2. Volt ennek a tájnak sok akkora fája,
Hogy a tetejöket János nem is látta,
Aztán olyan széles volt a fák levele,
Hogy szűrnek[1] is untig elég volna fele.

3. A szúnyogok itten akkorára nőttek,
Hogy ökrök gyanánt is máshol elkelnének,
Volt is mit aprítni János szablyájának,
Minthogy feléje nagy mennyiségben szálltak.

4. Hát még meg a varjúk!... hű, azok voltak ám!
Látott egyet ülni egyik fa sudarán;[2]
Lehetett valami két mérföldre[3] tőle,
Mégis akkora volt, hogy felhőnek vélte.

5. Így ballagott János bámulva mód nélkül,
Egyszerre előtte valami sötétül.
Az óriáskirály nagy fekete vára
Volt, ami sötéten szeme előtt álla.

6. Nem hazudok, de volt akkora kapuja,
Hogy, hogy... biz' én nem is tudom, hogy mekkora.
Csakhogy nagy volt biz' az, képzelni is lehet;
Az óriáskirály kicsit nem építtet.

7. Hát odaért János, s ekképp elmélkedék;
„A külsejét látom, megnézem belsejét".
S nem törődve azon, hogy majd megugratják,
Megnyitotta a nagy palota ajtaját.

[1] Szűr: többnyire díszesen kivarrott hosszú posztókabát.
[2] Sudar: hosszú, egyenes, hajlékony faág vagy a fa törzsének az első ágtól a koronáig terjedő része.
[3] Mérföld: régi hosszúságmérték, kb. 1,5 km.

8. No, hanem hisz ugyan, volt is mit látnia!
Ebédelt a király s tudj' isten hány fia,
Hanem mit ebédelt, ki nem találjátok;
Gondolnátok-e mit? csupa kősziklákat.

9. Mikor János vitéz a házba belépett,
Nem igen kívánta meg ezt az ebédet;
De az óriások jószívű királya
Az ebéddel őt ily szépen megkínálta:

10. „Ha már itt vagy, jöszte és ebédelj velünk,
Ha nem nyelsz kősziklát, mi majd téged nyelünk,
Fogadd el, különben száraz ebédünket
Ízről porrá morzsolt testeddel sózzuk meg."

11. Az óriáskirály ezt nem úgy mondotta,
Hogy János tréfára gondolhatta volna;
Hát egész készséggel ilyen szókkal felelt:
„Megvallom, nem szoktam még meg ez eledelt,

12. De ha kívánjátok, megteszem, miért ne?
Társaságotokba beállok ebédre,
Csupán egyre kérlek, s azt megtehetitek,
Számomra előbb kis darabot törjetek."

13. Letört a sziklából valami öt fontot[1]
A király, s amellett ily szavakat mondott:
„Nesze, galuskának elég lesz e darab,
Aztán gombócot kapsz, hanem összeharapd."

14. „Harapod bizony te, a kínos napodat!
De fogadom, bele is törik a fogad!"
Kiáltott fel János haragos beszéddel,
S meglódította a követ jobbkezével.

15. A kő úgy a király homlokához koppant,
Hogy az agyveleje azonnal kilocsant.

[1] Font: súlymérték, kb. fél kilogramm.

Így híj meg máskor is kőszikla-ebédre",
Szólt s kacagott János, „ráforrt a gégédre!"[5]

16. És az óriások elszomorodának
Keserves halálán a szegény királynak,
S szomorúságukban elfakadtak sírva . . .
Minden csepp könnyök egy dézsa[6] víz lett volna.

17. A legöregebbik szólt János vitézhez:
„Urunk és királyunk, kegyelmezz, kegyelmezz!
Mert mi téged, íme, királynak fogadunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid[7] vagyunk!"

18. „Amit bátyánk mondott, közös akaratunk,
Csak ne bánts minket is, jobbágyaid vagyunk!"
A többi óriás eképpen esengett,
„Fogadj el örökös jobbágyidul minket."

19. Felelt János vitéz: „Elfogadom tehát
Egy kikötéssel a kendtek ajánlatát.
Én itt nem maradok, mert tovább kell mennem,
Itthagyok valakit királynak helyettem.

20. Már akárki lesz is, az mindegy énnekem,
Kendtektől csupán ez egyet követelem;
Amidőn a szükség úgy hozza magával,
Nálam teremjenek kendtek teljes számmal."

21. „Vidd, kegyelmes urunk, magaddal e sípot,
S ott leszünk, mihelyest jobbágyidat hívod."
Az öreg óriás ezeket mondotta,
S János vitéznek a sípot általadta.

22. János bedugta a sípot tarsolyába,[8]
Kevélyen gondolva nagy diadalmára,
És számos szerencse-kívánások között
Az óriásoktól aztán elköltözött.

[5] Népies kifejezés, mint ez: fűbe harapsz (meghalsz).
[6] Dézsa henger alakú, fából készült nagyobb víztartó edény.
[7] Jobbágy: a régi Magyarországon 1848-ig a földesúr szolgálatára kötelezett paraszt. Itt egyszerű szolgát jelent.

Feladatok

1. Készítsetek rövid beszámolót Óriásországról! (Hasonlatok, megszemélyesítés!)
2. *a)* Jancsi varázssípot kapott mesebeli jobbágyaitól. Ez a fejezet is a népmesékre emlékeztet. A legkisebb, a szegény vándorlegény találékonysággal legyőzi hatalmas, erős ellenfelét. Mondjátok el, hogyan történt!
   b) Vitassátok meg, mi volt az *oka* az óriáskirály halálának!
   c) János vitézt eddig udvarias, lovagias, jóindulatú embernek ismertük. Magyarázzátok meg, hogyan lehet ezekkel a tulajdonságaival összeegyeztetni azt, amit Óriásországban tett!
3. Olvassátok el szerepekre osztva Az óriáskirály várában című fejezetet!
4. „János vitéz betévedt az óriáskirály várába. A király és háza népe éppen ebédelt! Jancsit is meghívták, hogy tartson velük az étkezésben. János vitéz egy kődarabbal úgy fejbe vágta a vendéglátó királyt, hogy menten szörnyet halt."
   Állapítsátok meg, mi hiányzik ebből a fogalmazásból, és hogyan lehetne kiküszöbölni a hibát!
   Írjátok le a helyes megoldást!

XXI.

A sötétség országában

1. Nem bizonyos, mennyi ideig haladott,
   De annyi bizonyos, mennél tovább jutott,
   Annál sötétebb lett előtte a világ,
   S egyszerre csak annyit vesz észre, hogy nem lát.

2. „Éj van-e vagy szemem világa veszett ki?"
   János vitéz ekképp kezdett gondolkodni.
   Nem volt éj, nem veszett ki szeme világa,
   Hanem hogy ez volt a sötétség országa.

3. Nem sütött az égen itt sem nap, sem csillag;
   János vitéz csak úgy tapogatva ballag.

* Tarsoly: a huszárok szíjon lógó, legtöbbször díszes táskája.

Néha feje fölött elreppent valami,
Szárnysuhogás-formát lehetett hallani.

4. Nem szárnysuhogás volt az tulajdonképpen,
Boszorkányok szálltak arra seprőnyélen,
Boszorkányoknak a sötétség országa
Rég ideje a, hogy birtoka, tanyája.

5. Ország gyűlését ökelmök itt tartanak,
Éjfél idejében idelovaglanak,
Most is gyülekeznek ország gyűlésére,
A sötét tartomány kellő közepére.

6. Egy mélyes barlang fogadta be őket,
A barlang közepén üst[1] alatt tűz égett.
Ajtó nyílásakor meglátta a tüzet
János vitéz, s annak irányán sietett.

7. Mikor János vitéz odaért: valának
Egybegyülekezve mind a boszorkányok.
Halkan lábujjhegyen a kulcslyukhoz mene,
Furcsa dolgokon is akadt meg a szeme.

8. A sok vén szipirtyó[2] benn csak úgy hemzsegett,
Hánytak a nagy üstbe békát, patkány-fejet,
Akasztófa tövén nőtt füvet, virágot.
Macskafarkat, kígyót, emberkoponyákat.

9. De ki tudná sorra mind előszámlálni?
Csakhogy János mindjárt át kezdette látni,
Hogy a barlang nem más, mint boszorkánytanya,
Erre egy gondolat agyán átvillana.

10. Tarsolyához nyúlt, hogy sipját elővegye,
Az óriásoknak hogy jöjjön serege,

[1] Üst: vasból vagy rézből készült nagyobb edény.
[2] Szipirtyó: csúf, gonosz öregasszony, banya.

Hanem megakadt a keze valamiben,
Közelebb vizsgálta s látta, hogy mi legyen.

11. A seprők voltak ott egymás mellé rakva,
Miken a boszorkány-nép odalovagla.
Fölnyalábolta és messzire elhordá,
Hogy a boszorkányok ne akadjanak rá.

12. Ekkor visszatért és sípjával füttyentett,
És az óriások rögtön megjelentek,
„Rajta, törjetek be szaporán, legények!"
Parancsolá János, s azok betörének.

13. No hisz' keletkezett cifra zenebona;
A boszorkánysereg gyorsan kirohana;
Keresték a seprőt kétségbeeséssel,
De nem találták, s így nem repülhettek el.

14. Az óriások sem pihentek azalatt,
Mindenikök egy-egy boszorkányt megragadt.
S úgy vágta a földhöz dühös haragjába',
Hogy széjjellapultak lepények módjára.

15. Legnevezetesebb a dologban az volt,
Hogy valahányszor egy-egy boszorkány megholt,
Mindannyiszor oszlott az égnek homálya,
S derült lassanként a sötétség országa.

16. Már csaknem egészen nap volt a vidéken,
Az utolsó banya volt a soron éppen . . .
Kire ismert János ebbe' a banyába'?
Hát Iluskájának mostohaanyjára.

17. „De, kiáltott János, ezt magam döngetem",
S óriás kezéből kivette hirtelen,
Hanem a boszorkány kicsusszant markából,
Uccu szaladni kezd, és volt már jó távol.

18. „A keserves voltát, rugaszkodj utána!"
Kiáltott most János egyik óriásra.
Szót fogadott ez, és a banyát elkapta,
És a levegőbe magasra hajtotta.

19. Így találták meg az utolsó boszorkányt
Halva. János vitéz faluja határán;
S minthogy minden ember gyűlölte, utálta,
Mégcsak a varju sem károgott utána.

20. Sötétség országa kiderült végképpen,
Örökös homálynak napfény lett helyében,
János vitéz pedig rakatott nagy tüzet,
A tűz minden seprőt hamuvá égetett.

21. Az óriásoktól azután búcsút vett,
Szívükre kötvén a jobbágyi hűséget.
Ezek ígérték, hogy hűségesek lesznek,
S János vitéz jobbra és ők balra mentek.

XXII.

1. Vándorolgatott az én János vitézem,
Meggyógyult már szíve a bútól egészen,
Mert mikor keblén a rózsaszálra nézett,
Nem volt az többé bú, amit akkor érzett.

2. Ott állott a rózsa mellére akasztva,
Melyet Iluskája sírjáról szakaszta,
Valami édesség volt érezésében,
Ha János elmerült annak nézésében.

3. Így ballagott egyszer. A nap lehanyatlott,
Hagyva maga után piros alkonyatot;
A piros alkony is eltűnt a világról,
Követve fogyó hold sárga világától.

4. János még ballagott; amint a hold leszállt,
Ő fáradottan a sötétségben megállt,
S valami halomra fejét lehajtotta,
Hogy fáradalmát az éjben kinyugodja.

5. Ledőlt, el is aludt, észre sem is véve,
Hogy nem nyugszik máshol, hanem temetőbe'.
Temetőhely volt az, ócska temetőhely;
Harcoltak hantjai a rontó idővel.

6. Mikor az éjfélnek jött rémes órája,
A száját mindenik sírhalom feltátja,
S fehér lepedőben halvány kísértetek
A sírok torkából kiemelkedtenek.

7. Táncot és éneket kezdeltek meg legott,
Lábok alatt a föld reszketve dobogott;
Hanem János vitéz álmai közepett
Sem énekszóra, sem táncra nem ébredett.

8. Amint egy kísértet őt megpillantotta,
„Ember, élő ember!" e szót kiáltotta,
„Kapjuk fel, vigyük el! mért olyan vakmerő,
Tartományunkba belépni miképp mer ő?"

9. És odasuhantak mind a kísértetek,
És körülötte már karéjt képeztenek,[1]
És nyúltak utána, de a kakas szólal,
S a kísértet mind eltűnt a kakasszóval.

10. János is felébredt a kakas szavára,
Testét a hidegtől borzadás átjárta;
Csipős szél lengette a síri füveket,
Lábra szedte magát[2] s útra kerekedett.

[1] Karéjt képeztenek: félkört képeztek, félkörben álltak.
[2] Lábra szedte magát: felkelt.

Ma már minden értelmes ember tudja, hogy boszorkányok, kísértetek nincsenek. A boszorkányokat, a kísérteteket a nép képzelete teremtette éppen úgy, mint az ördögöket, tündéreket, óriásokat és a többi furcsa meselényt. A mesében a boszorkányok a gonoszságot képviselik: irigyek, rosszindulatúak, s csúf tulajdonságaik miatt külsejük is visszataszító. Olyanok, mint Iluska mostohája.

Az örömnek, a boldogságnak, a jó embereknek ellenségei a mesebeli kísértetek is. Országuk a sötétség országa, ahol a mesék szerint mindenféle babonás varázslatot űznek.

Bezzeg János vitéz, mint ahogyan a mesebeli hőshöz illik, alaposan elbánt a sötétség országával! Ő nem félt a babonáktól, nyugodtan, mélyen aludt a sötét temetőben. János vitéz az értelmes, becsületes emberek képviselője a mesében is.

Ezért örülünk, amikor a gyűlölt banyákat furfangos esze meg az óriások segítségével elpusztítja. Amint elpusztulnak a gonosz babonák képviselői, egyszeriben kivilágosodik a sötétség országa.

A világossággal eltűnnek a kísértetek. Szépen jelképezi ez azt, hogy aki a babonákban, varázslatokban hisz, az nem jut a világosságra, az ostoba, annak a fejében és szívében még sötétség van.

Feladatok

1. Beszéljétek el hangutánzó szavak segítségével, milyen volt a sötétség országa!
2. Mondjátok el:
   a) Hogyan semmisítette meg János vitéz a díszes társaságot?
   b) Miért rejtette el a seprűket?
3. Keressétek ki a 120. oldal 3. feladatát! Ismételjétek át, amit a babonáról mondtunk! Vegyétek sorra, milyen nevetséges, babonás dolgok vannak a Sötétség országában című fejezetben! Mondjátok el, miért nem hisztek a boszorkányokban, kísértetekben, ördögökben!
4. Tanultuk, hogy a szabatosságot a helyesen kiválasztott rokon értelmű szavak biztosítják. Gyűjtsétek össze a fejezetből a *nyüzsög* szó rokon értelmű szavait, és foglaljátok megfelelő mondatokba!

Az Óperenciás-tengeren

1. János vitéz egy nagy hegy tetején jára,
Hogy a kelő hajnal rásütött arcára.
Gyönyörűséges volt, amit ekkor látott,
Meg is állt, hogy körülnézze a világot.

2. Haldoklófélben volt a hajnali csillag,
Halovány sugára már csak alig csillog,
Mint gyorsan kiröppent fohász eltűnt végre,
Mikor a fényes nap föllépett az égre.

3. Föllépett aranyos szekeren ragyogva,[1]
Nyájasan nézett a sík tengerhabokra,
Mik, úgy tetszett, mintha még szenderegnének,
Elfoglalva terét a végtelenségnek.

4. Nem mozdult a tenger, de fickándoztanak
Sima hátán néha apró tarka halak,
S ha napsugár érte pikkelyes testöket,
Tündöklő gyémántnak fényeként reszketett.

5. A tengerparton kis halászkunyhó álla;
Öreg volt a halász, térdig ért szakálla,
Épen mostan akart hálót vetni vízbe,
János odament és tőle ezt kérdezte:

6. „Ha szépen megkérem, kendet, öreg bátya,
Átszállít-e engem tenger más partjára?
Örömest fizetnék, hanem nincsen pénzem,
Tegye meg kend ingyen, köszönettel veszem."

7. „Fiam, ha volna, sem kéne pénzed nékem",
Felelt a jó öreg nyájasan, szeliden.
„Megtermi mindenkor a tenger mélysége,
Ami kevésre van éltemnek szüksége.

[1] Föllépett aranyos szekeren ragyogva: mintha a nap szekerén hajtana végig az égen. A görög-római mesevilág szerint a napisten aranyos szekérre kapaszkodik fel reggel az égre, tüzes lovaival végigvágtat rajta, este pedig leereszkedik nyugaton.

8. De micsoda járat vetett téged ide?
Az Óperenciás-tenger ez, tudod-e?
Azért semmi áron által nem vihetlek,
Se vége, se hossza ennek a tengernek."

9. „Az Óperenciás?", kiáltott fel János,
„Annál inkább vagyok hát kíváncsiságos.
De már így átmegyek, akárhova jutok.
Van még egy mód hátra . . . a sípomba fúvok."

10. És megfújta sípját. A sípnak szavára
Egy óriás mindjárt előtte is álla.
„Át tudsz-e gázolni ezen a tengeren?"
Kérdi János vitéz, „gázolj által velem!"

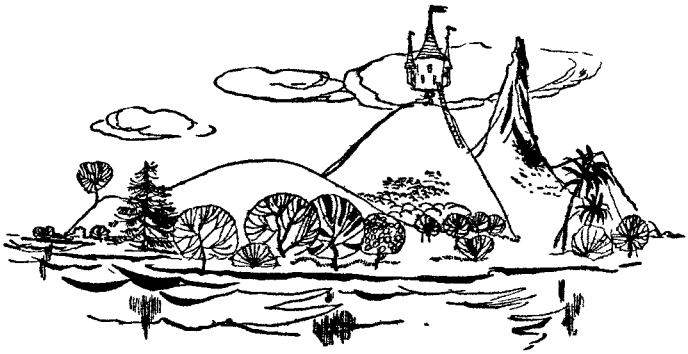

11. „Át tudok-e?" szólt az óriás és nevet,
„Meghiszem azt; foglalj a vállamon helyet.
Így ni, most kapaszkodj' meg jól a hajamba."
És már meg is indult, amint ezt kimondta.

12. Vitte az óriás János vitézünket.
Nagy lába egyszerre fél mérföldet lépett.
Három hétig vitte szörnyű sebességgel,
De a túlsó partot csak nem érhették el.

13. Egyszer a távolság kékellő ködében
Jánosnak valami akad meg szemében.
„Nini, ott már a part!" szólt megörvendezve.
„Biz az csak egy sziget", felelt, aki vitte.

14. János azt kérdezte: „És micsoda sziget?"
„Tündérország, róla hallhattál eleget.
Tündérország: ott van a világnak vége,
A tenger azon túl tűnik semmiségbe."

15. „Vigy oda hát engem, hűséges jobbágyom,
Mert én azt meglátni fölötte kívánom."
„Elvihetlek" — felelt az óriás neki,
„De ott életedet veszély fenyegeti.

16. Nem olyan könnyű ám a bejárás oda,
Őrizi kapuját sok iszonyú csoda . . ."
„Ne gondolj te azzal, csak vigy el odáig;
Hogy bemehetek-e vagy sem, majd elválik."

17. Szófogadásra így inté az óriást,
Aki tovább nem is tett semmi kifogást,
Hanem vitte őtet és a partra tette,
És azután útját visszafelé vette.

Feladatok

1. *a)* Olvassátok el újra, és figyeljétek meg, milyen szemléletesen írja le a költő az idő múlását!
   b) Keressétek ki ebből a fejezetből a jelzőket, hasonlatokat, a megszemélyesítéseket!
2. Az öreg halászról csak 4 versszakban van szó, de Petőfi ezt a mellékszereplőt is nagyon élethűen ábrázolja. Mondjátok el, milyen volt az öreg halász külseje és életmódja!
   Azt is állapítsátok meg, hogy milyen jellemző tulajdonságait ismertük meg!
3. Sokszor olvastunk arról, hogy János vitéz szóba elegyedett idegenekkel. Idézzétek emlékezetetekbe, hol, mikor, kivel találkozott, s állapítsátok meg, hogyan beszélt idősebbekkel, milyen módon kért szívességet, és ő maga mennyire volt készséges másokkal szemben!

XXV.

János vitéz Tündérországba jut

1. Tündérország első kapuját őrzötte
Félrőfös körmökkel[1] három szilaj medve,
De fáradságosan János keze által
Mind a három medve egy lett a halállal.

2. „Ez elég lesz mára" János ezt gondolta,
Nagy munkája után egy padon nyugodva.
„Ma ezen a helyen kissé megpihenek,
Holnap egy kapuval ismét beljebb megyek."

[1] Félrőfös körmök: a rőf régi hosszmérték, kb. 78 cm.

3. És amint gondolta, akképp cselekedett,
Második kapuhoz másnap közeledett.
De már itt keményebb munka várt ám rája,
Itt őrzőnek három vad oroszlán álla.

4. Hát nekigyürkőzik; a fenevadakra
Ráront hatalmasan, kardját villogtatva;
Védelmezték azok csunyául magokat,
De csak mind a három élete megszakadt.

5. Igen feltüzelte ez a győzödelem,
Azért, mint tennap, most még csak meg sem pihen,
De letörölve a sűrű verítéket,
A harmadik kapu közelébe lépett.

6. Uram, ne hagyj el! itt volt ám szörnyű strázsa,[2]
Vért jéggé fagyasztó volt rémes látása.
Egy nagy sárkánykígyó áll itt a kapuban;
Elnyelne hat ökröt, akkora szája van.

7. Bátorság dolgában helyén állott János,
Találós ész sem volt őnála hiányos.
Látta, hogy kardjával nem boldogul itten,
Más módot keresett hát, hogy bemehessen.

[2] Strázsa: őr.

8. A sárkánykígyó nagy száját feltátotta,
Hogy Jánost egyszerre szerteszét harapja,
S mit tesz ez, a dolog ilyen állásába'?
Hirtelen beugrik a sárkány torkába.

9. Sárkány derekában kereste a szívet,
Ráakadt és bele kardvasat merített.
A sárkány azonnal széjjelterpeszkedett,
S kinyögte magából a megtört életet.

10. Hej! János vitéznek került sok bajába,
Míg lyukat fúrhatott sárkány oldalába,
Végtére kifúrta, belőle kimászott,
Kaput nyit, és látja szép Tündérországot.

Feladatok

1. Mondjátok el az eseményeket úgy, hogy azt is állapítsátok meg, milyen népmese-elemek vannak ebben a fejezetben!
2. Figyeljétek meg, milyen rokon értelmű szavakkal fejezi ki a költő János vitéz nagy küzdelmét!
A jól megválogatott kifejezések a harc fokozódó hevességét is ábrázolják (nagy munka, keményebb munka... nekigyurkózik stb.). Folytassátok a gyűjtőmunkát!
3. A mesében minden lehetséges. A sárkány gyomrából is kijut a leleményes mesehős. Találjatok ki más megoldást a sárkány legyőzésére!
4. Javítsátok ki a következő pongyolán fogalmazott mondatokat: János vitéz a nagy termetű óriás hatalmas vállán gyalogolt Tündérországba. Három kapu védte. Az első kapu előtt a kapuőrző hétrőfös körmű medve édesen szendergett. János gyors mozdulattal levágta a fejét, de az iszonyú ordítással támadott. Jancsi vérben fagyva hagyta ott a megölt vadállatot, amelyben már nem volt élet. Ezután a második kapu felé vette útját. (Gondoljatok arra, amit a szabatosságról tanultunk!)

XXVI.

Tündérország

1. Tündérországban csak híre sincs a télnek,
Ott örökös tavasz pompájában élnek;
S nincsen ott napkelte, nap lenyugovása,
Örökös hajnalnak játszik pirossága.

2. Benne tündérfiak és tündérleányok
Halált nem ismerve élnek boldogságnak;
Nem szükséges nekik sem étel, sem ital,
Élnek a szerelem édes csókjaival.

3. Nem sír ott a bánat, de a nagy örömtül
Gyakran a tündérek szeméből könny gördül,
Leszivárog a könny a föld mélységébe,
És ennek méhében[1] gyémánt lesz belőle.

4. Szőke tündérlyányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
E szálakból válik az aranynak érce,
Kincsleső emberek nem kis örömére.

5. A tündérgyerekek ott szivárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak:
Mikor a szivárványt jó hosszúra fonták,
Ékesitik vele a felhős ég boltját.

6. Van a tündéreknek virágnyoszolyája,[2]
Örömtől ittasan heverésznek rája;
Illatterhes szellők lanyha fuvallatja
Őket a nyoszolyán álomba ringatja.

[1] Méhében: belsejében.
[2] Virágnyoszolya: virágokból készített ágy.

7. És amely világot álmaikban látnak,
Tündérország még csak árnya e világnak.
Ha a földi ember először lyányt ölel,
Ennek az álomnak gyönyöre tölti el.

Feladatok

1. A kalandos út legszebb állomása Tündérország.
   a) Mondjátok el, milyen volt Tündérország!
   b) Készítsetek leírást róla! A beszámoló színes, szemléletes legyen, de óvakodjatok a dagályosságtól!
2. Vegyétek sorba, milyen nehézségekkel kellett János vitéznek megbirkóznia, míg be nem jutott Tündérországba. Készítsetek vázlatot 1—1 mondattal!

János vitéz újabb kalandjai

„Vándorlok, vándorlok a világ végéig." — Ezzel indult falujából másodszor világgá János vitéz.

Ezzel újabb kalandsorozata kezdődött a tündérmesék világában. Mint a népmesék hősei, ő is találkozott óriásokkal, boszorkányokkal. Egészen az Óperenciás-tenger partjáig vándorolt. Bármilyen nehéz helyzetbe került, mindig megállta a helyét, derekasan viselkedett, esze és szíve sohasem hagyta cserben. A csodasíp segítségével, egy óriás hajába kapaszkodva eljutott az Óperenciás-tenger legszebb szigetére, Tündérországba is. Tündérország kapujában várta a legkeményebb próbatétel.

Ahogy általában a népmesék hősének 3 próbát kell kiállnia, János vitéznek is három akadályt kellett legyőznie, azok közül is a harmadik volt a legnehezebb. Erő, bátorság itt már nem volt elegendő, de János vitéz a népmeséből ismert „találós ész"-szel, furfanggal segített magán. Így győzte le a sárkányt, s végre eljutott a mesék legszebb birodalmába, a boldogság, az örökös tavasz honába.

Feladatok

1. Vegyétek sorba a János vitéz című elbeszélő költemény eddig elolvasott fejezeteinek címét!
   Csoportosítsátok a fejezetcímeket aszerint, hogy melyiket tartjátok fontosnak, melyiket kevésbé fontosnak János vitéz sorsának szempontjából!

2. Fogalmazzátok meg röviden, világos, szabatos mondatokban a következőket:
   a) Mi volt János vitéz első vándorútjának oka és célja?
   b) Mi volt a második vándorút oka és célja?
3. János vitéz újabb kalandjai során sok új mellékszereplőt ismertünk meg. Soroljátok el őket! Csoportosítsátok aszerint, hogy segítették vagy gátolták János vitézt célja érdekében, barátai vagy ellenségei voltak-e!

XXVII.

János vitéz megtalálja Iluskáját

1. Hogy belépett János vitéz ez országba,
   Mindent, amit látott, csodálkozva láta,[1]
   A rózsaszín fénytől káprázták szemei,
   Alighogy merészelt körültekinteni.

2. Meg nem futamodtak tőle a tündérek,
   Gyermekszelídséggel hozzá közelgének,
   Illették őt nyájas enyelgő beszéddel,[2]
   És a szigetbe őt mélyen vezették el.

3. Amint János vitéz mindent megszemléle,
   S végtére álmából mintegy föleszméle:
   Kétségbeesés szállt szívének tájára,
   Mert eszébe jutott kedves Iluskája.

4. „Itt hát, hol országa van a szerelemnek,
   Az életen által én egyedül menjek?
   Amerre tekintek, azt mutassa minden,
   Hogy boldogság csak az én szívemben nincsen?"

5. Tündérországnak egy tó állott közepén,
   János vitéz búsan annak partjára mén,[3]

[1] Láta: látta.
[2] Illeték őt nyájas enyelgő beszéddel: kedvesen, tréfálkozva beszélgettek vele.
[3] Mén: ment.

S a rózsát, mely sírján termett kedvesének,
Levette kebléről, s ekképp szólítá meg:

6. „Te egyetlen kincsem! hamva kedvesemnek!
Mutasd meg az utat, én is majd követlek."
S beveté a rózsát a tónak habjába,
Nem sok hija volt, hogy ő is ment utána . . ;

7. De csodák csodája! mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.
Eszeveszettséggel rohant a habokba,
S a föltámadt leányt kiszabadította.

8. Hát az élet vize volt ez a tó itten,
Mindent föltámasztó, ahová csak cseppen.
Iluska porából nőtt ki az a rózsa,
Így halottaiból őt föltámasztotta.

9. Mindent el tudnék én beszélni ékesen,
Csak János vitéznek akkori kedvét nem,
Mikor Iluskáját a vízből kihozta,
S rég szomjas ajakán égett első csókja.

10. Be szép volt Iluska! a tündérleányok
Gyönyörködő szemmel mind rábámulának;
Őt királynéjoknak meg is választották,
A tündérfiak meg Jánost királyokká.

11. A tündérnemzetség gyönyörű körében
S kedves Iluskája szerető ölében
Mai napig János vitéz ökegyelme
Szép Tündérországnak boldog fejedelme.

Tündérországban történt a „csodák csodája".

A valóságban soha meg nem találhatta volna János vitéz meghalt kedvesét, elveszett boldogságát, de a mesék világában minden lehetséges. A népmesék hőse mindig elnyeri jutalmát, mert a nép vágyik az igazság győzelmére. Így történt János vitézzel is.

Itt, Tündérországban nagy fordulat következett be János vitéz sorsában. Amikor a legboldogtalanabb, legreménytelenebb volt, akkor érte a legnagyobb meglepetés.

Sok keserves szenvedéséért, sírig tartó hűségéért végre kárpótlást nyert. A falu árvájából, a szegény juhászbojtárból, a kerek világ bujdosójából, a boldogtalan parasztlegényből minden akadályt legyőző mesehős, végül pedig Tündérország boldog fejedelme lett.

Feladatok

1. Mondjátok el, miért akart meghalni János vitéz!
2. Beszéljétek el Iluska és Jancsi nevében, mi minden történt, amióta elszakadtak egymástól!
3. Izgalmas esemény szemtanúja voltam. Beszéljétek el János vitéz boldogságát egy tündér nevében! (Felkiáltó, kérdő mondatok alkalmasak az izgalmas hangulat kifejezésére!)
4. Kacsóh Pongrác (1873—1924) daljátékot szerzett a János vitézből. Színházaink ma is játsszák. A daljáték megoldása eltér az elbeszélő költeményétől. Tudjátok-e, mi a különbség a befejezésben, s ha igen, azt is mondjátok meg, miért nem helyes ez a változtatás!

Összefoglalás

A mű cselekménye és szerkezete

Végigkísértük János vitézt kalandos útján. A hosszú történetben a költő nem egy eseményt, hanem egy egész eseménysort beszél el.

Azt az eseménysort, amelyet az irodalmi műből megismertünk, az irodalmi mű cselekményének nevezzük.

A János vitéz című költemény cselekménye a népmesékre emlékeztet. Ebben is, mint a népmesékben, a nép szegény fia,

a falu árvája sok megpróbáltatás után végül eléri célját, boldog lesz.

A cselekményben összefonódik a valóság és a meseszerűség. A történet főhőse, Kukorica Jancsi, a szegény bojtárlegény nehéz életkörülmények között él falujában. A művészi elbeszélő és leíró részekben szinte megelevenedik előttünk a magyar falu, az alföld képe, a rajta élő emberek sorsa.

Falujából indul bujdosó útjára János vitéz. Sorsában először akkor áll be fordulat, amikor felcsap huszárnak. Ezután meseszerű kalandokba keveredik, s griffmadárháton tér haza Iluskájához. Itthon azonban még szomorúbbra fordul a sorsa. Iluska meghalt, s János vitéz a jól ismert, kedves faluból indul újabb vándorútra. Csodálatos, mesebeli kalandok után eljut Tündérországba. Tündérországban minden megoldódik. János vitéz megtalálja Iluskáját, s a falu árvájából Tündérország boldog fejedelme lesz.

A mű szerkezetét a következő vázlat szemlélteti:

I. Kukorica Jancsi és Iluska bemutatása.
(Színhely: A magyar falu.)

II. *a)* A földi kalandok sorozata.
Jancsi visszatér falujába.
b) Megpróbáltatások a mesék birodalmában.

III. A mesehős győzelmet arat és boldog lesz.

A mű szereplői

A János vitéz cselekményéből sok szereplőt megismertünk. Ezek mind a népmesék jellegzetes alakjai: szegény bojtárgyerek, árva leány, gonosz mostoha, indulatos gazda, óriáskirály, tündérek, boszorkányok stb.

János vitéz a legfontosabb személy a műben. Az ő sorsát az egész történeten végigkísértük. Ő *a főszereplő.*

János vitéz igazi mesehős. Benne minden kiváló tulajdonság egyesül.

János vitéz csakugyan *derék legény. Bátran* megvédelmezi kedvesét, *őszintén* belátja, *egyenes szóval* bevallja hibáját. Mindig *hálásan* gondol nevelőszüleire. *Udvarias, tisztelettudó* min-

denkihez. *Gyengéden, hűségesen* szereti Iluskáját. *Becsületes,* mert nem kell neki a zsiványok vérrel szerzett kincse. A kalandokban *vakmerő,* a csatában *vitéz. Nagylelkű,* mert *lovagiasan* megkegyelmez a basa fiának. Mindig a jó ügyért, az *igazságért harcol* (zsiványok ellen, a Sötétség országa ellen). *Jószívű, segít* a bajba jutott fazekason, s nem vár érte hálálkodást. Nemcsak bátor, ügyes, hanem *leleményes* is, mindig helyén van az esze és a szíve.

Ezekért a tulajdonságaiért szerettük meg János vitézt. Együtt érzünk vele, de azért is örülünk boldogulásának, győzelmének, mert *a nép tehetséges fia.* Jancsi alakjában a szegény nép sorsát, nagyszerű tulajdonságait ismerhetjük meg. János vitéz csak a mesék világában győzhetett a szegénység, az élet keserves gondjai felett. Története is bizonyítja, hogy népünk vágyott a jobb, a szebb, az igazságos életre, amelynek kialakítását ma már a valóságban, megváltozott életünkben maga a dolgozó nép irányítja.

János vitézen, Iluskán kívül még sok kevésbé fontos szereplőről is olvashatunk. Ezek a *mellékszereplők.* Ezek a mű egy-egy részletében jelentek meg, s egy részük segítette, más részük gátolta János vitézt célja elérésében. A költő a mellékszereplőket is találóan jellemzi, s beszédük, cselekedetük, János vitézzel való kapcsolatuk alapján róluk is véleményt formálhatunk.

Az irodalmi műben bemutatott személyeket szereplőknek nevezzük. Akinek a sorsát az egész cselekményen végigkísérhetjük, az a legfontosabb személy, a főszereplő.

A kevésbé fontos szereplők a mellékszereplők. A mellékszereplők vagy segítik, vagy akadályozzák a főszereplőt célja elérésében.

A mű nyelve, műfaja

Petőfi János vitéz című költeményéről már megjelenésének évében azt írták, hogy „gyönyörködtető olvasmány". Nyelve egyszerű, mindenki számára érthető, a népmesék nyelvére, előadásmódjára emlékeztet. Ízes szólások, népnyelvre jellemző kifejezések gyönyörködtetik az olvasót (pl. „Kend se volt jobb a deákné vásznánál"; „Gyere ki galambom, gyere ki gerlicém").

Színes jelzők, találó hasonlatok, megszemélyesítések teszik szemléletessé a művet. A sok rokon értelmű, hangulatfestő, hangutánzó szó nyelvünk gazdagságát és Petőfi művészetét bizonyítja. Az elbeszélő részekben a meseszövést élvezzük (pl. A huszárkalandok), a párbeszéd megeleveníti az eseményeket. A leíró részekben képszerűen áll előttünk a szüretre készülődő, dolgos falu és környéke, amely a valóságban is ilyen volt. Gyönyörködünk a hajnal, az este leírásában. Látjuk a sűrű, sötét erdőt, a pusztai vihart, a mesés Tündérországot.

A költő az eseményeket *versben* beszéli el. Az olyan költői műveket, amelyek eseményt beszélnek el versben, *elbeszélő költeményeknek* vagy *költői elbeszéléseknek* nevezzük.

A költői elbeszélés terjedelmes eseménysort beszél el versben.

Petőfi a János vitéz c. költeményt 1844-ben írta. Költőtársai elragadtatással fogadták, amikor Petőfi először felolvasta előttük. Hamarosan nyomtatásban is megjelent a költői elbeszélés. Először a Jancsi búcsúja Iluskától című részt közölte mutatóba a Pesti Divatlap. A tiszteletdíjat Petőfi szüleinek küldte, a mű pedig hamarosan meghódította az olvasóközönséget. Azóta nagyon sok kiadásban megjelent.

A János vitéz c. elbeszélő költeményt sok nép nyelvére lefordították. Petőfi remekművét ismerik a Szovjetunióban, a baráti országokban, az egész világon.

Az elbeszélő fogalmazás

Amikor egy mese vagy egy élmény alapján beszámolunk az *eseményekről*, akkor elbeszélő fogalmazást készítünk.

Az elbeszélő fogalmazás bevezetése rövid. Célja, hogy felkeltse az érdeklődést. (Bemutatjuk a helyszínt vagy a főszereplőt.) A főrészben (tárgyalásban) részletesen elbeszéljük az eseményt. Az *események kapcsolódására* nagy gondot kell fordítanunk. Csak az *előzményből* érthető a *következmény*. A meseszövés szempontjából lényeges eseményről részletesen, a kevésbé fontosról röviden írunk.

A helyes igeidő-használatra mindig gondolnunk kell. Feleslegesen nem szabad cserélgetni a *jelen és a múlt idejű igei* állítmányt. A létezést kifejező ige (van, volt, lesz) felesleges használatát is kerüljük.

Az elbeszélésben lehet rövid leíró és párbeszédes rész is. Ezek arányát mindig szem előtt kell tartanunk.

Elbeszélésünket a mondatfajták váltogatása, a rokon értelmű, hangutánzó, hangulatfestő szavak helyes megválasztása is élénkítheti.

A jelző, a hasonlat és a megszemélyesítés szemléletessé teszi elbeszélő fogalmazásainkat, de nagyon ügyeljünk a mértéktartásra. A mi feladatunk az, hogy *helyesen*, azaz *világosan, szabatosan* fejezzük ki gondolatainkat. Legyen fogalmazásunk szemléletes, de ne legyen mesterkélt, dagályos!

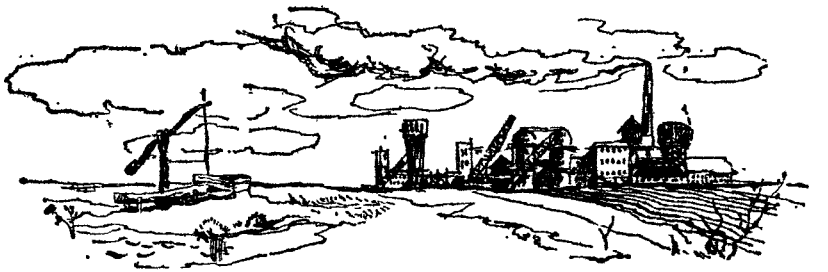

TÁJAK ÉS EMBEREK

Az Alföld

1. Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!
Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
S képzetem[1] hegyvölgyedet nem járja.

2. Lenn az alföld tengersík vidékin
Ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

3. Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

4. Délibábos[2] ég alatt kolompol
Kiskunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályú kettős ága várja.

[1] Képzetem: képzeletem.
[2] Délibáb: alföldi fénytünemény, nagy melegben a tárgyak képét a látóhatár szélére vetíti — megfordítva.

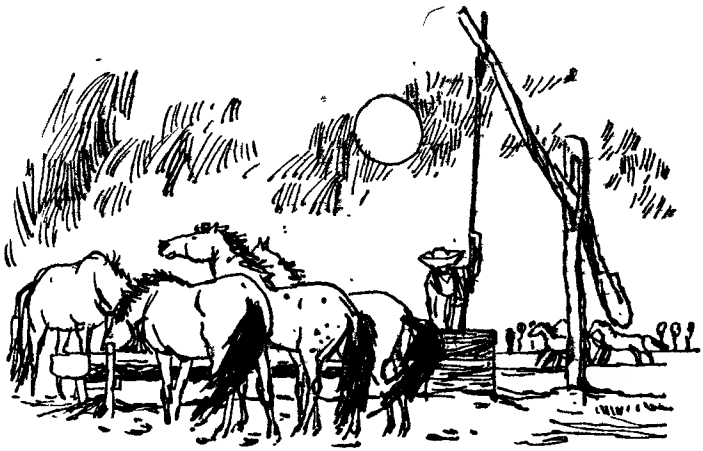

Méneseknek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.

A tanyáknál szellők lágy ölében
Ringatózik a kalászos búza,
S a smaragdnak[3] eleven színével
A környéket vígan koszorúzza.

7. Idejárnak szomszéd nádasokból
A vadludak esti szürkületben,
És ijedve kelnek légi útra,
Hogyha a nád a széltől meglebben.

8. A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos, dőlt kéményű csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra.

9. A csárdánál törpe nyárfaerdő
Sárgul a királydinnyés[4] homokban;

[3] Smaragd: zöld színű drágakő.
[4] Királydinnye: sárga virágú homoki gyomnövény.

Odafészkel a visító vércse,
Gyermekektől nem háborgatottan.

10. Ott tenyészik a bús árvalányhaj[5]
S kék virága a szamárkenyérnek,[6]
Hűs tövéhez déli nap hevében
Megpihenni tarka gyíkok térnek.

11. Messze, hol az ég a földet éri,
A homályból kék gyümölcsfák orma
Néz, s megettük, mint halvány ködoszlop,
Egy-egy város templomának tornya.

12. Szép vagy alföld, legalább nekem szép!
Itt ringatták bölcsőm, itt születtem.
Itt boruljon rám a szemfödél,[7] itt
Domborodjék a sír is fölöttem.

Petőfi Sándor

Petőfi sok költeményében énekelte meg szülőföldjét, a végtelen alföldet. Ebben a versében is ezt a tájat mutatja be. A hangulatos leírás nyomán elénk tárul a nyári róna — jellegzetes állataival, növényeivel, épületeivel.

A költő szinte megeleveníti a tájat. A gulya lomha mozgását a sok jelzővel megnyújtott mondatok is kifejezik. A ménes szilaj vágtatását viszont igékkel és igékből származó szavakkal (nyargaló, futása, kurjantása, pattogása) érzékelteti. Szinte halljuk a ménes nyargalása keltette hangokat is: zúg, dobog, pattog. Más helyen az élettelen is életre kel Petőfi tolla nyomán: a róna mosolyogva néz a költőre, a búza szellők lágy ölében ringatózik stb.

A szülőföld iránti szeretet kicsendül az egész költeményből, de hozzá való ragaszkodását Petőfi a vers elején és végén külön is megfogalmazza. Ez a két helyen elmondott forró vallomás úgy fogja át az alföldi tájról alkotott leírását, mint egy képet a kerete.

[5] Árvalányhaj: fűféle növény, az Alföldön nagyon elterjedt.
[6] Szamárkenyér: az Alföld másik jellegzetes gyomnövénye.
[7] Szemfödél: a halott arcát vagy egész testét beborító lepel.

Feladatok

1. Keressétek meg a versben azokat a sorokat, amelyekben Petőfi külön is megfogalmazza szülőföldje iránti érzéseit! Olvassátok el ezeket a részleteket úgy, hogy hangotokkal, a hangszínnel a költő lelkesedését, szeretetet is kifejezzétek!
2. Petőfi a 12. versszakban négyszer írja le egymás után az *„itt"* szócskát. Magyarázzátok meg, miért nem hiba ebben az esetben ennek a szónak az ismétlése! Hasonlítsátok össze *ezt a versszakot* a *Szózat* első két versszakával!
3. Figyeljétek meg a költemény jelzőit! A Kárpátok ünnepélyessé, fenségessé válik hatásukra, az alföldi táj meleggé, otthonossá. Miért? Hasonlítsátok össze ilyen szempontból az 1. és a 6. versszak jelzőit!
4. Figyeljétek meg, hogyan mutatja be a költő az alföldet! Gondolatban a magasba emelkedik, s először a Dunától a Tiszáig húzódó rónaság *teljes* képét vetíti elénk. A részleteket csak ezután figyeli meg és mutatja be. Soroljátok fel, mit látott a költő szülőföldjén. Tartsátok meg a vers sorrendjét is!
5. Petőfi figyelmét semmi sem kerülte el; a tarka gyíkokat éppúgy észrevette, mint a ködbe vesző templomtornyokat. Mindez *jellemző* az alföldre. A *mai* utazó azonban még sok mást is megfigyelhetne ezen a tájon. Soroljátok fel, mit nem láthatott Petőfi 120 évvel ezelőtt!

Hortobágy, dicső rónaság...

Hortobágy, dicső rónaság, te vagy az isten homloka.

Megállok közepeden s körültekintek oly elragadtatással, milyet nem érez a svájci az Alpeseken,[1] milyet csak a beduin[2] érez Arábia sivatagjaiban. Milyen szabadon lélegzem, mint tágul keblem!

Mennyivel hosszabb utat tesz itt a nap, mint máshol! Megmérhetetlen a láthatár, s olyan, mint egy kerek asztal, beborítva az ég világoskék üvegharangjával, melyet egy felhőcske sem homályosít. Gyönyörű tavaszi nap van.

Az útfélen itt-ott egy pacsirta emelkedik fölfelé dalán, mint fonalán a pók.

[1] Alpesek vagy Alpok: Európa hatalmas hegyvonulata.
[2] Beduin: Észak-Afrika és Kis-Ázsia nomád életű lakója.

Néhány lépésnyire az úttól csillog egy kis tó, szélén sötétzöld káka és világoszöld sás; mellette bíbicek nyargalásznak búbos fejeikkel, s a tó közepén nagyokat lép hosszú, piros lábával a melankólikus[3] gólya...

Mik azok a T alakúak ott a távolban? Azok elszórt gémes kutak, de oly messze vannak már, hogy karcsú ostorfáik[4] nem látszanak.

Amott a látkör peremén a hortobágyi csárda, de nem a földön, hanem az égen... oda emelte föl a délibáb. A csárda mellett a ménes, szinte[5] a levegőben, mintha egy elfáradt darucsoport szállana. Kedves délibáb! Úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya...

Mily egyszerű a puszta és mégis mily fönséges! De lehet-e fönséges, ami nem egyszerű?

Fél napnál tovább tart az út a Hortobágyon keresztül, s én, noha már sokszor jártam erre, nem győztem kibámulni magamat. Égő arccal, ragyogó szemekkel, hullámzó kebellel néztem körös-körül, s útitársaim azon gyönyörködtek, hogy én annyira gyönyörködöm...

Estefelé értünk Debrecenbe. A temető mellett jöttünk el, hol Csokonai[6] pihen. Hamuszín fátyolként lebegett az alkonyat köde a költő fekete vasszobrán; szemeim oda tapadtak, és mélyen gondolkodtam arról, ha majd más utazó fog így gondolkodni az én sírom mellett!

Petőfi Sándor

[3] Melankólikus: búskomor, elgondolkozó.
[4] Ostorfa: a gémeskút vékony farúdja, amelyen a vödör lóg.
[5] Szinte: szintén.
[6] Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805) nagy magyar költő; Debrecenben született, s jórészt ott töltötte egész életét.

Petőfi többször bebarangolta az országot, hol gyalog, hol szekéren. Utazásai közben megismerte hazánk szép tájait és népét. Utazásairól jegyzeteket, naplót is készített.

Élményeiről barátjához címzett levelekben is beszámolt. Ebben a levélben a Hortobágyot mutatja be. Ismerte már ezt a pusztaságot, most mégis újra fellelkesítik szépségei. Elragadtatását gyönyörű költői képekben fejezi ki. Üvegharanggal borított kerek asztalnak látja a végtelen síkságot, a délibábot gyermekeit tartó anyához hasonlítja. Leírását színessé, elképzelhetőbbé teszi szép költői jelzőivel. Olyan is ez a levélrészlet, mint egy költemény. Petőfi szabadságszeretete, a hazai táj iránti rajongása varázsolja költőivé. A levél hangja csak az utolsó soroknál komolyodik el: a másik nagy magyar költőnek, Csokonainak a sírja Petőfit saját elmúlására emlékezteti.

A táj, amelyről Petőfi ír, azóta alaposan megváltozott. S mi már arra vagyunk büszkék, hogy a végtelen pusztaság helyébe nyüzsgő életet, virágzó termőföldeket teremtett a felszabadulással új alkotásokra lendült dolgos nép.

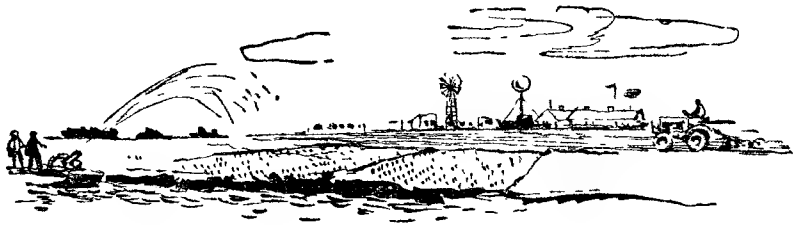

Feladatok

1. Petőfi levélrészletét hasonlítsátok össze *Az Alföld* című költeménnyel! Milyen azonosságot tudtok megállapítani, milyen érzések nyilatkoznak meg mindegyikben?
2. A költő elragadtatását igazoljátok idézetekkel!
3. „Kedves délibáb! Úgy tartja ölében a tárgyakat, mint gyermekeit az anya." — Idézzétek fel a IV. osztályban tanult *A Tisza* című Petőfi-költeményt! Melyik hasonlatát juttatja eszetekbe az előbbi hasonlat? Miért érzitek kedvesnek és találónak mindegyiket?
4. Keressétek meg a térképen a Hortobágyot! Mondjátok el, mit olvastatok, hallottatok erről a pusztáról! Milyen *ma* a Hortobágy!

Anyaggyűjtés megfigyelés útján

Petőfi úti levelében leírta a Hortobágyot. Előbb azonban *megfigyelte* a hatalmas puszta ság növényeit, állatait, s csodaszép természeti jelenségét, a' délibábot. Megfigyelésének eredménye a barátjához címzett levél.

Ha azt a feladatot kapjuk, hogy írjuk le, hogyan folyik egy háznak az építése, vagy mi történik a következő heti őrsi összejövetelen, nekünk is Petőfi eljárását kell követnünk: ki kell mennünk valamelyik építkezéshez, részt kell vennünk az őrsi gyűlésen, és meg kell figyelnünk, mi történik ott. S ha így, saját megfigyelésünkkel már *elegendő anyagot gyűjtöttünk*, csak akkor foghatunk hozzá az íráshoz.

Fogalmazásunk anyagának összegyűjtése tehát történhet megfigyelés útján is.

A régebbi élmények felidézésén (az emlékezésen) és az olvasáson kívül gyakran szükségünk van az anyaggyűjtésnek erre a harmadik módjára is.

Megfigyeléseinkről, hogy ne felejtsük el, jó, ha rövid feljegyzéseket is készítünk.

Feladatok

1. Figyeljétek meg, mi történik egy tízpercben, egy testnevelési, politechnikai stb. órán!
2. A legközelebbi őrsi kiránduláson jól figyeljétek meg, mi változott lakóhelyeteken! Készítsetek rövid feljegyzéseket, s számoljatok be a látottakról levélformában!

A befagyott Balaton

A befagyott Balaton megragadó látvány, kivált az első napokban.

Az óriási tó nem úgy szokott befagyni, mint a folyamok, mikor töredékes jégtorlaszok csoportosulnak össze; ez egy csendes pillanatában a víztükörnek egyszerre áll meg, mint a kristály, s reggelre ott van az egész vízen a sima, tündöklő tükör. Ezüst tükör, mikor a hold fénye bevilágítja. Nincs rajta semmi törés: egy darabból van öntve. Csak a szekérutak látszanak meg rajta, amint a két part sűrűn fekvő falvaiból átvonulnak, egymást keresztezik, mintha mértani vonalak volnának egy üvegtáblán.

A tihanyi hegyfok kettős tornyú templomával oly tisztán látszik most meg a tükörben, tornyaival lefelé fordítva, mint maga a valóság.

Ha virradni kezd, a hold elsápad, s az ég egész hosszában rózsaszínű kezd lenni, akkor az óriási jégtükör is csodálatos szint változtat, mintha élesen kétfelé lenne osztva: az egyik rész violaszín és rézvörös fényt vesz föl, míg a napkelet felé eső, tehát a rózsaszín éggel érintkező fele azúrkék marad.

A tünemény pompája növekedik, amíg az ég egyre világosul: a bíbor, az arany az égen megkétszereződik a tiszta tükörben, s mikor a nap fénytelen izzó gömbje feljön a láthatár violabarna ködei közül, tűzszínű páráktól körülragyogva, s letekint a ragyogó jéglapra: ilyen varázsképet semmi tenger nem mutat, semmi mozgó hullámtükör, mert ez olyan, mintha két igazi nap kelne fel egyszerre, két igazi égen.

Egyszerre szétlövelli a nap sugarait, amint a barna ködök közül kiemelkedett...

Mikor a beállott Balaton jegére legelőször rásüt a nap, először valami csodálatos zengés támad a jégen: mintha ezer meg ezernyi érchúrok pattognának le egy tündéri hárfáról: emlékeztet az egyiptomi zengő Memnon-szobrokra,[1] csakhogy ez nem hagyja abba. A titkos zing-zöngés egyre hangosabb lesz, a tündérek ott a víz alatt már tele marokkal ragadnak hárfáik húrjaiba, éles pattanások kezdenek hangzani, melyek folyton emelkedő erővel a lövések hangjáig fokozódnak: és minden pattanásnál, minden durranásnál egy-egy csillámló repedés támad az eddig üvegmódra átlátszó jég tömegében: minden irányban összevissza pattog az egész óriási jégtábla, míg utóbb olyanná válik, mintha apró kockák, ötszögek és minden alakú idomok milliárdjaival volna óriási mozaikká[2] összetömörítve, melynek felszíne tükör.

Ez okozza ama hangokat.

Aki azokat először hallja, a szíve hevesebben kezd dobogni.

Az egész jéglap szól, beszél, zeng lábai alatt. Mennydörgést

[1] Memnon-szobrok: óriási egyiptomi szobrok, amelyek, ha reggel rájuk süt a nap, zengő hangot adnak.
[2] Mozaik: apró, színes kövekből összeállított kép.

és citerapengést[3] hall összekeverve. Egy-egy pattanás az ágyúdörejhez hasonlít és mérföldekre[4] elhangzik.

S a halászok nyugodtan látnak hálóik szétbontásához a mennydörgő jég hátán; s a távolban szénás szekereket látni, amint a jégen csendesen végighaladnak négy ökörrel. Itt már ember és állat megbarátkozott a jég haragos perlekedésével, mely azután folytonosan tart, míg a nap ismét le nem áldozik.

Most egyszerre egy olyan rettendő dördülés hangzik, mintha száz ágyút sütöttek volna el. Az egész jégtábla megrendül és összerázkódik. A dördülés munkája iszonyú: a füredi parttól rézsút egész Tihanyig, háromezer lépésnyi hosszúságban végig repedt a jégtábla, és a kétfelé nyílt tömeg között egy ölnyi[5] széles tátongó nyílás maradt.

— A rianás! A rianás' — kiáltoznak a halászok, s otthagyva hálóikat, szaladnak arrafelé.

Ennek a támadt résnek a neve a nép ajkán rianás, mely szót sehol másutt nem ismernek: ez nagy veszedelem a keresztülutazókra nézve és ez be nem fagy soha, mert a víz szüntelen hullámzik közte; azért ilyenkor a legelső dolguk a halászoknak azokra a helyekre, ahol útnyomok szelték át a rianást, a két veszélyes partra póznákat tűznek ki a jégbe, azokra szalmacsutakot téve, hogy a jövő-menők jókor meglássák a veszélyt.

Jókai Mór

[3] Citera: népi hangszer, húrjait lúdtollal pengetik.
[4] Mérföld: hosszúságmérték nagy távolságok mérésére; a magyar mérföld 8353,6 méter hosszú.
[5] Öl: hosszúságmérték, 1,896 méter.

Jókai Mór (1825—1904) nagy magyar regényíró, Petőfi barátja. Pesten élt, de az év egy részét hosszú esztendőkön át a Balaton melletti Balatonfüreden töltötte. Itt írta az Aranyember című regényét is, melynek egyik részlete a téli Balaton leírása.

Jókai regényrészletében egy megragadó szépségű természeti jelenséget mutat be. Ezért mondja tuneménynek a látványt, s ezért ír róla úgy, mintha tündérek játéka lenne a jég elbűvölő szín- és fénykáprázata. Kifejezései is a csodaszép természeti jelenséghez illők: pazar költői nyelvval varázsolja elénk a felejthetetlen természeti jelenséget. Különösen jelzői kifejezőek és hangulatosak (tündöklő tükör, tűzszínű pára, csillámló repedés stb.). Csillogásuk fokozza a regényrészlet művészi hatását.

A befagyott Balatont az író a munkájukat végző emberekkel együtt mutatja be: ott látszanak a jégen az útnyomok, a távolban szénásszekerek tűnnek fel, a halászok munkához készülődnek. Télen is van tehát élet a Balatonon.

Feladatok

1. Olvassátok el újra azt a részletet, amelyben az író a Balaton hangjátékát képzelteti el! Miért meseszerű ez a rész?
2. Mihez hasonlítja Jókai a repedező jég hangjait? Soroljátok fel ezeket a hasonlatokat!
3. Az író három fokozatát írja le a napfelkeltének. Melyek ezek? Fogalmazzátok meg mindegyiket egy-egy rövid mondattal!
4. Mit hallottatok arról, hogy ma kik élvezik a téli Balaton szépségeit? Milyen szórakozást nyújt a befagyott tó?

A leírás

1. Petőfi költeményéből, úti leveléből, Jókai regényrészletéből hazánk egy-egy szép tájával ismerkedtünk meg. A megismert tájaknak, megfigyelt természeti jelenségeknek egyik-másik részletét akár le is tudnánk rajzolni. Petőfi és Jókai is ezt tették. Csak nem vonalakkal és színekkel, mint a festők, hanem a nyelv segítségével, szavakkal. *Leírták*, amit láttak. Leírásaik nyomán az is el tudja képzelni az Alföldet és a régi Hortobágyot, aki még sohasem járt ezen a vidéken, az is tudja, milyen csodálatosan szép a napfelkelte a befagyott Balatonon, aki még sohasem élte át.

Tájak, természeti jelenségek, tárgyak színes, hangulatos bemutatását leírásnak nevezzük. A leírásban az író érzelmei is megnyilvánulnak. (Petőfi bámulja a hegyvidéket, de nem szereti, az Alföldért azonban lelkesedik.)

Ha a tájat a költő versben mutatja be, a leírást tájleíró költeménynek nevezzük. (Pl. Petőfi: A Tisza. — Az Alföld.)

Petőfi: János vitéz című elbeszélő költeményében is találkozunk tájak és természeti jelenségek leírásával. (Pl. Vihar a pusztán.) Ezek nem önálló leírások, mint *Az Alföld* című Petőfi-költemény, hanem csupán *leíró részletei* egy nagyobb *elbeszélő műnek*. Hasonló leíró részleteket — néha csak egy-két sorban, máskor azonban hosszabban is — minden terjedelmesebb verses vagy prózai műben találhatunk.

A leírás tehát lehet önálló irodalmi mű (pl. Petőfinek Az Alföld című költeménye) **és lehet egy nagyobb, terjedelmesebb műalkotás részlete** (pl. Jókai leírása a befagyott Balatonról, Tündérország leírása a János vitéz c. elbeszélő költeményben).

Feladatok

1. Keressétek meg és olvassátok el a patakpart, a zsiványtanya, Óriásország és az Óperenciás-tenger leírását a *János vitéz* című költeményben!
2. *A didergő király* című Móra-mesében több rövid leíró rész van. Keressétek meg ezeket!
3. Földrajzkönyvetekben is találtok leírásokat hazánk tájairól. Ezek azonban nem költői, hanem *tudományos leírások*. Keressétek meg az Alföldről (Kiskunságról, Hortobágyról) szólót, és hasonlítsátok össze a most olvasott művészi leírásokkal! Mi a kétfajta leírás között a különbség?

A leíró fogalmazás

Leírásokat mi is készítettünk már fogalmazási óráinkon. Azt is megtanultuk, hogy csak akkor tudunk egy-egy tájat, jelenséget bemutatni, ha a részleteket *egymás után*, valamilyen sorrendben írjuk le.

Az *elbeszélő* fogalmazások eseményeinek sorrendjét rendszerint az elbeszélt események *egymásutánja, időrendje* adja: ami előbb történt, azt előbb mondjuk el, mint a később történteket.

A leírásban ilyen természetes sorrend csak az *időben lejátszódó* természeti jelenségek (napkelte, vihar stb.) leírásakor adódik. Jókai például időrendben mutatta be a téli Balaton érdekes jelenségeit. Leírta, milyen a jég, *ha virradni kezd*, milyen, *ha „az ég egyre világosul"*, s milyen hang- és fényjelenségek tapasztalhatók a jégen, *ha rásüt a nap*. Idő: pirkadattól napfelkeltéig.

Ha azonban egy tájat figyelünk meg, mindig az egész táj van előttünk, mindent ugyanabban az időben látunk, a mellettünk levő dolgokat, tárgyakat is, meg a távolabbiakat is. Rendszertelenül azon-

ban mégsem írhatjuk le ezeket, mert akkor senki sem ismerne rá leírásunk alapján a tájra. Itt is sorrendet kell tehát tartanunk. Hogy milyen legyen leírásunk sorrendje, azt legjobban íróinktól, költőinktől tanulhatjuk meg.

Figyeljük meg ilyen szempontból Petőfi úti levelét! A költő *először a hozzá közelebbit írja le, s úgy halad sorban a távolabbi felé.*

Ha fogalmazást írunk, mi is követhetjük Petőfi módszerét. *Leírhatjuk a tájat egy pontból nézve úgy, hogy a közeltől haladunk a távolabbi felé, vagy megfordítva: a távolabbit írjuk le először, s aztán a hozzánk egyre közelebbit.*

Petőfi leírásában azt is megfigyeltük, hogy a *leírás elején előbb áttekintette az egész tájat,* mintegy megrajzolta azt a nagy területet, amelyre aztán a következő sorokban a részleteket elhelyezte. Leírása *befejezéséül* pedig érzéseit, gondolatait mondta el a tájjal kapcsolatban („Szép vagy Alföld...") Mi is megszerkeszthetjük így leírásunkat. Ezek szerint a leíró fogalmazás sorrendje a következő lehet:

1. *A táj összefoglaló, vázlatos képe.*
2. *A táj részei — sorban egymás után.*
3. *Érzések, gondolatok a tájjal kapcsolatban.*

A tárgyak, dolgok, élőlények helyét azzal természetesen még nem jelöltük meg pontosan, ha megmondjuk, hogy hozzánk közelebb vagy távolabb vannak. Egymáshoz viszonyítva is meg kell határoznunk helyzetüket! Ezt tette Petőfi is Az Alföld című versében:

„A tanyák*nál*...
Ringatózik a kalászos búza."
„A tanyákon *túl*...
Áll magányos, dőlt kéményű csárda."
„*Ott* tenyészik a bús árvalányhaj"
„*Messze,* hol az ég a földet éri
...kék gyümölcsfák orma"

A tanyák*nál,* a tanyákon *túl, ott, messze* stb. kifejezések segítségünkre vannak abban, hogy a dolgok helyét egymáshoz viszonyítva is jól meg tudjuk jelölni. Ha fogalmazunk, ügyelnünk kell arra, hogy az ilyen kifejezések mennél változatosabbak legyenek.

Feladatok

1. Készítsetek szóbeli fogalmazást a következő címek egyikének felhasználásával: *Patakparton. — A mi falunk. — Tavasszal a határban. — Mit lát kéményünkről a gólya? — Lenéztünk a kilátóról (a Gellérthegyről, a dombtetőről stb.)* — Használjatok hangulatos jelzőket, hasonlatokat, megszemélyesítéseket!
2. A szóbeli fogalmazást otthon írjátok le! Ügyeljetek a leírás sorrendjére!

Falu végén kurta kocsma...

1. Falu végén kurta kocsma,
Oda rúg ki a Szamosra,
Meg is látná magát benne,
Ha az éj nem közelegne.

2. Az éjszaka közeledik,
A világ lecsendesedik,
Pihen a komp,[2] kikötötték,
Benne hallgat a sötétség.

3. De a kocsma bezzeg hangos!
Munkálódik a cimbalmos,
A legények kurjogatnak,
Szinte reng belé az ablak.

4. „Kocsmárosné, aranyvirág,
Ide a legjobbik borát.
Vén legyen, mint a nagyapám,
És tüzes, mint ifjú babám!

5. Húzd rá cigány, húzzad jobban,
Táncolni való kedvem van,
Eltáncolom a pénzemet,
Kitáncolom a lelkemet!"

6. Bekopognak az ablakon:
„Ne zúgjatok olyan nagyon,
Azt üzeni az uraság,
Mert lefeküdt, alunni vágy."

7. „Ördög bújjék az uradba,
Te pedig menj a pokolba!...
Húzd rá cigány, csak azért is,
Ha mindjárt az ingemért is."

[1] Kurta kocsma: olyan falusi csapszék, amelyben az esztendőnek csak egy bizonyos szakaszában (többnyire októbertől áprilisig) folyt bormérés.
[2] Komp: régen kézzel hajtott vízi jármű; a folyók két partja között közlekedett; emberek, állatok, szekerek átszállítására használták.

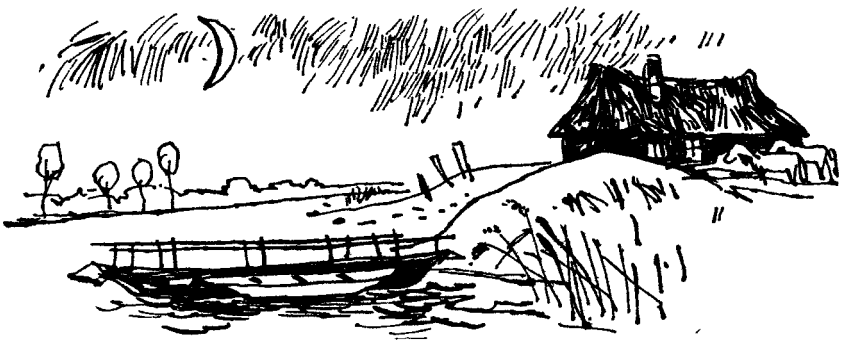

8. Megint jőnek, kopogtatnak:
„Csendesebben vigadjanak,
Isten áldja meg kendteket,
Szegény édesanyám beteg."

9. Feleletet egyik sem ad,
Kihörpentik boraikat,
Végét vetik a zenének,
S hazamennek a legények.

Petőfi Sándor

Petőfi költeménye a magyar nép életéből mutat be egy jelenetet. Megismerjük belőle a nép gondolkodását és igazi emberségét: büszkén és rátartian utasítja el még az uraság parancsát is, de a szelíd kérést szó nélkül teljesíti.

A költő a legények cselekedetével azt is megmutatja, hogy a nép fiai együtt éreznek a hasonló szegényekkel, az urasággal azonban szemben állnak.

Feladatok

1. Figyeljétek meg, Petőfi hogyan teszi szemléletessé és hangulatossá megszemélyesítésekkel is a világ elcsendesedését!
2. Az embereket meg lehet ismerni beszédükből is. Milyennek képzelitek az első, milyennek a második kopogtatót? — Kik lehetnek ezek?
3. Keressetek népies kifejezéseket a költeményben! Mondjátok meg, miért használta ezeket a költő!

4. Olvassátok el a verset szereposztással is. Szereplők: a költő, a legények, a két kopogtató.
5. Írjatok fogalmazást a következő címek alapján: *Alkonyodik. — Este az erdőben. — Égnek a villanyok.*

Családi kör

1. Este van, este van, kiki nyugalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

2. Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony éppen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat döf rajta.
Ballag egy cica is — bogarászni restell —
Óvakodva lépked hosszan elnyúlt testtel,
Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba' terem.

3. Nyitva áll az ajtó, a tüzelő fénye
Oly hivogatólag süt ki a sövényre.[1]
Ajtó előtt hasal egy kiszolgált kutya,
Küszöbre a lábát, erre állát nyújtja.
Benn a háziasszony elszűri a tejet,
Kérő kisfiának enged inni egyet;
Aztán elvegyül a gyermektársaságba,
Mint csillagok közé nyájas hold világa.

4. Egy eladó lyány a tűzre venyigét[2] rak:
Ő a legnagyobb s szebb . . . a hajnali csillag.

[1] Sövény: kerítés; legtöbbször ágakból fonják, de van élő sövény is.
[2] Venyige: száraz szőlővessző.

Vasalót tüzesít: új ruhája készen,
Csak vasalás híja ... s reggel ünnep lészen,
Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgőshéjú borsót vagy babot szemelget,
Héjából időnként tűzre tesznek sokat:
Az világítja meg gömbölyű arcukat.

5. A legkisebb fiú kenyeret kér s majszol;
Üszköt[3] csóvál néha: tűzkígyókat rajzol.
Olvas a nagyobbik nem ügyelve másra:
E fiúból pap lesz, akárki meglássa!
Legalább így szokta mondani az apjok,
Noha a fiú nem imádságon kapkod:[4]
Jobban kedveli a verseket, nótákat,
Effélét csinálni maga is próbálgat.

6. Pendül a kapa most, letevé a gazda:
Csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja;
Kutat az apró nép, örülne, ha benne
Madárlátta kenyér-darabocskát lelne.
Rettenve sikolt fel, amelyik belenyúl:
Jaj! valami ördög ... vagy ha nem hát ... kis nyúl!
Lesz öröm: alunni se' tudnak az éjjel;
Kínálják erősen káposzta-levéllel.

7. A gazda pedig mond egy szíves jóestét,
Leül, hogy nyugassza eltörődött testét,
Homlokát letörli porlepett ingével:
Mélyre van az szántva az élet-ekével.[5]
De amint körülnéz a víg csemetéken,
Sötét arcredői elsimulnak szépen;
Gondűző pipáját a tűzbe meríti;
Nyájas szavú nője mosolyra deríti.

[3] Üszök: parázsló ágdarab.
[4] „Nem imádságon kapkod" — nem az imádság érdekli, nem imakönyveket olvas.
[5] Ráncos a homloka, az élet-eke, a sok gond szántotta mélyre.

8. Nem késik azonban a jó háziasszony,
Illő, hogy urának ennivalót hozzon,
Kiteszi középre a nagy asztalszéket,
Arra tálalja fel az egyszerű étket.
Maga evett ő már, a gyermek sem éhes,
De a férj unszolja: „Gyer' közelebb, édes!"
Jobb ízű a falat, ha mindnyájan esznek, —
Egy-egy szárnyat, combot nyújt a kicsinyeknek.

9. De vajon ki zörget? „Nézz ki, fiam, Sára:
Valami szegény kér helyet éjszakára:
Mért ne fogadnók be, ha tanyája nincsen,
Mennyit szenved úgyis, sok bezárt kilincsen!"
Visszajő a lányka, az utast behíván,
Béna harcfi lép be, sok jó estét kíván:
„Isten áldja meg a kendtek ételét is,
(Így végezi a szót), meg az emberét is."

10. Köszöni a gazda: „Része legyen benne:
Tölts a tálba anyjok, ha elég nem lenne."
Akkor híja szépen, hogy üljön közelébb —
Rá is áll az könnyen, bár szabódik[6] elébb.
Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel;
Szavuk sem igen van azalatt, míg esznek,
Természete már ez magyar embereknek.

11. De mikor aztán a vacsorának vége,
Nem nehéz helyen áll a koldus beszéde;
Megered lassanként s valamint a patak,
Mennél messzebbre foly, annál inkább dagad.
Beszél a szabadság véres napjairul,
S keble áttüzesül és arca felpirul,
Beszél azokról is — szemei könnyben úsznak —
Kikkel más hazába bujdosott... koldusnak.

[6] Szabódik szerényen igyekszik a meghívást elhárítani, de nem sértőn, úgyhogy végül is elfogadja.

12. Elbeszéli vágyát hona szent földére,
Hosszú terhes útját, amíg hazaére.
Néma kegyelettel függenek a szaván
Mind az egész háznép, de kivált a leány:
Ez, mikor nem hallják, és mikor nem látják,
Pirulva kérdezi tőle . . . testvérbátyját:[7]
Három éve múlik, hogy utána kérdez,
Még egy esztendőt vár, nem megy addig férjhez.

13. Este van, este van . . . a tűz sem világít,
Kezdi hunyorgatni hamvas szempilláit;
A gyermek is álmos, — egy már alszik éppen,
Félrebillent fejjel, az anyja ölében.
Gyéren szól[8] a vendég s rá nagyokat gondol;
Közbe-közbe csupán a macska dorombol.
Majd a földre hintik a zizegő szalmát . . .
S átveszi egy tücsök csendes birodalmát.

Arany János

Arany János (1817—1882) Nagyszalontán töltötte gyermekéveit. A szabadságharc bukása után egy ideig ismét ebben a városban élt. Környezete felidézte benne gyermekkori emlékeit, édesapja parasztházát, egyszerű dolgos szülеit. Az udvarból látni lehetett a Csonkatornyot, egykori hősök fészkét. De sok minden emlékeztette a költőt az 1848—49-es szabadságharcra is. Ott éltek körülötte azok az emberek, akik részt vettek a dicső harcokban, az utcán gyakran lehetett látni kolduló, béna harcfit, és sok családból hiányzott is még valaki: a csatában elesett férj vagy a bujdosó fiú. Ezek az emlékek keltették életre ezt a nagyszerű költeményt.

A hangulatos versből kedvesség, egyszerű báj árad. A nehéz munkában eltörődött falusi emberek meleg érzéseit, tiszta családi életét, békés napjait ismerjük meg belőle, a családjáért dolgozó ember otthonát, gondolkodását. Arany leírása annyira életszerű, hogy szinte mi is halljuk az éji bogár koppanását, látjuk

[7] „Testvérbátyját": tulajdonképpen vőlegényét, csak a lány szemérmesen nem akarja megnevezni.
[8] Gyéren szól: ritkán szól, hosszú hallgatás után.

az óvakodva lépegető cicát, s úgy érezzük, mi magunk is ott vagyunk a nyájas társaságban. A nagy költő szülei és szülőföldje iránti szeretetét érezzük kiáradni a költeményből. De a költemény kifejezi Arany János véleményét is a szabadságharcról. A koldus lelkes beszédében a költőt lelkesíti a dicső harcok emléke, ő osztozik a nemzet nagy fájdalmában és gyászában.

Feladatok

1. Figyeljétek meg a költemény első és utolsó versszakát! Miért mondjuk, hogy ez a két versszak a hangulati keretét adja a versnek? Állapítsátok meg, melyek a különösen hangulatos kifejezések ebben a két versszakban! Gyűjtsétek össze ezeket!
2. A költeményt elsősorban a visszaemlékezés varázsa teszi hangulatossá. Ránk is azért van olyan nagy hatással, mert bennünk is hasonló emlékeket ébreszt: egyik-másik mozzanatát — más körülmények között — mi is átéltük. Soroljatok fel ilyeneket!
3. A költő a kedves nyári este eseményeit képről képre haladva mutatja be. Figyeljétek meg a leírás sorrendjét, és készítsetek róla vázlatot idézetekkel!

Az életkép

A *Falu végén kurta kocsma* és a *Családi kör* c. versek hasonlítanak a leíró költeményekhez. Olvasásukkor azonban nem egy-egy táj képe rajzolódik elénk, hanem az életnek egy-egy jelenete: a Szamos-parti kocsmában mulatozó legények — Aranynál pedig a falusi család életének néhány mozzanata (a család esti munkája, a vacsora stb.). A két költeményből megismertük a bemutatott emberek jellemző tulajdonságait, a nép emberszeretetét, dolgos hétköznapjait, bensőséges családi életét. Mind a két jelenet egyszerű és kedves, jóleső érzést kelt bennünk. A költő kifejezte azt a hangulatot is, amelyet a Szamos-parti táj és a legények mulatása, a *Családi kör* esetében pedig a kedves, meghitt család élete keltett benne. Ezt a hangulatot mi is érezzük a versek olvasásakor.

Az olyan költeményt, amely az élet egy kis jelenetét ábrázolja, életképnek nevezzük.

A tenger

A végtelen tenger káprázta tó fénnyel égett a napsugarak özönében. A vadolajfák ezüstös ágai a párás levegőben úszva remegtek a mély part felett.

Petya leszaladt a tengerpartra. A part alig észrevehetően, szelíden lejtett a vízbe. A homok vízmenti részét percenként hófehér habnyelvek simogatták végig, s bár nedves, bársonysima volt, de elég szilárd ahhoz, hogy könnyű legyen rajta a járás.

Közben a nap már magasabbra emelkedett. A tenger most már csak két helyen ragyogott. Egy hosszú, fénylő sáv húzódott a láthatár alján, és tucatnyi vakító fényű csillag sziporkázott a homokos parton csendes lassúsággal elnyúló hullámok tükrében.

A végtelen tenger egész felületén az augusztusi szélcsend gyöngéd, bánatosan kéklő fenséges nyugalma ragyogott. Az embernek önkéntelenül eszébe jut:

Távolban egy fehér vitorla
Kék tenger ködén átragyog . . .[1]

Vitorla ugyan sehol sem látszott, no meg a tenger egy csöppet sem volt ködös.

Petya gyönyörködött.

Akármennyit is nézte a tengert, soha meg nem unta. A végtelen víz mindig változatos, új, ismeretlen.

Szeme láttára változott óránként, sőt néha még gyakrabban is.

Halvány világoskék, egyes helyeken majdnem fehér habfodrok borítják a vizet. Olykor élénken csillogó, ragyogó kék. Máskor olyan, mintha bárányfelhők játszanának rajta. Majd jön egy friss szellő, a tenger hirtelen sötétkék lesz, felborzolódik, mintha sima, bársonyos gyapját visszafelé borzolnák.

Ha pedig vihar támad, akkor fenyegetővé válik. A vihar szele hatalmas hullámokat ver. Visongó sirályok röpködnek a palaszürke égen. A felvert hullámok csapkodva dobálják a part mentén egy-egy döglött delfin[2] fénylő, sima hulláját. A láthatár élénk zöldje csipkés falként áll a szélűzte viharfelhők felett. A zegzugosan futkározó, fehér habbal telefirkált, zöldeskék hullámtáblák

[1] Lermontov orosz költő (1814—1841) Vitorla c. versének sorai.
[2] Delfin: kisebb, hal alakú tengeri ragadozó; emlős állat.

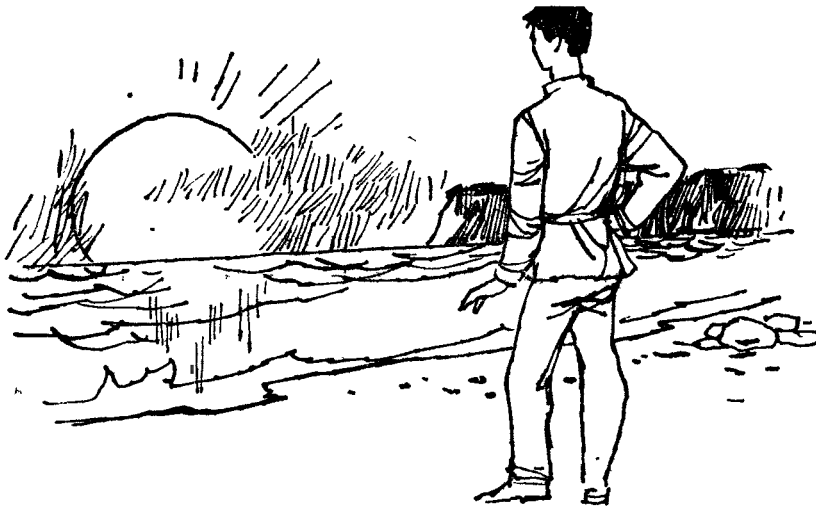

ágyúlövésszerű dörejjel törnek darabokra a part szikláin. A visszhang tompán terjed a fojtott légben. Finom, nyirkos ködfoszlányok lebegnek a sziklafal egész magasságában.

... Petya elhatározta, hogy búcsúzóul gyorsan megfürdik. Levetközött, nekifutott a tengernek, a hullámokat paskolva a vízbe vetette magát, féloldalt fordult, és úszni kezdett. Barnára égett karjával, erős vállával szelte a vizet. Alig úszott néhány métert, és máris elfelejtett mindent a világon.

A partnál mélyülő vízben befelé úszott, majd ismét olyan részre jutott, ahol a víz egészen sekély volt. Itt talpra állt, fel-alá járkált a térdig érő vízben, és figyelmesen nézegette az átlátszó vízrétegen keresztül a homokos tengerfeneket.

A tengerfenék első pillantásra lakatlannak látszott. De a figyelmes szemlélő a homok barázdáiban és gyűrődéseiben felfedezhette az életet. Apró csigatestű remeterákok mászkáltak a homokban, hol eltűntek, hol ismét előbukkantak a homokbarázdákból. Petya felvett egy csigát a víz alól, és ügyesen kihúzta házából a nyálkás, puha testű kis állatkát, amelynek tökéletes apró rákformája — még ollója is volt.

A kislányok fonálra fűzik ezeket az apró rákocskákat. Nagyszerű gyöngyfűzés lesz belőlük! Ez azonban csak lányoknak való foglalkozás!

Most egy medúzát pillantott meg a vízben, és azt igyekezett megfogni. A medúza áttetsző teste ugyanolyan áttetsző csápokon függött, lebegett a tenger vizében, mint valami lámpaernyő, teljesen mozdulatlanul. De ez csak a látszat volt. A medúza kövér, kupola alakú teste lélegzett, és az állat izgatottan mozgatta csápjait. Ferde mozdulattal igyekezett lemerülni a víz mélyébe, mintha érezné a közelgő veszélyt.

Petya elérte a medúzát. Óvatosan, hogy ne érintse csalánként égető mérges szívócsápjait, két kézzel megragadta a medúza kupoláját, és az állat puha, de azért súlyos testét kihúzta a vízből. Azután teljes erejéből meglendítette, és kihajította a partra.

A medúza repülés közben elhullajtotta leszakadó csápjait, és nagyot puffant a nedves homokon. Nyálkás teste ezüstös csillagként ragyogott a nap fényében.

Petya harsány diadalordítással vetette magát ismét a mély vízbe, nyitott szemmel úszkált a víz alatt. Ez volt egyik legkedvesebb szórakozása.

Valósággal megmámorosodott a sokféle látnivalótól. A víz mélyén Petya tágra nyitott, bámuló szeme elé tárult a tengerfenék csodálatos világa. A vastag vizrétegen keresztül is tisztán látszottak a lépcsőzetes tengerfenék színes kövecskéi, megnövekedve, mintha nagyító üvegen keresztül nézné őket. A tengerfenék olyan volt, mint a kikövezett országút, teljesen ellepték ezek az apró, színes kövek.

Csodálatos őserdőt alkottak a víz alatti növények; a hosszú indákat, szárakat felülről megvilágította a zöldes napsugár, halovány derengően, mintha nem is nap, hanem a hold fénye lett volna. A növényzet gyökerei között egy nagy, öreg rák igyekezett előre, ijesztő ollóit nyújtogatva. Pókszerű lábain nyálkás, szálkákkal borított, felfújt skatulyához hasonlót cipelt — a saját testét.

Petya egy csöppet sem ijedt meg. Nagyon jól tudta, hogyan kell elbánni a rákokkal. Két ujjal bátran meg kell ragadni felülről a hátukat. Akkor a rák tehetetlen, és nem tud csípni.

Mellesleg megjegyezve, a rák egyáltalán nem érdekelte a kisfiút. Csak hadd mászkáljon, a rák éppen nem ritkaság. A tengerpart tele volt száraz ollókkal és apró bíborvörös rákpáncéllal.

Sokkal érdekesebbek voltak a csikóhalak.

A vízinövények között éppen ekkor bukkant elő néhány szép példány. Hegyes pofájukkal és szügyecskéjükkel olyanok voltak, mint a sakkfigurák, csupán annyi különbséggel, hogy előre kunkorodó kis farkuk volt. Egyenesen Petya felé úsztak, hártyás uszonyaikat széttárva, mint apró, víz alatti sárkányok.

Ezek az apró állatkák nem is sejtették, hogy ilyen korán reggel vadászra bukkannak.

A kisfiúnak megdobbant a szíve az örömtől. Gyűjteményében eddig mindössze egyetlen csikóhal volt, az is csúnya, ráncos, redves.[3] Ezek viszont nagyok és mind egyformán szépek voltak.

Esztelenség lett volna elszalasztani a rendkívüli alkalmat.

Petya felbukkant a víz színére, hogy elegendő levegőt szívjon tüdejébe, és mennél gyorsabban kezdhesse a vadászatot. Ekkor azonban, fenn a sziklás parton, megpillantotta apját.

Apja szalmakalapjával integetett és valamit kiabált.

A part magas volt, és a hangot olyan tompán verte vissza a sziklás part, hogy Petyáig csupán néhány hangfoszlány jutott el: — ... lan-lan-lan-lan!...

Petya azonban nagyon jól tudta, hogy mit jelent ez a „lan-lan-lan-lan". Ez a következőt jelentette:

— Hová tűntél el, te haszontalan kölyök? Már mindenütt kerestelek! Vár a postakocsi!... Azt akarod, hogy miattad lekésünk a hajóról? Rögtön gyere ki a vízből, te haszontalan!

Apja hangja visszatérítette Petyát a szomorú valóságba. Ismét érezte az elválás keserűségét, ugyanúgy, mint hajnalban, amikor felébredt. És olyan elkeseredett hangon kiáltotta a választ, hogy a füle is megcsendült belé.

— Mindjárt megyck! Mindjárt!

A parti sziklákról tompán verődött vissza a hang:

— ... árt-árt-árt-árt!

Petya ahogy volt, vizesen, gyorsan belebújt a ruhájába — ami így nedves testtel, el kell ismerni, roppant kellemes volt — és szaporán megindult felfelé.

Valentyin Katajev

[3] Redves. korhadt.

Katajev (1897—) ma is élő szovjet író, a Fekete-tenger partján született. Ezen a vidéken játszódik le érdekes ifjúsági regénye is, a Távolban egy fehér vitorla. Ennek a regénynek egyik szép részlete A tenger című olvasmányunk.

A regényrészlet leírás. Az író úgy mutatja be a végeláthatatlan víztükör szépségeit, amint azt a tengertől búcsúzó kis hőse látja: Petya szemével nézzük az érdekes környezetet, az augusztusi fényben ragyogó tenger szín- és fényjátékait, a tengerfenék érdekes életét.

A részletek leírásának sorrendjét Petya egymást követő cselekedetei határozzák meg. Először: a partról nézi a hatalmas víztükröt — az író ekkor azt írja le, amit a fiú lát: a tenger színét, változásait. Petya emlékeiben közben megjelenik a viharos tenger képe is, az író így azt is bemutathatja. A tengerfenék csodálatos világát Petya fürdése közben figyelhetjük meg. Az édesapa kiáltozásaira Petyának abba kell hagynia kedvenc szórakozását, ezért itt a tenger leírása is befejeződik.

Katajev szülőföldje a tengerpart. Éppen olyan kedves neki ez a táj, mint Petőfinek az Alföld.

Feladatok

1. Hasonlítsátok össze balatoni emlékeiteket Katajev leírásával!
2. Eddigi olvasmányaink során többször találkoztunk már a tengerrel. Idézzétek fel, hogyan írta le Petőfi az Óperenciás-tengert, hogyan mutatta be Puskin a tenger változásait Mese a halászról és a kis halról című költeményében!
3. Gyűjtsetek kifejezéseket a tenger színéről, csillogásáról!
4. Állítsátok össze vázlatosan a leírás sorrendjét! Tüntessétek fel azt is, milyen növényeket, állatokat látott Petya a tengerben és a parton!

A leíró fogalmazás gyakorlása

Megfigyeltük, hogy az írók a táj részleteit igen gyakran vagy *közelről távolra,* vagy fordítva: *távolról a közelebbi felé haladva* mutatják be.

Egy-egy tájat azonban bemutathatunk úgy is, hogy végigutazunk rajta, s azt írjuk le, amit *útközben* látunk, olyan sorrendben, ahogy a részleteket megismertük. Ilyenkor — egy-egy séta, kirándulás vagy utazás alkalmával — fokozatosan tárul ki előttünk a táj: mindig mást, mindig többet látunk belőle, mindig újabb és újabb részletek

bukkannak elénk, olyanok, amelyeket előzőleg nem figyelhettünk meg.

Írók és költők gyakran ábrázolják így a tájat, s az útleírások is legtöbbször ezzel a módszerrel készülnek.

Tájleírást készíthetünk úgy, hogy képzeletben vagy a valóságban végigutazunk a tájon, és azt írjuk le, amit útközben látunk.

Feladatok

1. Olvassátok el a *János vitéz* következő részleteit:
   Jancsi búcsúja Iluskától (11—14. versszak);
   Az óriáskirály várában (1—8. versszak).
   Figyeljétek meg a részletekben talált leírásokat, s állapítsátok meg, milyen sorrendben jelennek meg előttünk a tájak részletei!
2. Gondolatban sétáljatok végig falutokon, a pusztán vagy városotok egyik utcáján stb., és készítsetek szóbeli fogalmazást ezzel a címmel: *Séta a faluban (városban, pusztán, határban)* vagy: *A mi utcánk.* A szóbeli fogalmazást otthon írásban is dolgozzátok ki! Ügyeljetek arra, hogy néhány kifejezéssel azt is érzékeltessétek, hogy továbbhaladtatok! Pl. Amint az iskolát *elhagytam...* — *Közel voltam már* a fűszerbolthoz... — Rövid nézelődés után *újra megindultam...* stb. — Törekedjetek az ilyen kifejezések megfogalmazásában is változatosságra!

A barboncás[1]

1. A zivatar hirtelen kerekedett. Csak épp egy hűs fuvallat előzte meg. Alig egy percre rá általcikázott az égen az istennyila,[2] s rettenetes ropogással, dörgéssel kitört az égiháború.

A malomba menekültem.

2. Odafutottak a szénagyűjtő munkások is, és a tornác alatt meghúzódva várták, amíg elvonul a zivatar.

— Látjátok — mondotta az öreg Bordács a pipájával az égre mutatva —, abba mögyön a sárkány!

Bordács béresgazdája[3] az uraságnak. Az apja és nagyapja is béres volt, és ha az ősei Ázsiából jöttek, bizonyos, hogy a Bordácsok őse hajtotta a Vereckei-szoroson[4] által a barmaikat.

[1] Barboncás: garabonciás: vándordiák, a néphit titokzatos, vihart támasztó varázslója.
[2] Istennyila: villámlás.
[3] Béres: lovas vagy ökrös fogat hajtására szegődött gazdasági alkalmazott; a béresek vezetője, felügyelője a béresgazda.
[4] Vereckei szoros: az Északkeleti-Kárpátok egyik hágója; a honfoglaló magyarok egy része ezen keresztül jött mai hazánkba.

A parasztok az égre bámultak.

Magam is felnéztem, hogy melyik felhőben látja az öreg a sárkányt.

Egy rozsdás fekete felhőgomolyag csakugyan úgy vonult át az égen, mintha valami benne ülő erő hajtotta volna, s onnan röpdöstek széjjel a cikcakkos istennyilák.

— Öreg — mondom neki —, látott kend valaha sárkányt?

— Hogyne láttam volna!

— Mikor?

— Mindig, mikor ilyen égiháború van.

— Hát mondja el, hogy milyen.

— Milyen? Hát olyan, mint minden sárkány. Bele van takaródzva a föjhőbe, mint mink a subába, oszt arra száll, amőre hajtják.

— Kik hajtják?

— A diák hajtja, aki rajta ül, a barboncás diák.

S pipákolva ráintett nyomatékul a fejével.

— Micsoda diák?

— Hát aki előolvassa a zivatart.[5]

Az öreg ezt olyan meggyőződéssel mondta, mintha arról volna szó, hogy a kocsit a ló húzza, kocsis hajtja, és hát mindez igen érthető, másképpen nem is lehet. Azt hiszem, nem volt ott senki, aki a komoly öreg szavában kételkedett volna.

— No, Döme ugyancsak fürdik — mondja egy másik béres, aki most toppanik be az esőről a tornác alá, és kisuhintja a vizet a kalapjából.

— Hol a Döme?

— Beküldtem a faluba — mondja a molnár — dohányért.

S rákiáltott a kutyájára: — Mars!

A kutya ijedten ugrott ázott bundájával vissza az esőbe, vagyis, hogy a zuhogó esőn át elfutott a fészer[6] alá.

Az a kérdés fordult meg elmémben, hogy meghagyjam-e az öreg Bordácsnak a sárkányos diákját, vagy elmagyarázzam, hogy a nép is tudja: micsoda más erő keveri ránk a zivartart. Mert né-

[5] Előolvassa: varázskönyvből olvasással elővarázsolja.

[6] Fészer: épület gazdasági eszközök, kocsik részére; gyakran csak négy lábon álló tető a fészer.

mely pogánykori hitünk maradékával kár ezt cselekedni. Kedvesebb az ilyen nekünk, és többet ér, mint amennyit a tudomány ád érte. De gondoltam, jobb ha a nép is abban ismeri meg a szépet, ami igaz. A természetnek ereje, a maga fenséges valóságában többet ér a legendáknál.

— Hát Bordács bátyám — mondottam neki —, látott-e már kend valaha garabonciás diákot?

— Én nemigen láttam — felelt tartózkodó hangon az öreg —, ámbátor egyszer láttam affélét, amint az országúton járt erre, hanem az apám az beszélt is eggyel.

A tuskón ült az öreg, az egyik lábát áttéve a másikon.

Amikor az apját említette, meglógázta a lábát és körülpillantott, mintha azt mondta volna: mi kell több ennél?

De persze nekem az öreg szava nem volt szentírás, mint a többieknek.

Tovább firtattam:

— Bizonyos az, hogy akit a kend apja látott, garabonciás volt?

— Hát hogyne volna bizonyos. Akárhányszor hallottam tőle magától.

— Ez még nem bizonyosság, Bordács bátyám!

— Tejet kért nálunk.

— Kend is kért már tejet idegen helyen, mégse garabonciás.

— Igaz, hogy egyszer kértem. Kértem ám csakugyan katonakoromban. Csakhogy annál könyv is volt.

— Nálam is van mindig.

— Az más könyv — mondja az öreg, jelentősen rándítva borzas szürke szemöldökén —, az uram, olyan könyv, hogy abból mindent ki lehet olvasni.

— Mi mindent?

— Hát a pénzt vagy a kocsit. A sárkányt is avval olvassa elő a diák.

— Hát aztán?

— Hát aztán megnyergeli az ebadtát.

— Jó-jó — szóltam csillapító hangon, mert az öreg kényelmetlenül kezdett pislogni, hogy így apróra kitapogatom a tudományát —, de hát azt mondja még meg, hogyha a garabonciás

mindent elő tud olvasni abból a könyvből, miért kér akkor tejet, miért nem olvassa azt is elő, vagy hogy a pénzt, amelyen tejet vehet.

Az öreg a földre nézett, és egyet vakart a tarkóján.

— A Krisztus tudja — felelte a kezével legyintve —, nem tudom én azt.

— Már tanító uram — szólalt meg erre Somodi béres —, az én hazámban, Patakon[7] most is őriznek pedig olyan könyvet.

Az a béres idegen volt köztünk, fekete szakállú, hosszú orrú ember, azt mondják valami ló miatt bujdosott erre a vidékre.

— Kik őrzik? — kérdeztem feléje fordulva.

— A kollégiumban őrzik lakat alatt.

— Bizonyos igaz ez?

— Hogyne volna igaz, tanító uram. Azt az embert is ösmertem, akinek a könyvvel baja esett. Úgy ösmertem, mint magát.

— Nohát, most hallunk valamit. Csak mondja el mind, amit tud arról az emberről.

— Valami sokat nem tudok róla, csak azt tudom, hogy Lakosnak hítták, oszt valami igazgató vagy mi vót ott a kollégiumban; ű söpörte a tanulószobákat.

— Akkor igazgató volt. De csak mondja tovább.

— Hát egyszer, úgy mondom, ahogy beszélik, abban a szobában söpört, ahun a különösségeket tartják. Mert van ott minden. Van ott olyan fa is, amelyik tiszta küé[8] vólott, meg aztán tengöri bihal,[9] mög mindönféle. Hát ahogy ott söpör, tisztogat, mögakad a szöme egy vasas ládán. Mi löhet abban? Vasfüvet[10] szörzött valahol, oszt lepattantotta vele mind a tizönkét lakatot. Merthogy szavamba ne hibázzak: tizönkét lakat vót a vasas ládán.

— Annyi szokott lenni.

— Hát egy kis fekete könyv volt a ládában, sömmi egyéb. Kivöszi a könyvet; nézi, hogy mi az? Hát ahogy kinyiti, ott terem hét ördög. Oszt megszólal mind a hét, hogy aszondi: — Mit pa-

[7] Patak = Sárospatak: hegyaljai városka, híres kollégiumában Gárdonyi is tanult.
[8] Küé: kővé.
[9] Tengeri bihal: tengeri bivaly.
[10] Vasfű: mesebeli növény titkos zárak felnyitásához.

rancsósz? Arra Lakos bözzög mögrözzen, oszt ijedtiben összecsapi a könyvet. Hát abban a szempillantásban eltűnt mind a hét ördög.

Az eső elállott. Csak a malom fedeléről csoronkált[11] még a víz. A nap áttörte egy helyen a felhőt.

Ahogy odapillantottunk a napfény felé, látjuk ám, hogy Döme juhász ugyancsak noszogatja a csacsiját a falu felé.

— Valami hírt hoz a Döme!

Magam is gondoltam, hogy a molnár dohányával nem indult volna el a zivatarban.

A beszélgetés emiatt maradt a hét ördögnél.

A juhász néhány perc múlva odaérkezik. Csuromcsöpögő víz ő is, a szamara is.

— Nem látták? — kiáltja lihegve, ahogy lefordul a szamaráról.

— Mit, te?

— A barboncást!

— Nem.

— No, én láttam. Az egész falu látta.

A malom tornácán mindenkinek a szeme elnyílott. Magam is kíváncsi voltam, hogy mit látott Döme juhász.

— Hát — azt mondja —, ahogy a faluba érek, egyszer csak elillog-villog mellettem a diák. Majd leestem a szamárrul, úgy megijedtem tűle. Mert nem tudtam, hogy mögöttem jön, csak mikor elibém-előttem elnyilamodik[12] a két kis ezüst kerékkel. Tyű, az árgyélusát — mondok —, még jó, hogy nem állott velem szóba! Nézöm-nézöm, hogy hogyan nyargal előttem. Hát úgy nyargalt, hogy a levegőbe járt a lába, oszt előtte is egy kis ezüst kerék, mög utána is. De úgy mönt az, hogy a nyúl se jobban. Benn vót a faluba egy szömpillantás alatt.

Mit akarhat vajon? Hát a paphon nyitott be, oszt hogy a pap nem volt otthon, hát az asszonytul kért tejet. Az asszony adott is neki, de vagy nem jót adott, vagy nem eleget, mögen csak kigyütt csakhamar. Mán akkor ott vót az egész falu a plébánia körül.

Én is ott vótam. Mondok, mögnézem, milyen a barboncás, mert sokat hallottam mán az effélirü. De csak annyit láttam,

[11] Csoronkált: csurdogált.
[12] Elnyilamodik: elsurran.

hogy szép úri formájú legény, oszt sárga ruhában jár. Jobban nem nézhettem mög, mert ahogy az asszonynép széjjel röbbent, hát ű se beszélt senkivel, hanem csak fölpillantott az égre, aztán közibe a két keréknek, úgy elnyilamodott onnan, mint a veszött fene.

A szénagyűjtő nép diadalmasan nézett rám.

3. Az öreg Bordács hozzám fordult, és nagy diadalmasan nézett: — No, tanító uram, hát mibül kereködött a zivatar?

Gárdonyi Géza

Gárdonyi (1863—1922) kedves, hangulatos elbeszélésében azt mutatja be, hogy hatvan—hetven évvel ezelőtt hogyan gondolkodtak a falusi emberek.

Az öreg Bordácsnak meg a többi béresnek meseszerű elképzelése volt a zivatar keletkezéséről. Különféle mendemondák alapján hittek a sárkányokban, ördögökben is, akik bűvös könyvek hatására hirtelen megjelennek. A népmesékre emlékeztető tárgyak (vasfűvel nyitható, titkos könyvet őrző láda), számok (12 lakat, 7 ördög) azt mutatják, hogy ezek a hiedelmek a népmesékkel tartanak rokonságot.

Gárdonyi úgy mondja el az eseményeket, mintha színdarabot mutatna be: beszélteti a szereplőket. Érdekesen, néha humorosan, a falusi ember nyelvén. Eseménye alig van ennek az elbeszélésnek, a beszélgetés a fontos az író számára, hiszen az emberek gondolkodását legjobban beszédükből ismerhetjük meg.

Ma már mindenki ismeri a zivatar keletkezésének törvényeit,

meg tudjuk magyarázni tudományosan a természet jelenségeit. Gárdonyi idejében a parasztok közül azonban még csak kevesen járhattak iskolába. Ezért hitték valóságnak a garabonciás diákról szóló mendemondákat.

Feladatok

1. *a)* Képzeljétek magatokat a malomtornác alatt beszélgető emberek közé! Hogyan magyaráznátok meg az öreg Bordácsnak a zivatar keletkezését?
   b) Vajon miért nézhette Döme garabonciás diáknak a faluban megjelenő kerékpárost?
2. Soroljátok fel a szereplőket, és olvassátok el az elbeszélést szereposztással is!
3. Válasszatok ki egy párbeszédes részt, s azt mondjátok el rövidebb formában, párbeszédek nélkül!
4. Állapítsátok meg, miből érezzük, hogy az író szereti ezeket az egyszerű falusi embereket!
5. Készítsetek leírást a nyári zivatarról. Használjátok fel azokat a kifejezéseket, amelyeket a viharról eddig gyűjtöttetek!

A másik csaló

1. A másik csaló neve: Pétör. Írhatnám Péternek is, de akkor mi lesz a történeti hitellel? Pétör az ő neve, senki se hívja másnak, és ha valami tudatlan ember Péternek szólítja, arra nem ért. Tudom magamról, mert én már kipróbáltam. Bent jártam az iskolájukban és megkérdeztem, melyikük az a híres Péter: ötvenkét gyermek közül egy sem vállalta. Nem a hírességet, hanem a Péterséget. Ezt abból hiszem, hogy arra se állt föl senki, amikor azt mondtam:

— Mert én ezt a körtét akarom odagurítani annak a Péternek, akit keresek.

A Pétereket a körte se szédítette meg. Pedig akkora körte volt, hogy négy Péter is beleharaphatott volna egyszerre az aprajából. Dehát akit nem annak hívnak, az nem nyújtogathatja az ujját.

— Hát nem itt van az a bizonyos csaló Péter? — kérdezem a tanító úrtól.

— Dehogynem — mosolyog a tanító úr —, csak nem jól tetszett feltenni a kérdést. Pétörök felállni!

Felugrott hat gyerek. Pétör nevezetű valamennyi.

— Melyik ezek közül most már az én Pétöröm?

— Ez ni — mutatott rá a tanító úr a legrongyosabbra. — Mondd meg a nevedet, Pétör fiam, szép értelmesen.

— Deák Pétör.

Mintha a magam gyermekhangja csendült volna vissza negyvenegynéhány omladék esztendő elejéről. Amúgy is formázza Pétör a magam kisiskolás korát. Éppen olyan tatárképű, éppen olyan fésűt nem álló bozontú, no meg éppen olyan rongyoskás. Ha összemelegszünk, lehet, hogy le is fényképeztetem, s kielégítem a képével azokat a jó lelkeket, akik ifjúkori ábrázatom után érdeklődnek.

— Aztán tudsz-e te olvasni valami szépet, Pétör?

— Tudok.

— No, akkor olvass!

— De mit olvassak?

— Hát az olvasókönyvedet.

— Az ám, ha vóna.

— No, kérdd el a szomszédodét, és nyisd föl akárhol — segíti ki a tanító úr.

Pétör szót fogad, és éppen arra az olvasmányra nyit, amelyik a világháborúról szol...

— No, most csukd be a könyvet — vezényelt a tanító úr. — El tudnád-e mondani, amit olvastál, Pétör fiam?

Nem Pétör fiam ijedt meg, hanem én. Megkaptam a tanító úr karját.

— Kedves barátom-uram, hiszen én se tudnám elmondani, de meg tán az se, aki írta...

A tanító úr azonban nem hagyja magát, se Pétört. Mindenáron ki akarja belőle szikráztatni a talentumot.[1] Melyik a legelmeélesítőbb köszörűkő? Persze, hogy a nyelvtan. Pétörnek tehát a nyelvek mezején kell valami káprázatosat termelni.

— Mondj hamar valami időhatározó mondatot!

Pétör fölnéz a feje fölé, ott nem talál semmit. Aztán az ablak-

[1] Talentum: tehetség, képesség.

ra veti okos kis szemét, s ott megtalálja, amit keres. Az ablakot befogta a pára, nem lehet rajta kilátni, ennélfogva Pétör így határozza meg az időt:

— Kutya hideg van odakint.

Ez olyan szabályos időhatározás, mintha az esőcsináló intézet[2] adná, de azért a tanító úr nincs megelégedve, s neki a maga szempontjából igaza lehet. De nekem is igazam van a magam szempontjából, mikor odanyomom a nagy körtét a Pétör markába. Mert én csak arról akartam meggyőződni, hogy csakugyan létezik-e az a Pétör, akiről hallottam egy történetet, amelyik egészen olyan, mintha én találtam volna ki. És hogy ér-e ez a Pétör annyit, amennyit az a másik, a Palkó? Azt én nem bánom, hogy Pétör egyelőre másképp határozza meg az időt, mint az Akadémia nyelvtudományi osztálya. Beérem annyival is, hogy Pétör van, és Pétör nagyon értelmes gyermek, holott már harmadik esztendeje fúrja, faragja, gyalulja, csiszolja az eszét az ötaraszos emberek számára rendeztetett és szabatott tudomány.

Igen, és Pétör még most se unta meg az iskolát, sőt minden reggel késedelem nélkül megjelenik benne. Pétör nagyon is szeret itt lenni, talán még jobban, mint otthon, és minden oka megvan rá, hogy telente így kedvelje a tudományok csarnokát. Először is itt melegebb van, mint otthon. Másodszor itt borzasztó sok gyermek van, és Pétör olyan, mint a bárány: nagyon szeret sokadmagával lenni. Harmadszor itt úgy bánnak az emberrel, hogy az édes szülője se keresi annyira kedvét, mostanában még tejjel is megitatják, akár az úri gyermekeket. Szép kis csészékben adják a tejet, van rajta nefelejcs-virág is, s nagyon jó azt a kézbe fogni, mert olyan jó sütős, hogy a dermedt vörös kis ujjacskák egyszerre fölmelegednek rajta.

2. No, Pétört mégis a tej keverte gyanúba, és juttatta olyan díszítő jelzőhöz, ami szokatlan a világtörténelemben, noha nyilván sok alakja megszolgálta a világtörténelemnek. Az egyszerű Pétörből a tej miatt lett Pétör, a csaló.

A gyanú a tanító úrban ébredt föl, aki talán kelleténél szerelmesebb ugyan az időhatározókba és a többi neveléstudomá-

[2] Esőcsináló intézet = meteorológiai intézet: olyan intézet, ahol az időjárást vizsgálják.

nyi köszörűkövekbe, de azért aranyból van a szíve. A tanító úr, akinek mindenütt ott a szeme, azt vette észre, hogy Pétör és a tej között zavaros a viszony. A többi gyermek, ahogy megkapja a részét az ingyentejből, elbánik vele mindjárt a helyszínen. Pétör azonban egy idő óta sajátságos stratégiát[3] vett alkalmazásba. Tudniillik, amikor megkapja a teli csészét, akkor elvörösödik az örömtől, és orrcimpái reszketnek a gyönyörűségtől, ahogy szívja be a jó meleg párát. Szívja, szívja, de azonközben egyre visszavonulóban van az ajtó felé, s mire odaér, akkorra már fehérebb az arcocskája, mint a fal. Egyszerre aztán Pétör elvész, s néha öt perc is beletelik, mire újra felbukkan kócos buksija a láthatáron. Az ábrázata egyre vörösebb lesz, ahogy közelebb kerül az asztalhoz, ami attól lehet, hogy roppant elszántsággal szopogatja ki a csészikéből a csöppeket.

A tanító urat persze ilyen ravasz fondorlattal nem lehet megcsalni. A tanító úr megsejtette, hogy Pétör ember nem szereti a tejet, de mivel tudja, hogy az ilyesmit nem lehet nyilvánosságra hozni, hát titokban leereszteti a tejecskét az udvaron a csatornába. Mert bizonyos, hogy Pétör az emeletről az udvarra szökik le a tejivás örvével, elárulja a hideg arcocskája.

Végre eljött a nap, mikor Pétör üzelmei teljes mivoltukban napvilágra kerültek. A tanító úr megfigyelte minden mozdulatát. Lassan somfordált a gyermek az ajtóig, de a lépcsőn már nyargalva ment lefelé, tenyerét a csésze szájára tapasztva.

Mire a tanító úr utolérte, Pétör már ott térdelt a kapusarokban, s öntögette befelé a tejet egy nagykendőbe. Beható vizsgálat kiderítette, hogy a nagykendő alul két kis lábacskában, fölül pedig egy gémberedett kis arcocskában végződött.

[3] Stratégia harcászat, harci vezetés; itt Péter ügyes, kitervelt elillanását jelenti.

— Ki ez, Pétör? — kérdezte a tanító úr.

Pétör — szégyen, nem szégyen — nagyon megijedt. Reszketett a szája széle.

— Marika.

— Húgod?

— Az — mondta Pétör és férfiasan sírásra fakadt. — Mindig el szokott kísérni, oszt itt várja meg, míg hozom a tejet.

Már akkor sírt Marika is, és a tanító úr addig tiltotta a kettőjüknek a sírást, míg az ő könnye is ki nem csordult.

— Hány nap csaltál meg, Pétör? — kérdezte a fiút.

— Öt — mutatta Pétör az ujjain, mert szólni még nem tudott a sírástól.

3. Öt nagy csatát nyert meg Péter az éhes kis gyomra ellen.

Móra Ferenc

Móra Ferenc két csalónak a történetét beszélte el. Az egyik Palkó, a kis újságos fiú, aki télen is mezítláb jár. Hiába akarnak rajta segíteni használt cipőkkel: néhány nap múlva újra mezítláb didereg. Az ajándékcipőket testvéreinek vitte haza.

Olvasmányunk a másik csalóról, Pétörről szól. Pétör „főbenjáró csalárdságot" követett el: az ingyen kapott meleg tejet titokban kishúgának adta oda. Pedig ő is szívesen megitta volna, hiszen reszketett az éhségtől. Önmagát, éhes kis gyomrát csalta meg, s ezzel nagyobb hősiességet cselekedett, mint a hadvezérek.

A megható történetből megismerjük a régi gyerekek életét, s megismerjük Pétör iskoláját, jószívű tanítóját is. Az író meleg hangon beszél a kis hősről, érezzük, hogy megszerette, hogy együtt érez vele nagy szegénységében, hiszen gyermekkorában ő is ilyen rongyoskás, tatárképű kisfiú volt. Ezért szeretjük mi is Pétört.

Az elbeszélést az író kedves, megértő humora szövi át.

Feladatok

1. Feleljetek arra a kérdésre, miért vállalkozott Pétör öt napon át erre a hősiességre? — Mondjátok meg azt is, miért volt arra szükség, hogy az iskolában ingyentejet osszanak a tanulóknak!

2. Honnan tudjuk, hogy Pétör nagyon éhes volt, s a tejet is nagyon szerette? Keressétek meg azokat a részleteket, amelyekből ez kiderül, s figyeljétek meg, *hogyan* ábrázolja Móra az éhes fiút!
3. Magyarázzátok meg, miért mondja az elbeszélés címe is csalónak Pétört? Miért beszél az író Pétör „fondorlatáról", „üzelmeiről"?
4. Mondjátok el, miért mentek a gyerekek télen szívesen az iskolába?
5. Pétör melyik tulajdonságát tartjátok értékesnek? Osztályotokban, iskolátokban ki az, akit értékes tulajdonságáért becsültök. Mondjátok el, miért!

Az elbeszélés

Móra Ferenc: A másik csaló c. írásában Pétör iskolai életének egy eseményével ismerkedtünk meg. Az író azt mondja el, hogyan derült fény Pétör „csalására". Azt már nem tudjuk, hogy a következő napokon mi történt az osztályban vagy Pétör életében.

Az olyan kisebb terjedelmű prózai műveket, amelyek a szereplők életének egy rövid szakaszával, legtöbbször egyetlen eseményével ismertetnek meg bennünket, elbeszélésnek nevezzük. — Az elbeszélésnek kevés szereplője van.

Feladatok

1. Eddigi tanulmányaink során már több elbeszélést olvastunk. Soroljátok fel ezeket!
2. Elevenítsétek föl a Barboncás című Gárdonyi-elbeszélést, és vizsgáljátok meg, valóban megállapithatjuk-e vele kapcsolatban is azt, amit az elbeszélésről mondtunk!
3. Emlékezzetek vissza egyik olyan dolgozatotokra, amelyben eseményt beszéltetek el, s állapítsátok meg, miben hasonlít az az elbeszélésre!
4. Írjatok elbeszélést életetek valamelyik érdekes mozzanatáról ezen a címen: *Egy hőstett. (Veszélyben. Sikerült a vállalkozásunk.)*

A kenyérlesők

1. A téli hóba, téli ködbe
A széles pincelyukra dőlve
Áll öt gyerek

2. Feszült inakkal lesve, térden
Bámulják, hogy süti a pék benn
A kenyeret...

3. Erős, fehér, nagyizmú karja
A tűzre rakja, megcsavarja.
Láng ég alól.

4. Hallják pattogni a kenyérkét,
Aztán a mosolygós kövér pék
Egy dalt dalol.

5. Mind kuksol ottan, egy se moccan
És a pirosló lyukra hosszan
Néznek kívül.

6. S ha holmi gazdag dáridóra
A szőke, illatos cipócska
Végre kisül;

7. S a füstlepett gerenda alján
Dalolni kezd a drága, halvány
Kenyér-darab;

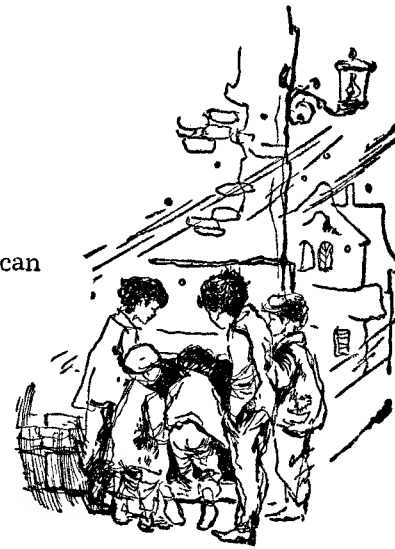

8. És száll a tűz-ajtón az élet,
Bús árva lelkük is feléled
A rongy alatt.

9. Ruhájukat a dér befújta,
De ég szemük és élnek újra.
S csak néznek ők.

10. Rózsás orruk a rácsra nyomják
S dalolnak, látva ezt a pompát,
Bús fény-lesők.

11. Imát dalolnak epedezve
S úgy hajolnak a kemence
Szent fényinél,

12. Hogy szétreped rajtuk a nadrág
S elkapja lengő ingök alját
A téli szél . . . .

Jean Arthur Rimbaud

Rimbaud (rembó, 1854—1891) nagy francia költő. A kenyérlesők című verse az éhes gyerekek meghatóan gyöngéd rajza. A költő az első két szakaszban határozott vonásokkal mutatja be a pinceablakban szorongó öt kis csavargót. A következő szakaszok a pékműhelyt vetítik elénk. Megfigyelhetjük, hogyan készíti a mosolygó pék a cipókat, néhány sorral később pedig azt is, hogy a pincében lejátszódó események milyen hatással vannak a leskelődőkre. Mintha csodát látnának, és égi fény ragyogná be a füstös pincelyukat. Az illatos, ropogós kenyér láttára az öt kis rongyos megtelik áhítattal, és elbűvölten szívja magába a „daloló" kenyér illatát.

Az egyik versszakban felvillan a mulató nagyváros is, mint ennek a nyomorúságnak az ellentéte. Az utolsó szakasz a téli széllel hangulatilag is lezárja a költeményt.

Feladatok

1. Milyennek ismertük meg a francia nagyváros szegény gyermekeinek életét a versből?
2. Móra írásaiból a magyar szegény gyerekek sorsát is ilyeneknek láttuk. Mivel magyarázzátok ezt a hasonlóságot?
3. Olvassátok el újra a verset, és állapítsátok meg, hogy a költő milyen kifejezésekkel jelzi a gyerekek feszült érdeklődését!
4. Figyeljétek meg a vers művészi jelzőit!
5. Elevenítsétek fel a versről és a prózáról tanultakat!

A szegényház

Bumble úr hatalmas léptekkel haladt. A kis Olivér görcsösen belekapaszkodott az egyházfi[1] aranypaszomántos kézelőjébe. Minden negyedmérföldnél[2] megkérdezte: Messze vagyunk még? Bumble úr a kérdésekre igen rövid és éles válaszokat adott, mert a pillanatnyi derű, amelyet a gin[3] keblében felkeltett, már ismét elmúlt, és Bumble úr megint csak egyházfi volt.

Olivér körülbelül negyedóra hosszat tartózkodott a szegényház-

[1] Egyházfi: a templomi szertartásoknál segédkező férfi (gyertyát gyújt, harangoz stb.).
[2] Mérföld: nagyobb távolságok mérésére használt mértékegység; egy angol mérföld 1524 méter hosszú.
[3] Gin: (ejtsd: dzsin) angol pálinka.

ban, és éppen egy újabb vajaskenyér elpusztításán fáradozott, amikor Bumble úr, aki egy öregasszony felügyeletére bízta, ismét megjelent, és közölte vele, hogy az „egyházközségi szék" ülést tart, amelyen neki azonnal meg kell jelennie...

Olivér nem volt egészen tisztában vele, hogy miféle székről van tulajdonképpen szó. Ezért meglehetősen meglepte a hír, és nem tudta, hogy nevetnie kell-e vagy sírnia. Ezen azonban nem sokáig töprenghetett, mert Bumble úr botjával a fejére koppintott, hogy felocsúdjon, aztán a hátára koppintott, hogy elinduljon. Rászólt, hogy kövesse, és bevezette egy nagy, fehérre meszelt szobába, ahol az asztal körül nyolc-tíz kövér úriember ült. Az asztalfőn a többieknél magasabb karosszékben különlegesen kövér, nagyon kerek vörös arcú úriember ült.

— Hajolj meg a tiszteletre méltó szék előtt — mondta Bumble.

Olivér letörölt két-három könnycseppet a pillájáról. Miután nem volt benne biztos, hogy milyen szék előtt kell meghajolnia, a magas karosszék felé hajolt.

— Hogy hívnak, fiú? — kérdezte a magas székben ülő úr.

A sok úriember láttára Olivér megijedt. Reszketni kezdett. Az egyházfi ismét ráhúzott egyet, úgyhogy felsírt. E két ok következtében igen halk és bizonytalan hangon válaszolt. Erre aztán egy fehérmellényes úr szamárnak nevezte. Ami mindenesetre remek módja annak, hogy egy gyermeket megnyugtassunk, és jókedvre derítsünk.

— Ide figyelj, fiú — szólt az az úr, aki a magas karosszékben ült —, remélem, tudod, hogy árva vagy?

— Mi az, uram? — kérdezte a szegény Olivér.

— Nem mondtam, hogy ez a fiú szamár? — mondta a fehérmellényes úr.

— Csitt — mondta az az úr, aki először beszélt. — Remélem, azt tudod, hogy nincs se apád, se anyád, és hogy az egyházközség nevelt fel?

— Igen, uram — mondta keservesen sírva Olivér.

— Miért sírsz? — érdeklődött a fehérmellényes úr. Valóban rendkívüli jelenség volt ez. Vajon miért is sírhatott ez a fiú?

— Remélem, minden este imádkozol — szólalt meg egy má-

sik úr nyers hangon —, és jó keresztény módjára könyörögsz azokért, akik táplálnak és gondoznak!

— Igen, uram — mondta akadozva a fiú.

Ez az úr öntudatlanul is igen találót mondott. Valóban nagyon jó kereszténynek kellett volna lennie Olivérnak, ha azokért az emberekért imádkozott volna, akik őt táplálták és gondozták. Ő azonban nem imádkozott, mert senki sem tanította rá.

— Most azért kerültél ide, hogy embert faragjanak belőled, hasznos mesterségre tanítsunk — mondta a vörösképű úr.

— Éppen ezért holnap reggel hatkor mindjárt hozzáfogsz a kóctépéshez — fűzte hozzá a szigorú fehérmellényes.

E két áldásért, melyet a kóctépés oly szerencsésen egyesít magában, Olivér az egyházfi utasítására mélyen meghajolt. Ezután betuszkolták egy nagy terembe, ahol egy kemény, rideg ágyon addig sírt, amíg elaludt. Milyen szép megnyilatkozása volt ez Anglia emberszerető törvényeinek! Aludni hagyják a szegényeket!

Szegény Olivér! Az álom boldog öntudatlanságában nem is sejtette, hogy az egyházközségi szék aznap olyan határozatot hozott, mely döntő hatással lesz az ő egész jövőjére. Ez az elhatározás a következőképpen jött létre:

Az egyházközségi szék tagjai rendkívül bölcs, mély belátású férfiak voltak. Alighogy a szegényház ügyeivel foglalkozni kezdtek, hamarosan rájöttek arra, ami közönséges halandóknak sohasem jutott volna eszébe, hogy tudniillik a szegény emberek szeretik ezt a helyet. Valóságos ingyen penzió[4] volt ez — szerintük — a szegény néposztály számára, vendéglő, ahol nem kell fizetni, ahol egész évben ingyen lehet reggelizni, ebédelni, uzsonnázni, vacsorázni, téglából és malterből készült Elysium[5], ahol a munkát nem ismerik, csak a szórakozást. „Ohó — mondták az elöljáróság tagjai bölcs képpel —, mi majd rendet teremtünk itt, és gyorsan véget vetünk ezeknek az állapotoknak." Ezért bevezették azt a szabályt, hogy a szegény embereknek választaniok kell (természetesen, senkit sem akartak kényszeríteni), hogy

[4] Penzió: teljes ellátást nyújtó szálloda.
[5] Elysium: Elízium a görög hitregében az örök tavasz és boldogság helye.

vagy fokozatosan halnak éhen az intézetben, vagy egykettőre az intézeten kívül. Ebből a célból megállapodást kötöttek a vízművekkel, mely korlátlan mennyiségű vizet, és egy terménykereskedővel, aki időnként igen kis mennyiségű zabkását bocsátott rendelkezésükre. A lakóknak naponta híg zabkását adtak. Ezt kiegészítette egyszer hetenként egy fej hagyma és vasárnaponként egy fél zsemle.

Twist Olivér megérkezése után hat hónappal már javában működött az új rendszer. Eleinte meglehetősen drága mulatság volt, tekintettel az egyre szaporodó temetkezési költségekre, valamint arra, hogy az összes gondozottak ruháit meg kellett szűkíteni, mert egy-két heti zabkása-kúra után lazán lötyögtek a vézna, aszott alakokon. Szerencsére azonban a szegényház lakóinak száma éppúgy fogyott, mint a lakók testsúlya, és az elöljáróság örömmámorban úszott.

A gyerekek etető helye hatalmas kőcsarnok volt, melynek végében rézüst állott. Ebből az üstből mérte ki étkezések idején a zabkását a kötényes konyhafőnök, egy-két nő segítségével. Ebből az ínyes[6] remekből minden gyerek egy csészényit kapott és nem többet — kivéve a nagy ünnepnapokat, amikor megfejelték a napi adagot két és egynegyed uncia[7] kenyérrel is. Az edényeket sohasem kellett elmosogatni, mert a gyerekek addig kaparták őket kanalukkal, amíg nem ragyogtak. Miután e műveletet elvégezték (nem tartott sokáig, hiszen a kanalak majdnem akkorák voltak, mint a csésze), sóvár szemekkel nézték az üstöt, mintha még a téglafoglalatát is meg akarnák enni. Közben azzal foglalkoztak, hogy fáradhatatlanul szopogatták ujjaikat, nehogy az esetleg ottmaradt kásacsöppek kárba vesszenek. A fiúknak általában kitűnő étvágyuk van. Twist Olivér és társai három hónapig tűrték a lassú éhhalál kínjait. Végre annyira megvadultak az éhségtől, hogy az egyik, korához képest meglehetősen magasra nőtt fiú, aki nem szokta meg ezt az étrendet (apjának valamikor kifőzése volt), sötéten közölte társaival, hogy ha nem kap naponta egy csészével több zabkását, sajnos, kénytelen lesz valamelyik éjszaka megenni a mellette alvó fiút — egy egészen ki-

[6] Ínyes, ízletes, finom; itt ellenkező értelemben használja az író.
[7] Uncia mértékegység kis mennyiségek mérésére; 1 uncia kb. 3 dg.

csi, beteges gyermeket. Vad szemeben égett az éhség: a gyerekek elhitték fenyegetését. Gyors tanácskozást tartottak. Sorsot húztak, hogy vacsora után ki kérjen a konyhafőnöktől ráadást. A sors Twist Olivérre esett.

Eljött az est. A gyermekek helyet foglaltak az asztalnál. A konyhafőnök szakácsegyenruhájában az üst mellé állott. A kisegítő szegényházbeli asszonyok mögötte sorakoztak fel. Kimérték a zabkását. Hosszú imádság vezette be a rövid étkezést. A zabkása pillanatok alatt eltűnt. A gyerekek összesúgtak, és intettek Olivérnek. Szomszédjai az asztal alatt bökdösték. A gyermek éhes volt, kétségbeejtően éhes. Dacossá tette a nyomor. Felállt az asztal mellől és csészével, kanállal a kezében közeledett a konyhafőnök felé, majd saját vakmerőségétől kissé megszeppenve megszólalt:

— Kérek még, uram.

A konyhafőnök, aki kövér, erőteljes ember volt, elsápadt. Néma dobbenettel nézett néhány pillanatig az apró lázadóra, aki védelmet keresően az üstbe kapaszkodott. A kisegítő nőket megbénította a csodálkozás, a fiúkat pedig a félelem.

— Mi? — szólalt meg végre a konyhafőnök tompa hangon.

— Kérek még, uram.

A konyhafőnök a merőkanállal fejbe vágta Olivért, megragadta, és hangosan hívta az egyházfit.

Az elöljáróság éppen ünnepélyes ülést tartott, amikor Bumble úr izgatottan berohant a terembe, és így szólt a magas székben ülő úriemberhez:

— Kérem, uram, ne haragudjon! Twist Olivér ráadást kért.

Általános elszörnyedés. Az irtózat kifejezése ült az arcokra.

— Ráadást!? Szedje össze magát, Bumble, és feleljen értelmesen a kérdéseimre! Azt akarja mondani, hogy újra kért az ételből, miután megette a szabályszerűen kiutalt vacsorát?

— Ezt tette, uram — felelte Bumble.

— Ez a gyerek egyszer még lógni fog — mondta a fehérmellényes úr. — Én mondom: ez a gyerek még egyszer lógni fog.

Senki sem szállt vitába az úriember jóslatával. Olivért nyomban magánzárkára ítélték. Másnap reggel az intézet kapujára hirdetményt ragasztottak, melyben közhírré tették, hogy öt font[8] jutalmat kap az az illető, aki hajlandó Twist Olivért levenni az egyházközség nyakáról. Más szóval Twist Olivért öt font ráadással kínálták bármely férfinak vagy nőnek, akinek bármely ipari, kereskedelmi vagy egyéb foglalkozási ágban inasra volna szüksége.

Charles Dickens

A szegényház Dickens (dikkensz, 1812—1870) angol író világhírű regényének, a Twist Olivérnek egyik részlete. A regény főhőse — Twist Olivér — sok nyomorúság után az egyházközség által fenntartott szegényházba kerül. Olvasmányunkból megtudjuk, hogyan bánnak itt az olyan elesettekkel, mint Twist Olivér. Az egyházközség jól táplált úriemberei a társadalom előtt azzal büszkélkednek, hogy otthont adnak az árváknak, és embert nevelnek belőlük. Valójában szívtelen gonosz emberek, akik a keresztényi szeretet nevében kínozzák és éhhalálra ítélik a szerencsétlen rászorultakat.

Az író komor, börtönszerű intézménynek mutatja be a szegényházat, ahol a gyerekek semmi szeretet nem kapnak; ellenkezőleg: verik és magánzárkára ítélik őket, súlyos bűnnek tartják,

[8] Font: angol pénzegység.

ha valaki éhségében még kérni mer a silány ételből. A kövér egyházi urak könyörületes tevékenységéről gúnyosan beszél az író, bölcs, mély belátású férfiaknak nevezve őket. Ebből a gúnyból megismerhetjük elítélő véleményét és a szegényház lakóival való együttérzését.

Feladatok

1. Mondjátok el, hogyan éltek a gyerekek a szegényházban!
2. Keressetek bizonyítékokat arra, hogy a gyerekek nagyon éhesek voltak!
3. Az író gúnyja rendszerint abból keletkezik, hogy egyes megállapításait ellenkező értelemben kell felfognunk. Keressetek ilyen részleteket!
4. Mondjátok el kibővítve, párbeszédes formában azt az eseményt, amikor Twist Olivért társai noszogatták, hogy kérjen még a zabkásából! Röviden mutassátok be (leírás!) az ebédlőt is a regényrészlet alapján!
5. Államunk ma sok szép intézetet tart fenn árva gyermekek részére. Aki tud a fóti vagy a soponyai gyermekvárosról, számoljon be arról, milyen helyen, hogyan nevelik ma az árva gyermekeket!

Németország

(Részlet)

November borús hava volt,
a lombot szél söpörte,
mordabbak lettek a napok,
s én indultam hazai földre.

S mikor elértem a határt,
rákezdett dobogni edzett
szívem, s mi több, én azt hiszem,
hogy könnyem is potyogni kezdett.

A német szóra különös
érzésnek lettem foglya,
mintha a szívem vére mind
édesen elbugyogna.

Egy kislány hárfázott[1], s dalolt,
érzése tiszta, bátor,
s hangja hamis volt, — módfelett
megindultam dalától.

Vágyat dalolt s szerelmi bút,
lemondást és, hogy, meglásd,
a vidám, boldog mennybe föntmég megtaláljuk egymást.

S a siralomvölgy örömét,
mely tüstént tovaröppen,
s a túlvilágot, hol a szív
dúskál szent gyönyörökben.

A lemondás aggott dalát,
s az égi tente-tentét,
ettől csitul a nagy kamasz,
a nyügös, szertelen nép.

Tudom e dalt és szövegét,
s a szerzők ismerősök —
ó, vizet prédikáltanak,
de bort ittak e hősök.

Én újabb dalt, barátaim,
újat és jobbat zengek:
mi már a földön, idelenn
építjük föl a mennyet.

Le a nyomorral! Itt akarunk
boldogabb, jobb jövendőt —
ami munkáskéz nyomán terem,
ne falják rusnya bendők.

[1] Hárfa: húros hangszer, ujjal pengetik

A föld ölén mindenkinek
elég kenyér csírázik,
rózsa, mirtusz[2], szépség és erő,
s cukorborsó rogyásig.

Cukorborsót mindenkinek,
ha pattan zsenge tokja!
A mennyországot bízzuk a
verebekre s angyalokra!

Heinrich Heine

Heine (1797—1856) hosszú távollét után tért vissza szülőhazájába, Németországba. Úti élményeiről Németország címen hosszabb költeményben számolt be. Ennek egyik részletét olvastuk.

A költeményben a nagy német író arról ír, hogy a határon egy hárfázó lány énekét hallgatta. Ismerős volt neki a lány dala. Arról szól, hogy földi örömünk hamar tovaröppen, s csak a túlvilágon vár ránk igazi boldogság.

A túlvilág reményével a papok vigasztalták a szegény embereket hosszú évszázadokon át. Ők maguk azonban jól éltek itt a földön is. Heine ezért nevezi őket hazugoknak. Elutasítja ezt az éneket, mert nem igaz. A föld gazdag terméséből jut mindenkinek elég, ha igazságosan osztják el. Ezt akarja a költő, idelenn akar boldog életet, a földön akarja berendezni a mennyet.

Feladatok

1. Magyarázzátok meg, miért mondja a költő, hogy a hallott dal szerzői vizet prédikálnak és bort isznak!
2. Fejtegessétek ki néhány mondatban, mire gondolhatott Heine, amikor azt írta, hogy olyan jövendőt akar berendezni, „ami munkáskezek nyomán terem"!
3. Voltatok-e már otthonotoktól hosszabb ideig távol? Feleljetek arra a kérdésre, mit éreztetek hazaérkezéskor!
4. Figyeljétek meg, milyen külső változásokat vehetünk észre a határra érkező költőn az első német szavak és az ismerős dal hallatára!

[2] Mirtusz: örökzöld dísznövény, amelyből a menyasszonyi koszorúkat szokták fonni.

A Dunántúl szívében

Ha gépkocsin vagy autóbuszon Székesfehérvárról Veszprém felé utazunk, egy ideig a szelíd dunántúli lankák között halad az utunk. Milyen kedves ez a táj! Tavasszal a domboldalakon a mandulafák virágos ágai úgy integetnek felénk, mint a rózsaszín ruhás iskolás-lányok. Ősszel a szőlőfürtök oly duzzadtak és dúsak, hogy érett levük szinte lecsordul az országútra.

Tíz-húsz kilométer után a táj egyszerre elkomorodik. Mintha nem is a Dunántúl szívében járnánk, alig egy órányira a Balatontól. Az út két oldalán először a szőlőtőkék sűrű rajvonala húzódik vissza, azután megritkulnak a gyümölcsfák, majd nemsokára eltűnik minden fa, bokor, cserje. Már csak füvet és követ látunk, végül eltűnnek a zöld foltok is, csak a kövek maradnak. Az országutat is helyenként csupa szikla közé vágták. Olykor úgy érezzük, hogy födetlen alagútban haladunk a magas sziklafalak között. Máskor szakadékok tátonganak az út bal oldalán, sziklavárak tornyosulnak jobb kéz felől. Később, hosszú kilométereken át nem látunk mást, csak kietlen, köves pusztaságot.

S ekkor, egyszerre, mint amikor a moziban változik a kép, váratlanul átalakul a táj. Az autóbusz utasai leeresztik a kocsi ablakát, nyújtogatják a nyakukat, minél többet akarnak látni. A távolban mintha három görnyedt óriás várakozna a látóhatár szélén. Mellettük ezer fényes kristály csillog a napsütésben. Közelebb érünk. Felismerjük a három óriást: hűtőtornyok ezek, az inotai erőmű hűtőtornyai. Az ezer kristály az erőmű főépületének ablakain ragyog. A főkapu mellől kék Ikarusz-autóbusz kanyarodik ki, utasok várnak a megállónál, mint Budapesten. A sziklás, elhagyott táj közepén emelkedik a „November 7" erőmű és az alumíniumkohó.

1950-ig ezen a helyen is ugyanolyan terméketlen és sivár volt a vidék, mint ott, ahol az imént jártunk. Egy szép kora tavaszi nap aztán megjelentek a mérnökök, a földmérők, nyomukban pedig a munkások és gépek százai, ezrei. Nem is egészen két év múlva már villamos áramot adott az inotai erőmű.

Szinte nyomon követhetjük Inotán, hogy hogyan lesz a szénből villamosság. A szén itt rejtőzködik, nem messzire a lábunk

alatt Várpalotán. Ez a szén nem jó minőségű. Ha kályhában vagy mozdonykazánban tüzelik el, alig ad meleget, de arra kiválóan alkalmas, hogy itt a helyszínen villamos áramot fejlesszenek belőle.

Várpalotán a bányából a szenet felvonó hozza a felszínre, és egy elmés szerkezet mindjárt csillékbe tölti. A csillék itt vonulnak a fejünk felett végeláthatatlan sorban, drótkötélpályájukon, az erőmű tizenkét emeletes kazánháza felé. Ott kiöntik a szenet, és visszafordulnak újra a bányaépülethez.

A szén ott marad a kazánházban, de nem kerül mindjárt a tűzbe. Előbb hatalmas őrlőgépek — valóságos óriásországi kávédarálók — por finomságúvá őrlik. A szénport belefújják a kazánokba. De micsoda kazánok ezek! Akkorák, mint egy-egy nagyvárosi bérház, és olyan tiszták, mint a csempézett fürdőszoba. Ezt annak köszönhetik, hogy a porrá tört szén teljesen elég, nem marad utána se korom, se füst, még hamu is alig.

Az emeletes kazánokban fejlődik a gőz. A gőz már egymagában is nagy erő, mozdonyokat hajt, dunai és tengeri hajók csavarját forgatja. De az erőmű a gőz erejét megszázszorozza: villamos árammá alakítja át. Ez a turbinateremben történik. Nagy fekete gépek állnak itt, körös-körül be vannak fedve, szerkezetükből semmi sem látszik, fényes testükből mégis csak úgy sugárzik az erő, mint az ugrásra készülő vadállatokból. Ezek a turbinák, vagyis forgógépek. Sőt mondhatjuk így is: fedett szélmalmok. Ezeknek a szélmalmoknak a vitorláit nem látjuk, de tudjuk, hogy a gőz viharként rohan át a turbinán, és hallatlanul sebesen megforgatja a lapátjait. A turbinák a generátoroknak — ismertebb nevükön dinamóknak — a mágneseit forgatják úgy, ahogyan a kerékpár első kereke pörgeti a rászerelt kis dinamó mágneseit. Az eredmény ugyanaz: villamos áram.

A gőz, miután meghajtotta a turbinákat, lehűl, forró vízzé válik, és visszakerül a kazánokba.

A hűtés vízzel történik azokban a magas, különös formájú hűtőtornyokban, melyeket idejövet messziről láttunk. A felmelegedett hűtővizet ezeknek a tornyoknak a tetejére nyomják fel. Amíg az onnan kacskaringós utakon leér, lehűl. Így ismét lehet vele hűteni.

A villamos áram pedig vastag vashuzalokon távozik az erőműből. Most csakugyan félelmetes erő: 110 ezer volt! Ezt nem lehet bevezetni a szobánkba, hogy világítson vagy megszólaltassa a rádiót. Ez az áram most még valóban olyan, mint a vadállat — meg kell szelídíteni. Transzformátoroknak hívják a „szelídítőgépeket", ami latinból magyarra fordítva azt jelenti: átalakító. A transzformátorban átalakított, azaz csökkentett feszültségű áramot legelőször az inotai erőmű mellett épült alumíniumkohókban használják fel. (Az alumíniumércet, a bauxitot is — éppúgy, mint a szenet — itt bányásszák a közelben.)

Az inotai áramot elvezetik a szomszédos Várpalotára, Mátyás király egykori héttornyú várába, amely ma művelődési otthon. Eljut az inotai áram Dunaújvárosba is, Budapestre is, a távvezeték magas oszlopain bejárja az egész országot.

Az inotai erőmű megalkotásával népünk ismét jelentősen gazdagodott. A Dunántúl szívében megváltozott a táj. Nem a természet változtatta meg, hanem az alkotó, munkás ember.

Boldizsár Iván

Az ember munkája megszépíti a tájat. Hazánkban különösen a felszabadulás óta figyelhetjük meg ezt a változást. Gyárak, lakóházak, középületek, utak, vasútvonalak, játszóterek épülnek, s hirdetik népünk alkotó erejét.

Boldizsár Iván (1912—) útirajza hazánk egyik új alkotását, az inotai erőművet mutatja be. Leírja az Inota felé vezető utat. Elmondja, milyen volt régen és milyen ma az inotai táj, s arról is beszámol, hogyan lesz a szénből villanyáram.

Feladatok

1. Gyűjtsétek össze a leírásból a megszemélyesítéseket, a hasonlatokat!
2. Írjátok le, hogyan fejlesztenek Inotán a szénből elektromosságot!
3. Készítsetek leírást valamelyik felszabadulás utáni új építkezésről (lakóház, iskola, kultúrház, sportpálya stb.).

Őszi táj, traktorokkal

1. Mint izzó égi rózsa,
aranykelyhű virág,
kisüt az őszi nap,
ragyognak már a fák.

2. Megcsillan a tócsa,
aranylángot vetve,
fű hegyén a vízcsöpp,
benn az ég rezegve.

3. Ökrösszekér viszi a
kukoricaszárat.
A kis ökrök párologva
mennek a határnak.

4. Amott meg egy asszony
cuppog a nagy sárban,
boldog jövendőjét viszi
fehér batyujában.

5. Őszi felhők jönnek,
őszi felhők mennek,
a hegy csúcsán, mint a birkák
nagy csomóba gyűlnek.

6. Nyolc nagy traktor indul
csillogva, zörögve, —
mintha még az ég is
velük döbörögne.

7. Olajosan, büszkén,
fordulva a szélnek,
nyolc traktoros dalol.
Hogy száll az az ének!

8. Fekete a szántás,
hó majd betakarja,
Napraforgó árván
fordul a magasba.

9. Itt már a nép keze
gondozza a tájat!
Lesz is rengető szép
kalásza búzának.

10. Egyik traktoroslány
föláll most a gépen.
Aranyhaja zászló:
Száll a nedves szélben . . .

Juhász Ferenc

Juhász Ferenc (1928—) Őszi táj, traktorokkal című költeménye is jelenünket: a megváltozott magyar tájat mutatja be. Az ökrösszekér még a múltat idézi, a traktoristák már a közösen gazdálkodó parasztok földjét szántják. Ha a költő külön nem is fogalmazná meg, akkor is éreznénk: „Itt már a nép keze gondozza a tájat."

Feladatok

1. Magyarázzátok meg, mit jelent ez a mondat: „Itt már a nép keze gondozza a tájat!"

2. Mondjátok el saját élményeitek vagy olvasmányaitok alapján, milyen volt a régi falu, milyen az új! Mit hallottatok a termelőszövetkezetekről?
3. Keressétek meg, milyen kifejezések jelzik, hogy a költő eső utáni őszi napon szemléli a vidéket!
4. A *csilian, cuppog, dübörög, rezeg, rengető* kifejezések — részben *hangutánzó szavak* — üdévé, képszerűvé és magyaros hangzásúvá teszik a verset. Készítsetek fogalmazást egy eső utáni tájról (parkról, utcáról), s használjatok ilyen kifejezéseket is!
5. Kopogjátok és tapsoljátok ki a vers 2. szakaszának ritmusát!

A helyes stílus

Eddigi irodalomóráinkon megtanultuk, hogy beszédünket és írásunkat (leveleinket, dolgozatainkat) *világosan és szabatosan* kell megfogalmaznunk, ha azt akarjuk, hogy olvasóink könnyen megértsék.

A világosságon és a szabatosságon kívül van azonban még egy fontos követelmény írásainkkal szemben: *a magyar nyelv szabályai szerint kell írnunk!*

Azt, hogy nyelvünk szabályai szerint, tehát nyelvileg helyesen hogyan kell beszélnünk és fogalmaznunk, a nyelvtanórákon tanuljuk meg.

A helyes stílusnak ezek szerint három követelménye van:
a világosság,
a szabatosság,
a nyelvhelyesség.

Feladatok

1. Mondjátok el, mit tanultunk a stílus világosságáról és szabatosságáról!
2. Elevenítsétek föl a hangutánzó szavakról és a közmondásokról szerzett ismereteiteket!
3. Az alábbi mondatokban megjelölt szavak helyett használjatok magyarosabb, hangulatosabb kifejezéseket!
   Bandi az egész lakásban *mindenütt nagyon kereste* a könyvét.
   (Bandi az egész lakást *tűvé tette* a könyvért.)
   Összehordott *mindenfélét*, de semmi lényegeset nem mondott.
   Ötödikes korodra már *megjöhetett volna az eszed.*
   Minden *egészséges ember* segített tüzet oltani.
   Annyira *kíváncsi rá*, hogy senkit sem hagy nyugton.
   Mondd el röviden, ne *beszélj róla ilyen sokat.*

4. Használjatok az alábbi mondatokban megjelölt kifejezések helyett hangutánzó szavakat, hangulatosabb kifejezéseket!

Pista nagyot *kiáltott.* (Pl. rikkantott.) A kasza halk *hangot adott.* A kő *beleesett* a vízbe. Bagoly *szólt* a háztetőn. *Lassú, ügyetlen* ember volt. Ott *járkált* az út közepén.

Építők

Szív dobban,
Szív dobban,
Kalapács koppan, tűz lobban.
Feszül az új híd, dörög az új gyár,
Virul az ország, újra él már!
Még-szebben,
Még-jobban
Kalapács koppan, szív dobban.

Hej, rajta,
Hej, rajta,
Kezet ád új híd két partja!
Lobog a zászló, repül az ének,
Szívek a légben összeérnek.
Mély víznek
Két partja,
Nagy erős vashid döng rajta.

Weöres Sándor

A felszabadulás után gyors ütemben született újjá romba döntött hazánk, és szebb, gazdagabb lett a réginél. Új gyárak épülnek, a folyókat újra hidak ívelik át. A hősies munka lendületében egybeforrtak a munkásszívek is.

Weöres Sándor (1913—) az építőket dicséri, az építés lelkes ritmusa áramlik versében. Amint a szív dobog, úgy koppannak a kalapácsok, a munka friss lüktetését idézi a költemény dallama.

A költemény bennünket is új feladatokra lelkesít, lüktetése szívünkbe dobolja a munkás és a munka szeretetét.

Feladatok

1. Milyen kifejezésekkel, hangutánzó szavakkal érzékelteti a költő a munka ütemét?
2. Olvassátok el a költeményt hangosan úgy, hogy a dallam lüktetését is érzékeltessétek!
3. Soroljátok fel, milyen új létesítmények épültek lakóhelyetek környékén az utóbbi években!

Vadászkaland

Az erdei vadászház hósapkája alól kicsi, kerek kémény dugta ki a nyakát, kürtőjéből[1] vékonyka füstcsík kúszott a magasba. Odabenn a vadász havat olvasztott egy fazékban, a pirosan izzó vaskályha tetején, mert kávét akart főzni. Az alacsony, szűk szobában olyan meleg volt, hogy az ablaküvegen olvadozni kezdtek a csillogó jégvirágok.

Nyolcadik napja tartózkodott a vadász a magános erdei házban. Nyolc napja remeteéletet élt a téli vadonban, egy másik remete kedvéért. A másik remete: egy vaddisznó. De nem ám akármilyen vaddisznó, hanem egy vén, ravasz vadkan. Az erdei munkások, akik látták, azt mesélik róla, akkora, mint egy borjú.

Az agyara pedig jó hüvelykujjnyira kifehérlik szőrös, fekete pofájából.

Nyolc napja hajszolja a vadász a vén, ravasz vadkant, de az mintha bújócskát játszana vele, csak a hóba rajzolt nyomát mutogatja. Egyszerre csak ott, ahol legsűrűbb a bozót, vége szakad a nyomoknak is, mert itt ritkásabb a hótakaró. A vadász azonban nem adja fel a reményt. Puskavégre keríti ő az agyarast! Nem nyugszik, míg nem kerül terítékre.

A kipirosodott dohogó vaskályhán elolvadt a hó a fazékban. A vadász egy marék cukrozott kávét szórt a vízbe, és éppen kavargatni kezdte a barnás színű, fortyogó levet, mikor odakünn hangok hallatszottak. Frissen csengő izgatott gyerekhangok.

A vadász kitekintett az ablakon. A ház előtt három pirosarcú, jó melegen öltözött fiú topogott. Kicsit tétován álldogáltak a hóban, az ajtó felé bámészkodtak. Biztosan eltévedtek a vadonban — gondolta a vadász. — Behívom őket, hogy melegedjenek.

[1] Kürtőjéből: kéménylyukból.

Az ajtó feltárult.

— Hol jártok itt, ahol a madár se jár?

— Gyuri bácsit, a vadászt keressük — mondta az egyik fiú, aki fekete kucsmát viselt.

— Gyorsan befelé, mert elillan a meleg a szobából! — s a vadász csak most vette észre, hogy egy csapottszőrű, hegyesfülű kutya lapul a gyerekek mellett. Hirtelen elborult az arca:

— Nem szeretem, ha kutyával járjátok az erdőt! A kutya zavarja a vadakat.

— Tiprincs nem zavarja — mentegette a feketekucsmás fiú a kutyát. — Olyan szelíd, mint egy bárányka. Különben pedig az úttörőőrs kutyája.

Leghamarabb Tiprincs érezte magát otthonosan a vadászházban. Lehevéredett a kályha mellé, átnedvesedett, bozontos bundáját szárítgatta.

A három gyerek kíváncsian nézdegélt a szobában. Bármerre forgatták a tekintetüket, a három arc minduntalan visszatért a vadász szögre akasztott puskájához. A friss illatos kávét szürcsölgetve is örökösen a puskát nézték.

— Halljuk, mi járatban vagytok? — kérdezte tőlük a vadász, kedvesen.

— Először is bemutatkozunk! — szólalt meg a feketekucsmás.

— Úttörők vagyunk. A „Szorgalom" őrs tagjai.

— Ő, mármint Pali, az őrsvezetőnk — toldotta meg a másik. A harmadik pedig ezt mondta: — Pali ötlete volt, hogy idejöjjünk...

— Várjatok! — mosolyodott el a vadász. — Kitalálom, mért jöttetek fel hozzám a faluból... Kíváncsiak vagytok az erdő vadjainak téli életére.

— Arra is kíváncsiak vagyunk — felelte az őrsvezető —, de most nem erről van szó... Nagyon komoly dologban kerestük fel Gyuri bácsit. Elhatároztuk, hogy segítünk a szövetkezet baján...

— Derék dolog... De mi baja a szövetkezetnek?

— Az elmúlt héten három tyúk tűnt el a baromfitenyészetből. Három törzstyúk, amit a Hortobágyi Állami Gazdaságból hozattak.

— Hej, teringettét!

— Mindenki kétségbe van ésve, hogy a baj folytatódik.

— Erre mi a tegnapi őrsi összejövetelen elhatároztuk, hogy közbelépünk. Javasoltam, az őrs kérje meg Gyuri bácsit, lője agyon a rókát, amelyik a tyúkokat pusztítja.

A vadász az őrsvezető vállára tette a kezét:

— Megállj, pajtás! Honnan tudod, hogy róka pusztítja a baromfiállományt?

— Kinyomoztuk... A baromfiól körül felfedeztük a róka nyomát...

— Hm... Szóval, ti ismeritek a róka nyomát? A nyomkeresés izgalmas tudomány... Komoly tudomány...

Tiprincs, az őrs kutyája, ebben a pillanatban feltápászkodott a kályha mellől, megrázta magát, s mintha tudná, miről van szó, élénken fülelt.

— A kutyátok is részt vett a nyomozásban? — érdeklődött a vadász.

— Közelébe se akar jönni a baromfiólnak — legyintett az őrsvezető. — Madzagot kötöttünk a nyakába, hogy vezessen bennünket a róka nyomán, amint az a Kertekalján eltűnik a Kiserdő felé... Tiprincs szűkölt, vonított, lefeküdt a hóba. Eleinte húzni kellett, mint egy szánkót. Végül kiszabadította magát a madzagból és eliszkolt.

— Furcsa kutya — jegyezte meg a vadász. — Azért kérdeztem, hogy részt vett-e a nyomozásban, mert a róka nyomát könnyű összetéveszteni a kutyáéval... Arra gondoltam, hátha a kutyátok összezavarta a nyomokat, melyek majd elmondják nekünk, honnan kell várni a puskával a tyúkpecsenyére éhes tolvajt...

— Nem, nem zavarta össze — állította az őrsvezető határozottan. — Tiprincs a mi négylábú játszótársunk. Az elgurult labdát visszahozza a szájában. Segít, mikor ürgét ásunk. Egyszer egy sündisznócsaládra akadtunk. Sündisznómama védekezően összegombolyodott, mikor egy husánggal[2] megpiszkáltuk. Tiprincs nem sajnálta a talpát, az orrát, hogy segítsen befogni a sünt az Állatsaroknak...

[2] Husáng: bot.

— Mégis felsült! — vágta rá a vadász. — Igaz-e, hogy felsült?

— Gyuri bácsi tud róla?

— A sündisznó szúrós, tüskés páncéljával nem birkózik meg a kutya. Még a róka se. A mérgeskígyó se bánik el vele. Egyedül a nagy ragadozómadarak tudják zsákmányul ejteni, mert a lábuk, karmuk olyan, mintha vastag bőrből készült csizmát húztak volna rá... Úgy bizony!

A fiúk érdeklődéssel hallgatták a vadászt. Odakünn kristályos, nagy pelyhekben szállingózni kezdett a hó. Pali, az őrsvezető, Gyuri bácsira emelte dióbarna szemét:

— Ugye, teljesíti a kérésünket? A szövetkezetben nem tudnak semmiről. Meglepetésnek szántuk...

Válaszul a vadász szedelőzködni kezdett.

— A vaddisznó nyomát úgyis belepi a friss hó... Reggelre majd levelet ír nekem a friss hómezőre... Úgy üzeni meg, merre menjek utána... Addig pedig elcsípjük a betyár tyúktolvajt...

A szövetkezetiek örömmel fogadták a vadászt. Kenyeres Mihály elnök a kezét szorongatta:

— Amire mi csak gondoltunk, a gyerekek megvalósították... Jó úttörőmunkát végeztek... Méghozzá ilyen cudar időben...

Az időjárás csakugyan cudarrá változott. Olyan sűrűn esett a hó, hogy a vadász nem is talált nyomokat a baromfiól körül. Sebaj! A leshelyet mégis elkészítette a gyerekekkel. Egy kis kuckót vájtak a szénaboglya oldalában. Elférnek benne mind a négyen. A kilátás is jó a baromfiólra.

Késő délutánra alábbhagyott a havazás. Csak a szél fütyürészett és elkergette a felhőket. Az ég kárpitján felragyogtak a csillagok. A gömbölyödő hold ezüstös fényt árasztott a tájra.

Csend volt körös-körül. A vadász suttogva beszélgetett a leshelyen a gyerekekkel:

— Hol van ilyenkor a kutyátok?

— Benn alszik a búboskemence mellett — mondja az őrsvezető. — Mikor eljöttem, megnyalogatta a kezemet. Így szokott jóéjszakát kívánni.

Izgalmas volt a várakozás. A három fiú a szemét meresztgette

a holdfényben. Még semmit sem láttak, mikor a vadász hirtelen ezt mondta:

— Jön... Ne moccanjatok!

A gyerekek a lélegzetüket is visszafojtották. Pali éppen fél térdén kuporgott, de inkább tűrte, hogy elzsibbadjon a lába, semhogy moccant volna.

A vadász lassan emelte a puskáját. Éppencsak a cső vége nyúlt ki a szénaboglyából... A fiúk szíve vadul kalimpált... Mindjárt dördül a fegyver. Vajon mekkorát szól ilyen közelből?... Nem lenne jobb, ha befognák a fülüket?... És már ők is látták a holdfényes téli este varázslatos fehér mezejében óvatosan lopakodó tyúktolvajt, amint egyenesen az ólnak tart...

Az őrsvezető két tenyerét a fülére tapasztotta... Most... Most durran a puska...

Ehelyett azonban a vadász halkan elnevette magát:

— Agyonlőjem a kutyátokat?... Nézzétek, Tiprincs a tyúktolvaj!

Nem várt választ. A fegyver kétszer egymás után gyorsan eldördült. A puskapor kesernyés szaga megcsapta a három gyerek orrát. Tiprincs éktelen vonítása belehasított a csendbe. A kutya úgy vágtatott, hogy porzott nyomában a hó, s mind távolabb csillantak a kristályos szemecskék a holdfényben.

Három döbbent gyermekarc meredt a vadászra. Az őrsvezető csak dadogni tudott.

— Tiprincs?... Most vége...

— Ne féljetek, semmi baja a kutyátoknak! — nyugtatta meg Gyuri bácsi a fiúkat. — Csak megijesztettem, hogy soha többé ne legyen kedve a tyúklopáshoz. A levegőbe lőttem. Reméljük, megértette a figyelmeztetést...

Előlépett a leshelyről. A gyerekek szontyolodottan, szégyenkezve álltak körül. Kissé dideregve hallgatták:

— Ha legközelebb feljöttök hozzám a vadonba, megmutatom nektek az igazi rókanyomot. Ne búsuljatok, hogy rosszul nyomoztatok. Néha felnőttekkel is előfordul, hogy a kutya és a róka nyomát nem tudják megkülönböztetni.

— Csalódtunk Tiprincsben! — sóhajtott az őrsvezető. — Olyan becsületes, rendes kutyának ismertük...

— Jegyezzétek meg, hogy a kutyákban gyakran feltámad az őseiktől, a vadkutyáktól, a farkasoktól és a sakáloktól örökölt ősi ösztön. Az ősi vadászszenvedély... De az ember erősebb náluk és megneveli őket...

A szövetkezetiek tartóztatták a vadászt. Ő azonban elbúcsúzott, és nekivágott a holdfényes éjszakában a hegynek. A gyerekeknek még akkor is fülükbe csengett a hangja, mikor álomra hajtották fejüket:

— Hajnalra a gerincen leszek, ahol a sűrűből a vén remete kant várom... Az se jár majd nyáron a szövetkezet zabjára, őszszel a tengerire, meg a krumpliföldre.

Másnap híre jött, hogy az öreg agyaras terítékre került. Akkor örültek csak a gyerekek, mikor a vadász a másfél araszos agyarat az iskolájuk természettudományos gyűjteményének ajándékozta.

Lestyán Sándor

Lestyán Sándor elbeszélésének szereplői nem éhes kis Pétörök, hanem mai gyerekek, úttörők, akik a termelőszövetkezetnek szeretnének segíteni a tyúktolvaj kézrekerítésével. A felnőttek szívesen támogatják szándékukat. Átadják nekik élettapasztalataikat, körültekintésre, az alapos megfigyelés fontosságára szoktatják őket. Így a fiúk is sokat tanulnak az érdekes, izgalmas kaland során.

Feladatok

1. Mondjátok el szépen, hangulatosan az elbeszélés cselekményét!
2. Hasonlítsátok össze régebbi olvasmányaink gyermekszereplőinek életét a *Vadászkaland* úttörőinek életével!
3. Állapítsátok meg, miért találják izgalmasnak, érdekesnek a gyerekek a vadász életét!
4. *a)* Keressétek meg azokat a részleteket, amelyek a vadász szakértelmét igazolják!
   b) Gyanakodott-e a vadász Tiprincsre?
5. Helyenként néhány hangulatos leíró részlet is található az elbeszélésben. Keressétek meg ezeket!
6. Készítsétek el az elbeszélés rövid vázlatát!

Utazás a világűrben

Eljött az ideje, hogy beöltözzem az űrhajós-felszerelésbe. Magamra húztam a meleg, könnyű és puha, égszínkék színű kezeslábast. Azután elvtársaim hozzáláttak, hogy rámadják az élénk narancsszínű űrhajósruhát, amely megvéd akkor is, ha a fülke nem zárna teljesen légmentesen.

Amikor így felkészültem, és az előkészítők is megvizsgálták a ruhára szerelt műszereket és készülékeket, a ház elé gördült egy különlegesen berendezett autóbusz. Megindultunk a sima úton.

Már messziről észrevettem a magasba nyúló ezüstszínű rakétát, amely állandóan nőni látszott, amint közeledtünk hozzá. Végül már óriási világítótoronynak látszott, amint a felkelő nap első sugarai ott ragyogtak égbe nyúló csúcsán.

Az idő kedvezett az űrrepülésnek.

Az ég tiszta volt, csak messze-messze villant meg, mint egy-egy gyöngyszem, néhány bolyhos kis felhőcske.

Eszembe jutott első repülőutam Északon, a repülőgép alatt elsuhanó, rózsaszínű, hófedte dombvidék, a tavak kékes cseppjeivel befröcskölt föld, a sötétkék, hideg tenger, amint hullámai megtörtek a sziklákon.

Az emlékeket háttérbe szorította a jelen... mert végre közölték, hogy a rakéta és az űrhajó indulásra kész. Már csak az űrhajóst kell beültetni a fülkébe, még egyszer, utoljára ellenőrizni minden műszert, s azután — indítani a rakétát.

Felnéztem az űrhajóra, amelyen hamarosan elindulok a sohasem próbált útra. Szép volt ez az űrhajó, szebb a mozdonynál és a hajónál, a repülőgépnél, a palotáknál és hidaknál. Valami soha nem érzett lelkes, boldog izgalom lett úrrá rajtam... és egész addigi életem elfutott előttem. Láttam magam mezítlábas kisfiúnak, amint segítek őrizni a kolhoz nyáját... Iskolásgyereknek, aki először írja le Lenin nevét... Ipari tanulónak, aki az első formaszekrényt készíti az öntödében... Hazám határait őrző pilótának...

Lift vitt fel az űrhajóba. Beléptem a pilótafülkébe, és beültem az ülésbe. Aztán hangtalanul bezárult a fülke ajtaja...

Ott maradtam, egyedül a műszerekkel, amelyeket már nem nappali fény világított meg. De mindent hallottam, ami az űrhajó fedélzetén kívül, az annyira kedves és most különösen drága Földön történt. Elvontatták az acél szerelőtornyot, a felvonóberendezést, aztán nagy csend támadt. Én pedig jelentettem rádión:

— Föld?... én az űrhajós vagyok. Az összeköttetés ellenőrzését befejeztem. Közérzetem jó. Indulásra készen állok.

Néhány perccel a rajt előtt közölték velem, hogy a televíziós képernyőn jól látják arcomat, és örülnek jó hangulatomnak.

Végre a repülés technikai irányítója parancsot adott:

— Indulás!

Az órára néztem. A mutatók moszkvai idő szerint 9 óra 7 percet mutattak. Előbb füttyöt hallottam, aztán egyre növekvő dübörgést. Éreztem, amint a gigászi űrhajó egész teste remegni kezd, s lassan, nagyon lassan felemelkedik az indító berendezésről. A dübörgés nem volt erősebb, mint a sugárhajtású repülőgép pilótafülkéjében, de ebben a zúgásban sok új hangszint is felfedeztem.

Éreztem, amint egy legyőzhetetlen, hatalmas erő mind szorosabban és szorosabban a székhez rögzít. Nehezemre esett, hogy megmozdítsam kezemet vagy lábamat. Szervezetem azonban lassan hozzászokott az egyre nagyobb megterheléshez. Arra gondoltam, hogy az űrrepülésre való előkészítés közben ennél nagyobb terheléseket is elviseltem már.

A Földdel kétirányú rádió-összeköttetést tartottam fenn. Amikor a hajtómű utolsó fokozata is levált az űrhajóról, jelentettem:

— Az űrhajó, pontosan a meghatározott terv szerint levált a hordozó rakétáról... Közérzetem kitűnő.

A földi rádióállomáson dolgozó elvtársak hangját olyan tisztán hallottam, mintha csak ott ültek volna mellettem.

Az űrhajó tehát rátért pályájára. És ekkor beállt az, amiről még gyermekkoromban olvastam: a súlytalanság állapota. Egyszeriben könnyebb lett minden. Kezem, lábam, sőt egész testem, mintha nem is az enyém lett volna. Semmi súlya sem volt... Aztán észrevettem, hogy már nem ülök, nem is fekszem, hanem valahogy lebegek a pilótafülkében... És minden tárgy, mely nem volt rögzítve, ugyanúgy lebegett a fülkében, mint én... Lebegett az írómappám, jegyzetfüzetem, ceruzám...

De a súlytalanság egyáltalán nem befolyásolja az ember munkaképességét. Egész idő alatt dolgoztam, ügyeltem az űrhajó berendezésére, megfigyeléseket végeztem, feljegyzéseket készítettem.

Könnyedén írtam, egyik mondat követte a másikat. Egy pillanatra azonban megfeledkeztem róla, hol vagyok, milyen körülmények között, és — letettem magam mellé a ceruzát. Abban a pillanatban elúszott mellőlem. Nem nyúlkáltam utána, hangosan mondtam tovább megfigyeléseimet, a magnetofon pedig híven „feljegyzett" mindent keskeny szalagjára.

A „Föld" érdeklődött, mit látok magam alatt. Elmondtam, hogy nagyszerűen megfigyelhetők a hegyláncok, a nagy folyók, a hatalmas erdőségek, a szigetek foltjai és a tengerpart szegélye. Az egész Földet finom, kék színű fényudvar övezi, s jól érzékelhető gömb alakja.

A csillagok fényesek, tiszták, szinte átlátszóak voltak, a Nap csodálatosan ragyogott, szabad szemmel még hunyorogva sem lehetett beletekinteni. Az űrből nézve talán százszor olyan ragyogó, mint amilyennek a Földről látjuk. Egy-egy percre be kellett függönyöznöm az ablakokat, hogy enyhítsem a Nap sugarainak vakító fényét.

9 óra 52 perc. A repülés adatait összehasonlítom az űrrepülési menetrenddel. Minden pontosan egyezik. A Vosztok sebessége megközelíti az óránkénti huszonnyolcezer kilométert.

Ilyen sebességet még elképzelni is nehéz a Földön.

Nem voltam sem éhes, se szomjas, de a meghatározott terv szerint, a kijelölt időpontban ettem is, vizet is ittam egy különleges vízellátó szerkezetből. Úgy ettem, mint a Földön, csupán egy baj volt — nem nyithattam ki nagyra a számat.

Tíz óra tizenöt perckor, amikor az afrikai szárazföldhöz közeledtem, parancsok érkeztek, s az automatikus berendezést elő kellett készítenem a fékező hajtómű bekapcsolására.

Az űrrakéta bonyolult szerkezet. Abban a pillanatban, amikor elvált az indító berendezéstől, irányítását „okos" automata berendezések vették át, s kényszerítették, hogy meghatározott útján haladjon. Az automaták szabályozták az űrhajó belsejében a hőmérsékletet, működtették a mérőműszereket, s elláttak még sok más bonyolult feladatot. De azért nekem is rendelkezésemre állt az űrhajó kézi kormányberendezése. Csupán be kellett volna kapcsolnom, s a Vosztok repülésének és leszállásának irányítása máris az én kezembe kerül. De minderre nem volt szükségem, mert az automaták kiválóan dolgoztak. A tudósok mindenre gondoltak, mérlegeltek mindent.

Odalenn egyik ország a másik után suhant el az űrhajóm alatt, s én úgy láttam őket felülről, mint egységes egészet, amelyet nem bontanak részekre országhatárok.

De sokat már nem töprenghettem. Elérkeztem űrrepülésem befejező szakaszához, amely talán még a pályára jutásnál és a pályán való repülésnél is nehezebb: vissza kellett térnem a Földre. A súlytalanság állapota után most ismét, s az előbbinél valószínűleg nagyobb túlterhelés vár rám, s amikor a sűrűbb légrétegbe érünk, a hajó külső burka erősen felhevül.

Az űrrepülés folyamán eddig minden úgy zajlott le, ahogy azt még a Földön, a gyakorlatok során kidolgoztuk. De mi lesz most az utolsó, a befejező szakaszban? Vajon minden berendezés hibátlanul működik-e majd? Nem leselkedik-e rám valami, előre nem látott veszedelem?

Tíz óra huszonöt perckor automatikusan bekapcsolódott a fékező berendezés. Kitűnően működött, s a Vosztok fokozatosan csökkentette sebességét, és mind sűrűbb légrétegbe jutott. Külső burka rövidesen izzásig hevült, s az ablakok függönyein keresztül is láttam a körülötte tomboló lángok félelmes vörös fényét. De

bent a fülkében, a zuhanó tűzgomolyag közepében mindössze húsz fok volt a hőmérséklet.

A súlytalanság megszűnt, s az egyre növekvő túlterhelés odaszorított a pilótaüléshez. Most az űrhajó hirtelen forogni kezdett; jelentettem a Földnek. De a forgás, amely annyira nyugtalanított, egyik pillanatról a másikra megszűnt, és a leereszkedés a továbbiakban most már normálisan folytatódott. Olyan túláradó boldogság fogott el, hogy hangosan rágyújtottam kedvenc dalomra:

„A haza hallja, a haza látja ..."

A magasság mindinkább csökkent. Odalent megcsillant a Volga szalagja. Azonnyomban felismertem a hatalmas orosz folyót. Régi ismerősöm volt itt minden: a környező tágas vidék, a tavaszi földek, a ligetek, utak.

Tíz óra ötvenöt perckor, miután a Vosztok körülrepülte a földgolyót, szerencsésen földet ért az előre meghatározott körzetben a „Lenin út" kolhoz őszi szántásán.

Amint szilárd talajra léptem, egy asszonyt és egy kislányt vettem észre. Elindultam feléjük, ők pedig elém jöttek. De minél közelebb értünk egymáshoz, annál lassabban lépkedtek. Nem csoda, én még mindig az élénk narancssziínű űrhajós ruhában voltam, s a furcsa látvány megijesztette ezeket az embereket.

— Orosz vagyok... elvtársak... idevalósi — kiáltottam, miután levettem sisakomat.

— Csak nem az űrből? — kérdezte az asszony egy kicsit bizonytalanul.

— Képzelje csak, onnét! — válaszoltam.

— Jurij Gagarin! Jurij Gagarin! — kiáltották a kolhoz gépészei, akik távolról ugyancsak észrevették az űrhajót, s futva közeledtek felém.

Ők voltak hát az első emberek, akikkel az űrből visszatérve találkoztam itt a Földön. Egyszerű szovjet emberek, a kolhozföldek művelői. Összeölelkeztünk, összecsókolództunk, mint a közeli rokonok.

Nemsokára egy csoport katona jött teherautón. Ők is ölelgettek, kezemet szorongatták örömükben. Egyikük őrnagynak szólított...

Nem kérdeztem semmit, kitaláltam, hogy a honvédelmi miniszter főhadnagyból soron kívül őrnaggyá léptetett elő, s úgy látszik, ezt a rádión is közölték. Én azonban nem számítottam rá, és elpirultam zavaromban.

A katonákkal együtt visszamentem az űrhajóhoz. Ott állt a felszántott föld közepén. Figyelmesen megvizsgáltam. Az űrhajó és belső berendezése teljesen rendben volt, akár ismét fel lehetett volna röpíteni a világűrba. Hatalmas öröm fogott el. Boldoggá tett az a tudat, hogy az ember első űrrepülése a Szovjetunióban történt, s a szovjet tudomány megint előbbre jutott egy nagy lépéssel . . .

(Jurij Gagarin nyomán)

Az ember hosszú történelme folyamán állandó harcban állt a természet erőivel. A küzdelem során aztán egymás után nyerte a döntő ütközeteket: erdőket irtott, mocsarakat csapolt le, megszelídítette a folyókat, a maga javára használta fel a szél, a gőz erejét. Sikerült lejutnia a mélytengerek világába és felrepülnie a levegőbe. Most pedig a világűrbe is behatolt. Hatalmas eredménye ez az emberi tudásnak, találékonyságnak.

A világűrbe először a szovjet tudósok bocsátottak fel rakétákat, és szovjet ember, Jurij Gagarin járt először a világűrben. Ő a világ első űrhajósa. Olvasmányunk szerzője is ő. Írásában végigkísérhetjük izgalmas útján, megtudjuk, milyen megfigyeléseket végzett, milyen élményben volt része. Csodáljuk merész vállalkozásáért, és csodáljuk azokat a szovjet tudósokat is, akik a nagyszerűen működő űrhajót megalkották.

Feladatok

1. Mondjátok el, milyen érdekes élményekben volt része a világ első űrhajósának!
2. Mit tudtok Jurij Gagarinról?
3. Mit gondoltok, kiknek a munkája tette lehetővé Gagarin űrutazását?

Gyalog szerettem volna jönni

Gyalog szerettem volna jönni
a porral lepett füveken,
mezítláb, hogy frissen érezzem,
ha felmelegszik a szülőföld
pora, mikor megérkezem.

Gyalog szerettem volna jönni
át a szorgalmas földeken,
mindenkinek által kiáltni,
mesgyén átlépni, kezetrázni:
„Na és a munka, hogy megyen?"

Gyalog menni az utcán végig,
S előre köszöngetni ott.
Tornácokon üldögélni, mint régen,
hogy mindenki arcomba nézzen,
s mondják: — „Semmit se változott!"

Én gyalog fogok hazamenni
a porral lepett füveken,
mezítláb, hogy sírva érezzem,
ha felmelegszik a szülőföld
pora, mikor megérkezem.

Váci Mihály

Összefoglalás

Könyvünknek ebben a fejezetében leírásokat, életképeket és elbeszéléseket olvastunk.

Petőfi Az Alföld című költeményéből, úti leveléből, Jókai regényrészletéből stb. *a magyar táj szépségeit* ismertük meg. Megfigyeltük azt is, hogy legnagyobb íróink, költőink mennyire szerették szülőföldjüket, hazájukat, népüket. De azt is láttuk, menynyit *változott ez a táj* Petőfi és Jókai óta. Kortárs íróink, Boldizsár Iván és Juhász Ferenc, már a mai tájat mutatják be. Lelkesedve

írják le, hogyan szépül, gazdagodik egyre a dolgozó emberek keze nyomán a „nép gondjaira" bízott ország.

Szülőföldjükhöz, népükhöz való ragaszkodásukat fejezik ki leírásaikban más népek írói is. Petőfi az Alföldért lelkesedik, Katajev a tengerpartért rajong, Heine a német földet szereti. Mindegyik ország egyaránt szép, de számunkra az a föld, az az ország legszebb, ahol születtünk, ahol élünk. Nem is tudnánk elszakadni innen. *Mi ezt az országot szeretjük legjobban.* Megbecsüljük azonban más népek hazáját is, tiszteletben tartjuk más népek hazaszeretét.

A nép életét Petőfi, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc írásaiból ismertük meg. Láttuk, milyen *keserves volt valamikor a szegény emberek, szegény gyerekek élete.* Az egyik embernek mindene megvolt, dúskált a jóban, a másik meg a kenyeret sem tudta megkeresni családjának, gyermekeinek. Ezért volt szomorú és örömtelen Móra kis rongyosainak élete is. Pétörnek még a napi pohár tejről is le kellett mondania, hogy éhes kis testvérének juttathassa.

Így volt ez más országokban is. Ilyen reménytelennek ismertük meg a kenyérlesők és Twist Olivér életét is.

A régi gyerekek iskolába sem járhattak úgy, mint mi. Kenyeret kellett keresniük. Ezért maradtak tudatlanok, s ezért hitték el a babonákat is. Ezt figyelte meg Gárdonyi Géza is falusi tanító korában.

A felszabadulás után szebb, gondtalanabb lett életünk. Mai íróink elbeszélései, versei ezt mutatták be. Kötelességünk, hogy megbecsüljük mindazt, amivel társadalmunk, az emberek gondoskodása körülvesz bennünket.

Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk

(Kötelező olvasmány)

Molnár Ferenc (1878—1952) világhírű ifjúsági regénye a múlt század végén játszódik Budapesten, a Józsefvárosban. A Pál utca, amelynek a „grund"-jáért nagy csatát vívtak a Pál utcaiak a vörösingesekkel, ma is megvan, csak beépítették már. A regény szereplői kisdiákok. A Pál utcaiak vezére Boka, a vörösingeseké Áts Feri. A regény hőse a kis Nemecsek Ernő.

Olvassátok el figyelmesen a regényt! Akik régebben már olvasták, vegyék elő újra, hogy friss emlékezettel vehessenek részt a megbeszéléseken!

Olvasás közben készítsetek jegyzeteket!

Számoljatok be a regényről a következő kérdések alapján:

1. Mikor és hol történik a regény cselekménye?
2. Miért állt szemben egymással a két csapat?
3. Kik voltak a vezérek és a csapatok tagjai?
4. Mi volt az az „einstand"?
5. Hogyan kezdődött a háborúskodás?
6. Ismertessétek a haditerveket!
7. Beszéljétek el a csata lefolyását!
8. Hasonlítsátok össze Bokát és Áts Ferit!
9. Figyeljétek meg, hogyan vált Nemecsekből hős!
10. Fogalmazzátok meg röviden, miről szól tulajdonképpen ez a regény!

Ha tehetitek, keressétek fel a regény színhelyét (Pál utca, Füvészkert, Múzeumkert stb.). Az ügyes rajzolók készítsék el Boka védelmi tervét!

Írjatok rövid fogalmazást a következőkről:

a) A regény egyik gyerekszereplője (kísérjétek végig minden tettét).

b) A csapatok felszerelése és harcmodora.

c) Kit választanál példaképül?

FÜGGELÉK

Az aranyfejsze

Egyszer volt egy szegény ember, aki az erdő szélén lakott, és vesződségesen abból élt, hogy tűzifát aprított, amit felesége a piacon eladott.

Mikor egy nap a folyó partján fát vágott, fejszéje kicsúszott a kezéből, és a vízbe esett. A szegény ember hiába kereste szerszámát, bármennyit vesződött, nem találta többé. Búslakodva leült a partra, és tűnődött, mit tegyen. Mikor fejét újra felemelte, egy öregember állt előtte és megkérdezte, miért szomorkodik. A favágó elpanaszolta balszerencséjét és azt, hogy a balta volt egyetlen vagyona, egyetlen támasza, hogy életét tovább tengethesse.

— Segíteni akarok rajtad — mondta az öreg. — Nem tudod ki vagyok én. E folyó sárkánya vagyok, és visszahozom a fejszédet, ha várasz rám.

Ezzel leszállt a habokba. Egy idő múlva megint felbukkant, s egy aranyfejszét tartott a kezében.

— Ez a te baltád? — kérdezte.

— Nem — felelte a favágó becsületesen —, nem ez. Az én szekercém vasból volt, és fanyele volt.

A sárkány újból elmerült, majd megjelent egy ezüstfejszével.

— Ez az? — kérdezte.

Megint nemet mondott a becsületes favágó.

Akkor a sárkány harmadszor is elmerült, és mikor visszatért, közönséges vasfejszét tartott a kezében. Megint kérdezte.

— Ez a te baltád?

— Igen — felelte a favágó örömmel —, ez az. Szívből köszönöm segítségedet.

— Derek ember vagy — dicsérte a folyó sárkánya —, ezért vasfejszéd mellé az arany- és ezüstfejszét is neked adom.

A favágó hálálkodva megköszönte, fogta a három szekercét és hazament. A szomszédság mind az ő csodás esetén ámult-bámult. Mindnyájan örültek a favágó szerencséjének, csak egyetlenegyet kapott el az irigység.

Ez az ember arra gondolt: bárcsak neki is sikerülne egy arany- meg egy ezüstbaltát szerezni. A favágóval elmeséltette, hol állt a folyóparton; ő is odament a fejszéjével, s a vízbe dobta. Akkor leült, és úgy tett, mintha sírna.

Hirtelen eléje állt a folyó sárkánya és megkérdezte, mi az oka bánatának. A favágó szomszédja képmutatóan elmesélte szerencsétlenségét, és könyörgött, hogy segítsen rajta.

— Rendben van — felelte a sárkány —, legyen, ahogy akarod.

Lemerült, és feltűnt egy aranyfejszével.

Még nem is kérdezhette, máris felujjongott a kapzsi:

— Ez az! Add csak ide gyorsan!

— Hazudsz — förmedt rá a sárkány haragosan, és eltűnt a víz alatt. A kapzsi ember pedig mehetett haza fejsze nélkül, csalódottan.

(Vietnami népmese)

A hűséges asszony, aki bánatával megindította a köveket

A Meng-család kertje szomszédos volt a Csiang-családéval, csupán egy fal választotta el a kettőt. Egyik évben Mengék tököt ültettek a fal közelében, és ugyanakkor Csiangék is éppen tököt ültettek oda, a túlsó oldalon. Mind a két növény felkúszott a falra, tetején összefonódtak, összenőttek, egy növény lett belőlük. Ez a tök ritka szép virágokat hozott, és elvirágzása után egyetlen óriási gyümölcsöt érlelt. Mikor már szép aranysárga volt a pompás tök, Mengék is, Csiangék is le akarták szüretelni. Sokáig civakodtak, míg végül megegyeztek, hogy elfelezik. Fel-

vágják a tököt és mit látnak? Egy lányka fekszik benne, mégpedig csudaszép pici lányka. A két család együtt nevelte fel a gyermeket, és ezért Meng Csiang lett a neve.

Amiket itt elbeszéltünk, az a gonosz és igazságtalan Sihuang császár uralkodása idején történt. Ez a császár szörnyen félt a hunoktól, akik északról törtek Kína földjére már több ízben is. A hunok miatt Sihuang nem élvezhette a béke örömeit. Ezért elhatározta, hogy óriási falat építtet ott az északi határon az ország egyik szélétől a másikig, azon majd nem tud keresztülhatolni a félelmetes ellenség. Csakhogy nem úgy sikerült a dolog, mint várta. Építőmesterei voltak-e kontárok, vagy más volt a baj, de alighogy az egyik darabot felépítették, a másik ledőlt, és még hosszú évek múlva se mentek semmire. Egy udvari tudóshoz fordultak, hogy mondaná meg, mivel segíthetnek a bajon. Ez így válaszolt:

— Az ilyen óriási, tízezer mérföldnél is hosszabb falat csak úgy lehet megépíteni, ha mérföldenként egy-egy embert befalaznak. Akkor az ember lelke őrködik ott, és azt a falrészt nem engedi ledőlni.

Az egész ország reszketett félelmében, mert mindenki tudta, hogy a császár könnyű szívvel végrehajtja a szörnyűséget, annyit számít neki egy alattvalója, mint a fű és gyom a lába alatt.

Élt azonban akkoriban egy nagyhírű bölcs, s az így szólt a császárhoz:

— Ha így bánsz alattvalóiddal, hatalmas császár, abból baj lehet. A millió és millió ember remegésétől országod földje is megrendül, zendülés törhet ki, még mielőtt a falat megépíttetted volna. Jobbat ajánlok neked. Tudomásomra jutott, hogy él ebben az országban egy Van nevű alattvalód, „Van" pedig annyit jelent mint tízezer. Elég, ha ezt az egyet befalaztatod, az ő lelke megőrzi az egész hosszú falat.

Megörült a tanácsnak a kegyetlen császár, és nyomban elküldte poroszlóit, hogy keressék meg és hozzák elébe Vant. Ámde az idejekorán megtudta ezt és elmenekült.

Abban az időben a szépséges Meng Csiang már nagylánnyá serdült. Egy holdvilágos éjszakán lement a kertbe, hogy megfürödjék a tóben. Gyönyörűséggel úszkált, lubickolt, és akaratlanul is

kimondta hangosan a gondolatát: „Ha most erre járna egy ifjú, az övé lennék örök életemre."

A bujdosó Van éppen akkor az ő kertjükben rejtőzött egy magas banánfa tetején, és meghallotta, mit mondott a szép leány. Nagyot nevetett, és lekiáltott neki.

— Ide nézz, itt vagyok!

Így lett Meng Csiang Van menyasszonya.

Ámde az történt, hogy mikor javában mulatoznak, ünneplik a lakodalmat, berontanak a császár zsoldosai. Vant megragadták és elhurcolták, a szép menyasszony meg ottmaradt, és majdhogy a két szemét ki nem sírta.

Elszakították tőle szíve választottját, akit éppen olyan forrón szeretett, éppen olyan keservesen siratott, mintha már hitvese lett volna. Végül nem bírta tovább a bánkódást, és elszánta magát a hosszú, keserves útra, ment hegyeken, folyóvizeken keresztül, hogy ha már élve nem találja kedvesét, legalább a holttestét megkeresse. De mikor odaért a hatalmas kőfalhoz, és se hosszát, se végét nem találta, kétségbeesett. Hol keresse, hol találja meg a kedvesét? Nem tudta szegény, mitévő legyen, csak sírni tudott, de azt aztán nagyon. Bánata megindította a köveket, leomlott a Nagy Fal, és kiadta Van csontjait.

A császár is meghallotta hírét a hűséges asszonynak, aki ilyen hosszú, fáradságos utat tett meg a halott uráért. Kíváncsi volt rá, látni akarta tulajdon két szemével. Odautazott hát, és Meng Csiang csodálatos szépsége őt is megbűvölte, mindjárt meg akarta tenni császárnénak. Az asszony tudta, hogy nyíltan nem szállhat szembe a zsarnok akaratával, de három feltételt szabott. Kikötötte, hogy hétszer hét napos gyászünnepet tarthasson az ura emlékére, hogy a gyászünnepen jelen legyen maga a császár és az ország valamennyi főembere, és végül, hogy építsenek neki egy hétszer hét öl magas tornyot, ahol majd bemutassa a halotti áldozatot. A császár mind a három kívánságát teljesítette.

Mikor minden el volt készítve a gyászünnepre, Meng Csiang felment a lépcsőn a toronyba, kiállt a torony erkélyére, és onnan a magasból hangos szóval elátkozta a kegyetlen császárt. Az hallotta ugyan az átkot, de lenyelte mérgét, nem bántotta az asszonyt. Meng Csiang azonban nem érte be ennyivel. Mikor el-

átkozta a császárt, hirtelen-váratlanul levetette magát a szédítő magasságból a folyóba — halálba menekült előle. Testéből száz meg száz aranyhal lett, és ezekben az aranyhalacskákban tovább él a szerető asszony örök időkig.

(Kínai népmese)

Két krajcár

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy szegény ember. Ennek a szegény embernek sok gyermeke volt. Akárhogy is törte magát a szegény ember, gyermekei bizony sokszor éheztek. Egyszer a szegény ember meg akarta takarítani a vacsorát, hogy reggelire legyen mit enniük. Sokáig törte a fejét, hogyan is lehetne ezt megcsinálni. Végül is azt mondta a feleségének, hogy mindegyik gyermeknek ad két krajcárt, ha nem kérnek vacsorát. Így is tett: minden gyermekének adott két krajcárt, és így a vacsora megmaradt reggelire.

Reggel felkelt a szegény ember, fel a felesége, és felkeltek a gyermekek is, akik most sem mertek enni kérni, minthogy tegnap mindegyik kapott két krajcárt. A szegény ember felesége hozzáfogott a reggeli készítéséhez. Mikor a szegény ember látta, hogy gyermekei nagyon éhesek, így szólt hozzájuk: „Aki visszaadja a két krajcárt, az kap reggelit." A gyermekek egymást túlkiabálva mondották: „Édesapám, én is visszaadom, én is visszaadom!" És mindnyájan visszaadták apjuknak a két krajcárt, és hozzátették: „Visszaadjuk a pénzt, édesapánk, mert nagyon éhesek vagyunk!"

Így takarította meg a szegény ember a vacsorát, hogy másnap reggel enni tudjon adni a gyermekeinek.

(Szlovák népmese)

A róka meg a rászedett medve

Volt egyszer egy ravasz róka. Éppen olyan csalafinta volt, mint minden más róka. Úgy esett a dolog, hogy egész éjszaka zsákmány után kószált, de sehol sem talált. Pitymallatkor kisétált az út szélére, leheveredett egy bokor alá, s azon törte a kobakját, hogy mi módon találhatna falnivalót magának.

Orrát első lábára hajtotta és várt. Egyszerre csak halszagot hozott feléje a szél. Felkapja kissé a fejét, és lenéz a völgy felé az út mentében, hát látja, hogy jön-jön egy kétökrös szekér.

— Jól van — gondolta a róka. — Itt van végre a várva várt eleség!

Azzal kiugrott a bokor alól, és elnyúlt az út közepén, mintha megdöglött volna.

Amint a szekér a róka közelébe ért, meglátja az ökörhajtó ember, s azt hívén, csakugyan döglött, rászól ökreire:

— Hóhe, hó!

Az ökrök megálltak. Az ember odamegy a rókához, jó közelről megvizsgálja, s úgy találja: nincs abban már semmi szusz.

Erre így szólt:

— Mi az ördögnek jött ez ide megdögleni? — Tyű! be szép kacabajkát csináltatok a feleségemnek a bundájából!

Nem is habozott soká, tarkón fogta a rókát, a szekérhez cipelte, s feldobta éppen a halak tetejére. Aztán rákiáltott az ökreire:

— Csá Zsaján, Burján nye!

Az ökrök elindultak.

Az ember az ökrök mellett ballagott, s egyre gyorsabb járásra ösztökélte őket: úgy szeretett volna már hazaérni, hogy lenyúzhassa a róka bőrét.

De alighogy elindultak az ökrök, a róka egymás után rugdosta le a halakat a szekérről. Az ember csak hajtott, a kerekek nyikorogtak, a halak meg hulldogáltak.

Mikor a tolvaj róka már jó csomó halat leszórt a szekérről, őmaga is leugrott nagyügyesen, és gyorsan kezdte összeszedegetni a halakat. Garmadába gyűjtötte, aztán lehordta a rókalyukba, s nekilátott az evésnek, mert már szörnyű éhes volt.

Még jóformán le sem nyelte az első falatot, mikor betoppan hozzá a medve.

— Jó étvágyat, koma! Tyű, de sok halad van! Adhatnál nekem is, szörnyű ehetnékem van!

— Itt felkophat az állad, komám. Nem azért vesződtem, hogy más egye el! Ha annyira megjött az étvágyad, lógasd be a farkad a mocsárba, mint én, lesz majd halad, amennyi beléd fér.

— Taníts meg rá édes komám, mert én nem tudom, hogyan kell halat fogni.

A róka kivicsorította a fogát és így szólt:

— Hajja, komám! Hát nem tudod, hogy a szükség olyasmire is sarkall, amire semmi kedved, s olyasmire is megtanít, amit eddig nem tudtál? Hát, ide figyelj, komám! Akarsz halat enni? Ha igen, estére menj le a mocsárhoz, oda az erdő szélire, lógasd a farkad a vízbe, s maradj veszteg, meg ne mozdulj reggelig! Akkor jó erősen rugaszkodj neki a part felé, s ne félj, teméntelen sok halat rántasz ki, nálam kétszerte-háromszorta többet is!

A medve nem szólt egy szót sem, csak loholt a mocsárhoz, az erdő szélére, s a farkát belelógatta a vízbe!

Ezen az éjszakán olyan hideg szél kerekedett, hogy az ember nyelve megfagyott a szájában, de még a parázs is a kemencében. A mocsár vize is alaposan befagyott, s a jég úgy odafogta a medve farkát, mint valami harapófogó. Telt az idő, s a medve nem szenvedhette tovább a hideget: hirtelen mozdulattal rántott egyet magán. Szegény medve! Ahelyett, hogy halat fogott volna, még a farka is leszakadt.

Hej, micsoda bömbölésbe kezdett, s mekkorát ugrott fájdalmában! Szörnyű haragjában, hogy így becsapta a róka, mindjárt indult is, hogy megölje. A ravasz róka tudta, hogyan kerülje ki a medve dühét. Kibújt a rókalyukból, és elrejtőzött egy közeli fa odvában.

Mikor meglátta a farkatlan medvét, rákiáltott:

— Hé, komám! Tán megették a halak a farkadat, vagy olyan falánk voltál, hogy nem hagytál egy halat sem a mocsárban?

A medve, mikor látta, hogy a róka még ki is kacagja, még jobban megmérgelődött, s nekifutamodott a fának. De az odú szája olyan szűk volt, hogy nem fért be rajta. Keresett hát egy kampósbotot, és kotorászni kezdett az odúban, hogy azzal piszkálja ki onnan a rókát, s megfizessen neki... De amikor a kampósbot a róka lábába akaszkodott, a ravaszdi így kiáltott:

— Húzd csak. ostoba! Mit bánom én, ha el is húzod helyéből a fát!

Mikor pedig a fába akadt a kampósbot, akkor így nyűszített:

— Jaj, jaj, komám! Ne húzd, mert eltöröd a lábam.

Erőlködött a medve, szakadt róla a verejték, de hiába. Csak nem tudta kizavarni a rókát a fa odvából.

Hát így szedte rá a róka a medvét.

Creanga román író (1839—1889)

A csuka

Törvénybe citálták a Csukát, hogy a tóban
senkinek sem biztos tőle az élete.
Szekérderék panasz gyűlt ellene.
Nagy dézsában vitték, ahogy illett, valóban
előírás szerint bírái elibe;
azok a szomszéd rétre gyűltek,
s ott legelésztek, de nevüknek
örök díszt ad hordozóik esze:
két öszvér, két vén gebe, kecske
akadt talán három is, és
ahogy a dolgok régi rendje
megszabta, a Róka volt az államügyész.
A nép zúgott, tudván, hogy mindig épp a vádlott
látta el hallal az ügyész úr asztalát;
de meg kell adni, a bíróság a szabályok
szerint járt el, hiszen a Csuka sok galád
tettét most semmiképp nem lehetett fedezni.
Már az ítéletet kellett csak szövegezni:
hogy a Csukát kivégzik, éspedig
olyképp, hogy felkötik.
„Tisztelt Tanács" — állt fel akkor a Róka —,
„súlyosbítást kérek, hogy évszázadokig
rettentsük vele a Csuka gaz társait:
az akasztás kevés, fullasszuk a folyóba!"
„Bravó!" zengték iák, mekekék és nyihahák,
s vízbe siklatták a Csukát.

Ivan Andrejevics Krilov orosz író (1769—1844)

A farkas és a kuvasz

Hogy történt, hogy nem, egyszer a kuvasz betévedt az erdőbe, s találkozott a farkassal. Mind a kettő erős és bátor állat volt, egyiknek sem jutott eszébe, hogy megtámadja a másikat. Ehelyett inkább barátságosan beszélgetni kezdtek, hiszen különben is szegről-végről rokonok voltak.

A farkas sovány volt, kilátszottak az oldalbordái, s ugyancsak elcsodálkozott, hogy rokona, a kutya, hogy lehet ilyen kövér. Mert a kuvasznak fényes volt a szőre, dagadt a hasa meg a combja, az ábrázata pedig csak úgy ragyogott a ráragadt zsírtól. Meg is kérdezte tőle a farkas:

— Mondd csak, koma, hogy lehetsz te ilyen kövér?

— Úgy, hogy jól élek, naponta többször is degeszre eszem a hasamat zsíros falatokkal. Annyit zabálok, amennyi csak belém fér.

— Hát hol élsz te? Látod, én itt az erdőben majdnem éhen halok. Úgy félnek tőlem az állatok, hogy csak nagy ritkán tudok elcsípni egyet-egyet. Hol élsz te, hogy annyi jó falatod akad?

— Hol? Hát az emberek között. Ember a gazdám, szeret nagyokat zabálni, mindig dúsan terített az asztala, s így bőségesen jut nekem is a legfinomabb ételekből.

— És mindezt csak úgy ingyen kapod? — kérdezte a farkas.

— Majdnem ingyen — hencegett a kuvasz —, csak épp egy kicsit a kedvében kell járnom. Hát én aztán egyre-másra csóválom a farkam, hízelgek neki meg a családjának, úgyhogy mindenki szeret és kényeztet. Ezért vagyok ilyen kövér.

— Ó, milyen boldog lehetsz — sóhajtott a farkas —, én meg, lám, folyton koplalok, korog a gyomrom, csurog a nyálam egy jó falatért, horpadt a véknyam, és néha majdnem összeesem már éhségemben. Szégyen-gyalázat, hogy egy magamfajta nemes állat ide jutott.

— Pajtás, ezen igazán könnyű segíteni — mondta rá a kuvasz. — Meghívlak mihozzánk. Gyere velem oda, ahol én lakom, s majd meglátod, milyen jó dolgod lesz neked is a gazdámnál.

— Derék legény vagy, komám — örült meg az ajánlatnak a

farkas —, itt is hagyom ezt az erdőt, ahol csak koplalni lehet, s veled megyek a ti zsíros és kövér házatokba. Ott fedél alatt leszek, s nem kell szenvednem a csikorgó hidegtől, esőtől, havazástól.

Meg is indultak vidám csaholással, és a farkas szaporán loholt a kuvasszal, szinte már előre érezte szájában a pompás falatok ízét.

De amint útközben odapillantott a kuvasz nyakára, látja ám, hogy a nyakán körös-körül meglehetősen kikopott a szőre. Meg is kérdezte nyomban:

— Mitől kopott le a szőr a nyakadon, édes komám?

— Á, semmi — hárította el a kuvasz a kérdést.

— De mégis — makacskodott a farkas — mondd meg, mitől?

— Tudod, pajtás — magyarázta a kuvasz immel-ámmal —, egy kicsit harapós voltam azelőtt, hát nyakörvet adtak rám, megláncoltak, s most is láncon tartanak, éjjel meg a házat kell őriznem. Már megszelídítettek, s néha, mint most is, egy kicsit el is csatangolhatok.

— Hát nem vagy egészen szabad? Megláncolnak, nyakörvet adnak rád? No, édes egy komám, akkor én inkább visszafordulok, s tovább fázom és éhezem az erdőben, de a szabadságomat nem adom oda semmiféle kövér koncért. Inkább vagyok én szegényen és éhesen szabad, mint dús asztalnál talpnyaló rabszolga!

Aesopus görög meseíró

Hortobágy

1. Lassanként megvirrad, az ég bíborszíne aranysárgába megy át; a látóhatár felett ott ragyog már a nap kengyelfutója, a hajnali csillag; a harmatos fűben szivárványos fénykör fut együtt az emberek árnyékaival. A látóhatáron kezd valami sötétleni; egy ültetett akácerdő s egyes kék púpok, ezek a zámi tatárhalmok: Valaha falu volt ott, a tatárok elpusztították. A templom romjai még most is kilátszanak a fűből. Egy repülő madár, egy békázó gólya sem zavarja a falusi csendet.

2. Csak egy lovaslegény poroszkál[1] a végtelen síkon. Honnan

[1] Poroszkál: lassan, lépésben lovagol.

jön? Hová tart? Azt nem lehet kitalálni; a pusztán nincs ösvény; kocsinyomot, patkónyomot menten benő a fű; egy élőfa, egy kútágas, egy kunyhó sem zavarja meg a fenséges zöld sivatag országát. A ló megy ösztöne után. A lovas alszik, bóbiskol a nyeregben, hajladozik, hol erre, hol arra, de azért a lába ki nem esik a nyeregből.

Gulyásbojtárnak kell neki lenni, mert az ingujja elöl össze van kötve. A lobogós ingujj a szarvasállatok közt akadály volna. Kék a mellénye, fekete a gombos rajthuzlija,[2] fekete a szűre is, selyemvirágokkal kivarrva, csatos szíjon lóg le a félvállról. Bal kezében a lazán eresztett kantárt fogja, jobb keze csuklójára akasztva a karikás ostor, nyeregkápájába[3] dugva a hosszú, ólmos fütykös, széles, feltűrt karimájú süvege mellé tűzve egy rózsa.

Egyszer aztán a lovának nyerítése ébreszti föl. A hóka[4] szemközt jövő lovat vett észre. A holdas pej[5] régi ismerőse; azt köszönti messziről.

A pej paripa lovasa csikósbojtár. Meg lehet azt tudni a lobogós ingujjáról, a tulipános fehér szűréről, a félvállán átvetett pányváról,[6] de leginkább arról, hogy a nyergének nincs terhelő szíja, ami a ló hasát átszorítsa, csak úgy van lazán a hátára vetve.

Nemcsak a két paripa, hanem a két lovas is ráismer egymásra jó messziről, és sebesebbre fogva az ügetést, odaugratnak egymáshoz.

Mind a kettő valóságos ősmagyar arctípus, noha egymástól merőben különböző. Ilyenek lehettek az első magyarok, mikor Ázsiából idekerültek.

A gulyásbojtár szélesvállú, csontos termet, vastag nyakkal, köpcös derékkal; arcvonásai duzzadók, két orcája pirospozsgás, álla, szája, szemöldöke csupa hetykeség, kis bajusza hegyesre pödörve; gesztenyeszín haja kerekre levágva; szemei dióbarnák, de első látásra azt hinni, hogy zöldesek.

[2] Rajthuzli: mellényszerű ruhadarab.
[3] Nyeregkápa: a nyereg fából készült része; a biztos ülést teszi lehetővé.
[4] Hóka: azt a sötét színű lovat nevezik így, amelyiknek homlokán nagyobb világos folt van.
[5] Pej: sötét színű, feketés, barnás vagy vöröses árnyalatú ló.
[6] Pányva: kötélhurok: a csikósok a vágtató lovakra dobják, hogy megfogják vele.

A csikósbojtár alakja pedig karcsú derékban, de vállban és csípőben kifejlett — hatalmas, domború mellkassal, arcszíne olyan, mint az aranyozott bronzé; tökéletes szépségű száj, orr és szemöldök, ragyogó kis fekete szem; fekete bajusza magától kunkorodik fölfelé, szénfekete haja is természetes csigákban borul a két vállára.

A két paripa összeröhögve köszönti egymást. A bojtárok is üdvözlik egymást, pár szót váltanak, azzal mind a ketten sarkantyúba kapják paripáikat, s vágtatnak tova a maguk útján; a gulyásbojtár a karámhoz,[7] a zámi halmok meg a kis erdő felé, a csikósbojtár pedig a hortobágyi csárda felé.

A hortobágyi csárda, azért, mert csárdának hívják, nem valami bagolyrúgta, nádfedelű ház, amilyennek az ember képzelné, hanem tisztességes téglaépítmény, zsindelyfödéllel, kényelmes vendégszobákkal, konyhával és pincével ellátva; beillenék akármely város közepébe. Virágos kertje alatt folydogál csendesen a Hortobágy vize, partjai nádassal, fűzfával szegélyezve. Az országút nem messze a csárdától egy monumentális[8] kőhídon visz keresztül, mely kilenc boltozatos ívoszlopon nyugszik. A debreceniek azt állítják, hogy azért olyan szilárd a híd, mert az építéshez való meszet tejjel oltották meg; az irigyek ellenben azt mondják, hogy a debreceni homokszőlők borával lett ez a mész megoltva, az húzta így össze.[9]

Mire a gulyásbojtár a karámhoz ér, már pirkadni kezd. Micsoda színpompa az! A látóhatáron violaszín köd, a föld sötétkék; a föld felett az ég narancssárga, egy hosszúkás felhővonal a barnás köd felett rózsaszínben ragyog. Milyen bíborfényű glória[10] jelenti a nap jövetelét! Izzó tűzhely emelkedik ki az élesen elvált látóhatárból. Semmi fénye nincsen; olyan, mint a tüzes vas. Bele lehet nézni nyitott szemmel. A nap ötszögletűvé lesz. Amint feljebb jön, megint olyanná válik, mint egy fekvő tojás. Most elkezd alul szűkülni, felül domborulni.

Azonban a nap sem engedi magát tovább bámultatni. Az eddigi

[7] Karám: az állatok egybetartására szolgáló kerítésszerű építmény — tető nélkül.
[8] Monumentális: hatalmas, nagyszerű építmény.
[9] A homoki borok általában savanyúak.
[10] Glória: dicsfény.

képe csak káprázat volt, a különböző átfűlt légrétegek sugártörése. Mikor az igazi orcája szétárasztja sugarait, abba halandó szeme bele nem nézhet többet büntetlenül. S akkor az eddigi rózsaszínben pompázó égbolt egyszerre arannyá változik, s a látóhatár összemosódik az ég aljával.

S erre az első napkivillanásra egyszerre felkerekedik a karám egész alvó tábora, a másfélezernyi barom szarvaiból emelt erdő megmozdul. A vezérbika megrázza nyakán az öblös kolompot, s annak a hangjára felzendül a pusztai kardal; ezerötszáz szarvasmarha kezd el bömbölni, s megy a csordakúthoz. Minden tehén hívogatja a maga borját, azért bőgnek. Három bojtár szalad gyorsan a nagy csordakúthoz, s meri a vizet a nagy itatóvályúba. Nehéz munka ez, s napjában háromszor fordul elő; de a gulyás inkább a saját tenyerét töri, mint hogy a lovát kínozza valami gép hajtásával.

A karám gazdája a számadógulyás, kiváló példánya a pusztán lakó magyarnak. Derékszál férfiú, őszbe csavarodott hajjal, kacskaringósra kifent bajusszal. Értelmes arca rézbarna a viszontagságos időtől, szemöldökei előrehúzódtak a sok napbanézéstől.

A karám alatt értik a pusztán azt az egész készséget, ami az embernek és baromnak szél és vihar ellen védelmül szolgál. Csak a szél az ellenség; záport, hideget, meleget fel sem vesz a pásztorember, kifordítja subáját, begyűri a süvegét, úgy néz vele szembe. Hanem a szél ellen kell védelem, mert az nagy úr a pusztán. Ha a forgószél künn kapja a ménest a legelőn, azt nem tudják a szélfogóba terelni, elkergeti a Tiszáig, míg erdőt nem talál. A szélfogó kemény deszkából van palánkolva,[11] három szárnnyal, azoknak a zugában húzódnak meg az állatok.

A gulyás lakása fecskerakásmódra vert falú kis kunyhó. De az sem arra való, hogy abban háljanak, el sem férnének benne. Abban csak a gúnyájuk van, meg a magyar pénztár, amely nem más, mint egy borjúnak a bőre, mind a négy lábával, a feje helyén van a lakat. Ebben tartják a dohányt, paprikát. A bundák sorban felaggatva a fogasra. Nyáron a szűr, télen a bunda a takarójuk. Úgy

[11] Palánkolva: palánkkal, kerítésszerűen építve.

alusznak az isten szabad ege alatt. Csak maga a számadó alszik a kunyhó kiugró eresze alatt, deszkapad a nyoszolyája; feje fölött a polc a domború hátú kenyerekkel, meg a fabödönnel, amelyben az egész hétre való eleség áll, amit a városból hoz ki a felesége vasárnap délután. Az asszony benn lakik a városban.

A kunyhó előtt áll a vasaló, egy kerek, kunyhó-forma, nádból összerótt alkotmány, amelynek a feneke téglával van kirakva, teteje nincsen. Ez a konyha. Itt főzik meg a gulyáshúst a szolgafára akasztott bográcsban, meg a tészta kását. A hosszúnyelű cinkanalak oda vannak tűzködve rendben a nádfalba.

3. Ezalatt föltámad az ég alján a délibáb.

A tündérálom megelevenülése.

A láthatáron tenger támad, melynek magasra hányt hullámai sebesen futnak keletről nyugat felé, a kiemelkedő halmok szigetekké válnak benne, a törpe akácfák rengeteg erdőkké. Egy sor legelésző ökör úgy tűnik fel a távolban, mintha palotákból utca épült volna. Gulyák látszanak közeledni a tenger hátán; mire a parthoz érnek, legelésző lovak lesznek belőlük. A keleti határon, napfelkelte után leghatalmasabb a délibáb fantáziája. Egész nagy helyiségek, s olyan közel hozva, hogy az útján járó szekereket ki lehet venni távcsővel; a házak, a tornyok megfordított képe ott tükröződik a hullámzó mesetengerben, a városok borús időben a látóhatár alatt vannak.

Jókai Mór (1825—1904)

Kiskunság

1. Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenhonnan vissza-visszavágyott,
Újra láttam végre születésem földét,
A szép Kiskunságot.
Bejártam a rónát,
Melyet átölel a Tisza—Duna karja,
S ölében, mint kedves mosolygó gyermekét
Az anyja, úgy tartja.

2. Itt vagyok megint a
Nagyvárosi élet örökös zajában,
Óh, de képzeletem most is odalenn az
Alföld rónáján van;
Testi szemeimet
Behunyom, és lelkem szemeivel nézek,
S előttem lebegnek szépen, gyönyörűn az
Alföldi vidékek.

3. Forró nyárközép van,
Kapaszkodik a nap fölfelé; sugára
Mint a lángeső; oly égető özönnel
Ömlik a pusztára . . .
Puszta van körülem
Széles hosszú puszta, el is látok messze,
Egész odáig, hol a lehajló ég a
Földdel olvad össze.

4. Gazdag legelőkön
Visz az út keresztül; ott hever a göböly,[1]
Rekkenő a hőség, azért nem fogyaszt most
A kövér mezőből.
Cserény[2] oldalánál
Szundikál a gulyás leterített subán,
Kutyái is lomhák, nem is pillantanak
Az utazó után.

5. Itten a lapályon
Egy ér nyúlik végig, meg se' mozdul habja,
Csak akkor loccsan, ha egy-egy halászmadár
Szárnyával megcsapja;
Szép fövény[3] az alja,
Egészen lelátni sárga fenekére,
A lusta piócák s a futó bogarak
Tarka seregére.

[1] Göböly: hizlalásra fogott szarvasmarha.
[2] Cserény: nádból vagy deszkából épített fedetlen helyiség a pásztorok részére.
[3] Fövény: homok.

6. Szélén a sötétzöld
Káka közt egy-egy gém nyakát nyújtogatja;
Közben hosszú orrát üti víz alá a
Gólyafiak anyja,
Nagyot nyel, és aztán
Fölemeli fejét s körülnéz kényesen,
A vízparton pedig töméntelen bíbic
Jajgat keservesen.

7. Amott egy nagy ágas
Áll szomorún, egykor kútágas lehetett,
Mellette a gödör, hanem már beomlott,
Be is gyepesedett;
Elmerengve nézi
Ez a kútágas a távol délibábot,
Nem tudom, mit nézhet rajta? hisz effélét
Már eleget látott.

8. Ott van a délibáb
A láthatár szélén . . . nem kapott egyebet,
Egy ütött-kopott vén csárdát emelt föl, azt
Tartja a föld felett.
Emerre meg gyérül
A legelő, végre a nyoma is elvész,
Sárga homokdombok emelkednek, miket
Épít s dönt a szélvész.

9. Nagy sokára egy-egy
Tanya tünedez fel, boglyák és kazalok,
Rajtok varjú károg, itt-ott egy mogorva
Komondor csavarog.
Tenger szántóföldek
Terjednek szerteszét, rajtok áldott búza,
Lefelé hajlanak, kalászaikat a
Nehéz mag lehúzza.

10. A zöld búza között
Piros pipacsok és kék virágok nyílnak,
Imitt-amott sötétvörös tüskerózsa,
Mint egy vérző csillag.
Közeleg az este,
Megaranyosodnak a fejér fellegek,
Szép felhők! mindenik úgy megy el fölöttünk,
Mint egy tündérrege.

11. Végre ott a város,
Közepén a templom, nagy komoly tornyával,
Szanaszét a város végén a szélmalmok
Széles vitorlákkal.
Úgy szeretek állni
A szélmalmok előtt! elnézem ezeket,
Amint vitorlájuk hányja, egyre hányja
A cigánykereket.

Petőfi Sándor (1823—1849)

Hóvihar[1]

Közeledtem rendeltetésem helyéhez. Körös-körül nyomasztó pusztaság terült el, melyet halmok és árkok szakítottak meg. Mindent hó borított. A nap nyugovóra hajolt. A kocsi a szűk úton, jobban mondva a parasztszánok kitaposott nyomában haladt előre. Egyszer csak a kocsis oldalt pillantott, azután levette sapkáját, hozzám fordult és így szólt:

— Nagyságos úr, nem parancsolod, hogy visszaforduljak?

— Ugyan minek?

— Nem várhatunk semmi jót ettől az időtől. Szél kerekedik, ni, hogy porzik az út hava.

— Az is baj?

— Hát azt látod-e? (A kocsis ostorával kelet felé mutatott.)

— Nem látok én semmit, csak a fehér pusztaságot meg a derült eget.

[1] Ez az olvasmányunk Puskinnak, a nagy orosz írónak (1799—1837) A kapitány lánya c. regényéből való. A regény főszereplőjét az orosz síkságon időnként végigságuldó hóvihar lepi meg.

— Ott, ott, azt a kis felhőt.

Valóban láttam az ég alján egy fehér felhőcskét, amelyet eleinte távoli dombnak néztem. A kocsis felvilágosított, hogy az a kis felhő vihart jelent.

Hallottam már arrafelé dühöngő hóviharokról, és tudtam, hogy teljes kocsisorokat is eltemettek. Útitársam a kocsissal egyetértően tanácsolta, forduljunk vissza. De a szelet nem tartottam erősnek; bíztam benne, hogy még idejében megérkezünk a legközelebbi postaállomásra, és megparancsoltam, hogy hajtson gyorsabban.

A kocsi nekiiramodott, de a kocsis minduntalan kelet felé tekintgetett. A lovak szaporán futottak. Eközben a szél mind erősebbé vált. A felhőcske nagy, fehér felhőgomollyá lett, amely nehézkesen emelkedett, növekedett, és lassanként bevonta az eget. Finom szemű hó kezdett hullni, majd egyszerre nagy pelyhekben zúdult le. A szél felsüvített, kitört a hóvihar. Egy pillanat alatt összeolvadt a sötét ég és a hótenger. Minden eltűnt.

— No, nagyságos úr — kiáltott a kocsis —, itt a veszedelem! Hófúvás!

Kinéztem a kocsiból. Körös-körül sötétség és orkán. A szél olyan vadul, kifejezésteljesen üvöltött, hogy szinte élőlénynek tarthatta volna az ember. A hó belepett engem, meg útitársamat; a lovak lépésben mentek, s csakhamar megálltak.

— Miért nem hajtasz? — kérdeztem türelmetlenül a kocsistól.

— Minek hajtani? — felelte, s leugrott a bakról. — Úgysem tudom, merre járunk. Út nincs, körös-körül meg sötétség.

A hó csak úgy dőlt. A kocsi körül nagy hóbucka emelkedett. A lovak lehorgasztott fejjel álltak, néha megremegtek. A kocsis körülöttük járkált, s minthogy más teendője nem akadt, a hámot igazgatta rajtuk. Körülnéztem abban a reményben, hogy valami nyomát fedezem fel emberi laknak vagy útnak, de semmi egyebet nem láthattam a hófúvás kusza forgatagánál. Egyszerre valami feketét pillantottam meg.

— Hej, kocsis — kiáltottam —, oda nézz, mi feketéllik amott? A kocsis körülnézett.

— Tudja az isten, nagyságos úr — szólt és felült helyére —

kocsinak nem kocsi, fának nem fa; de úgy látszik, mozog. Vagy farkas vagy ember.

Megparancsoltam, hogy hajtson az ismeretlen tárgy felé, amely máris közeledett felénk. Két perc múlva egy férfiú állt előttünk.

— Hej, jó ember! — kiáltotta neki a kocsis. — Mondd, nem tudod, merre van az országút?

— Az út itt van; szilárd talajon állok — felelte a vándor — de mi haszna?

— Hallod-e, atyafi — szóltam hozzá —, ismered ezt a vidéket? Elvállalnád, hogy elvezetsz valami szállásra?

— A vidéket ismerem — felelte a férfi —, hála istennek keresztül-kasul bejártam és bekocsiztam. De nézzétek csak, micsoda idő! Mindenképp eltéved az ember. Okosabb itt maradni és várni, csak lecsillapul majd a vihar, az ég is kitisztul; akkor aztán a csillagok után megtaláljuk az útirányt.

Az ő hidegvére felbátorított. Már elhatároztam, hogy a pusztán éjszakázom, amikor a vándor ügyesen felugrott a bakra és odaszólt a kocsisnak:

— No, hál'istennek, már nincs messzire lakóhely; fordulj jobbra és hajts!

— Minek hajtsak jobbra? — kérdezte a kocsis kelletlenül. — Hol látsz utat? Azt gondolod: a ló másé, a hám sem a tiéd, hát csak gyű, neki!

Úgy láttam, a kocsisnak igaza van.

— Igaz is — szóltam —, miért gondolod, hogy a közelben házat találunk?

— Azért, mert amarról fúj a szél — felelte a vándor —, és füstszagot éreztem, tehát falunak kell lennie a közelben.

Leleményessége és finom szimatja bámulatba ejtett. Megparancsoltam a kocsisnak, hogy hajtson. A lovak nehezen lépkedtek a mély hóban. A kocsi nesztelenül haladt előre, egyszer hórakásra futott fel, majd árokba süllyedt, és hol az egyik, hol a másik oldalára billent. Olyan volt ez, akár a hajó mozgása viharos tengeren. Lebocsátottam az ernyőt, beburkolództam a bundába és a vihar zenéje meg a csendes utazás ringatása közben elszundikáltam. Arra ébredtem, hogy a lovak állnak, s útitársam a kezemet fogja.

— Szállj ki, uram — mondta —, megérkeztünk.

— Hová érkeztünk? — kérdeztem, szememet dörzsölve.

— A fogadóhoz. Épp a kerítésbe ütköztünk. Szállj ki hamar, és menj melegedni . . .

Kiszálltam a kocsiból. A vihar még dühöngött, de már kisebb erővel. Olyan sötét volt, hogy az ember az orráig sem látott. A gazda a kapuhoz jött elénk, lámpást tartva a kabátja szárnya alatt, és bevezetett a szük, de elég tiszta szobába.

Puskin (1799—1837)

Oroszhon

Lápok, ingoványok,
sík, azúr[1] egek . . .
Lombok aranyától
csendül a berek.

Kósza cinke pittyen
fürtös ág fölött.
Álmodnak szeliden
éjsötét fenyők.

Nyikorog a rétről
egynéhány szekér,
mindenik kerékről
hárs illatja kél.

Körül fűzek állnak,
déli szél sivított . . .
Rég felejtett tájak!
Drága honi föld.

Jeszenyin (1895—1925)

Utazás a Hegyalján[1]

Sárospatak, július 9. 1847.

Szebbnél szebb tájakon járok, barátom; ma a Hegyalján jöttem keresztül. Szerencsnél legszebb a kilátás. Délre hosszú, hosszú rónaság le egészen a Tiszáig; keletre az egykori tűzokádó, a tokaji hegy, mely magában áll, mint a hadsereg előtt a vezér. Ott áll magas fejével, kék köpenyegben, komoly méltósággal; tövében Tarcal városa. Északra a többi hegyaljai hegyek, hosszú sorban; alattok Tállya és Mád. E városokban laknak, e hegyeken az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolaikat, a palackba zárt

[1] Azúr: kék, égszínkék színű.

[1] Hegyalja: a Tokaj környéki bortermő vidék földrajzi neve.

aranyszínű lángokat, hogy prédikáljanak a népeknek, miszerint e föld nem siralom völgye, mint a vallás tartja. Lelkesen néztem jobbra-balra, előre-hátra; úgy nekilelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt. Az idő is gyönyörű volt: felhőtlen, verőfényes, derült nyári reggel...

— Hej, jártam én erre már rossz időben is. Debrecenből utaztam Pestre, 1844-ben, februáriusban, kopott ruhában, gyalog, egypár húzással és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem itt a Hegyalján; egy lélekkel, egy élőlénnyel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú idő volt. A süvöltő szél havas esőt szórt reám. Éppen szemközt jött. Arcomon megfagytak a könnyek, amelyeket a zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott.

Egy heti kínos vándorlás után Pestre értem. Nem tudtam, kihez forduljak? nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg szeme egy szegény, rongyos kis vándorszínészen?... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg, s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez, oly érzéssel, mint amely kártyás utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a Kör,[2] s lett pénzem és nevem. — E férfi, kinek én életemet köszönöm, s kinek köszönheti a haza, hogy neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfi: Vörösmarty.[3]

Mindezeket, sőt egész életem sanyarúságait végiggondoltam, amint a Hegyalján jöttem. Ó, az én életem dúsgazdag volt a sanyarúságban, s ha most boldog vagyok, megérdemlem. Hat esztendeig volt két sötét árnyékom: a nyomor és a lelki fájdalom... és mikor? ifjúságom kezdetében, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömnek van teremtve, tizenhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig. De jó, hogy így történt; aki boldogtalan nem volt, nem tudja megbecsülni boldogságát. S jó, hogy egyszerre szenvedtem ki, amit más egész életén át szenved apró-

[2] Kör: Nemzeti Kör, irodalmat és művészetet pártoló társaság.
[3] Vörösmarty Mihály: nagy magyar költő (1800—1855).

donként. Minél viharosabb volt a tavasz, annál derúsebb nyarat és őszt remélhetek. —

Délután értem Patakra.[4] Szent föld. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánjai. Először is a várat néztem meg, mely hajdan Rákócziaké volt, most pedig... valami Preczenheimé. A várból mentem a kollégiumba... telt poharak és víg diákokhoz. Magam is hozzáláttam. Szükség is volt rá. Felejteni akartam, hogy magyar vagyok...

Petőfi Sándor

A világ tetején

1. Az örök hó és viharok hazája... Fergeteges orkán süvölt felette, fekete felhő gomolyog körülötte, harsogva, bömbölve zúdul le róla a lavina, és a sziklákat repesztő hidegben elhal az élet.

Élőlény nem is merészkedik ide. Még a bátor saskeselyű is lemarad nyolcezer méter után, és lassú lebegéssel eltűnik a bércek mögött. Csak az ember törtet egyre följebb és följebb az eget karcoló Mount Everestre.[1]

2. Ez a földkerekség legmagasabb hegycsúcsa, az óriási Himalája-hegylánc 8882 méter magas pontja.

Európai emberek közül elsőként John Everest[2] angol ezredes, egy földmérő bizottság vezetője vette észre távcsövén keresztül Indiából, és a térképen rögtön melléje kanyarította a saját nevét. Így lett Mount Everest a hegycsúcs neve.

Mindez közel száz évvel ezelőtt történt. Azóta keresztül-kasul bejárták már a Himalája hegyeit, és sokan megpróbáltak fölmászni a Mount Everestre. Mindannyian kudarcot vallottak. Voltak, akik nem bírták a ritka levegőt, akiket lavina temetett be, vagy megfagytak az iszonyatos hidegben, lezuhantak a mélybe, vagy voltak, akik egyszerűen visszafordultak, mert nem lát-

[4] Patak: Sárospatak: régi diákváros híres kollégiummal (diákotthonnal összekapcsolt iskolával).
[1] Mount Everest: ejtsd: mont evreszt.
[2] John Everest: ejtsd: dzsón evreszt.

ták reményét a további fáradságnak. A Csomo-Lungma, „az ország istenasszonya" — mert így nevezik a tibetiek[3] — nem kegyelmezett. A bennszülött teherhordók minden alkalommal babonás félelemmel nézték azokat, akik újra nekivágtak a szédítő magasságnak.

1924-ben megdöbbentő eset történt. Az akkori expedíció[4] nem sokkal a csúcs alatt ütötte fel utolsó táborát. Alig néhány száz méterre voltak a tetőtől, amelyre két fiatal hegymászót küldtek fel. A két férfi elindult, alakjuk nemsokára piciny ponttá zsugorodott a távolban.

Akik a táborban maradtak, izgatottan figyelték vakmerő útjukat. Egyesek még látták őket, alig háromszáz méterre a céltól, amikor vastag felhő hömpölygött a csúcs köré. Mire tovaúszott, már csak a kopasz, fehér hó csillogott a napsugárban. A két angolnak nyoma sem volt.

Tíz év múlva egy másik expedíció próbálkozott. A csúcsra ugyan ez sem jutott, de megtalálta a két vértanú csákányát és jegyzőfüzetét. Holttestüket nem lelték. Elnyelte azokat a megújuló hóvihar, a mélységesen mély szakadék.

Aztán ismét sikertelen kísérletek következtek. Majdnem minden évben útjára indult egy-egy karaván. Seregnyi teherhordó vitte a nehéz ládákat, amelyekben ruha, élelem és kényes műszerek voltak. A hegymászók közül ki az időjárást vizsgálta. ki meg a köveket nézegette, vagy a hegycsúcsok magasságát mérte különleges távcsövekkel. Gondosan feljegyezték, melyik évszakban, melyik napon, melyik órában a legerősebbek a viharok, hogy a következő expedíció már biztosabban mozoghasson az útján. Kicsiny kőzetdarabkákat ütöttek le kalapácsaikkal a sziklák faláról, ahogy kézbe vették, elállt szemük-szájuk a csodálkozástól. Mészkövet tartottak kezükben.

De hiszen mészkő csak ott van, ahol valaha tenger volt!

A Himalája ma égnek törő csúcsai sok százezer évvel ezelőtt bizony nem voltak ilyen magasak. Sőt alacsonyak sem voltak, mert mély tenger volt a helyükön. A tengerfenék azonban egy-

[3] Tibet: a föld legmagasabban fekvő országa a Himalája hegységben; zord hideg vidék.
[4] Expedíció: tudományos céllal szervezett kutatócsoport.

szerre csak végtelen lassúsággal emelkedni kezdett, a víz lefolyt róla, és komoly csúcsok szakadtak ki belőle, amelyek idők múltával a világ legmagasabb hegységét alkották. Ezért találtak hát a tudósok hétezer méter magasságban mészkövet, és a mészkőben régen kipusztult tengeri csigák házát.

Zúgnak, tajtékoznak a hidegvizű hegyi patakok, s bővebb a vizük ma, mint tegnap vagy ötven évvel ezelőtt volt. Mélyebb a völgyük ma, mint régen. Biztosan azért, mert *magasabbról* erednek, több hólé duzzasztja őket, s mert több a vizük, erősebb a sodrásuk is, mélyebb völgyet vágnak.

Emberi szem csak így veszi észre, hogy a hatalmas Himalája még napjainkban is emelkedik.

Az expedíció tudósai bizonyára keserűen mosolyognak: ha még száz évig nem sikerül felhágni a Csomo-Lungma csúcsára, egy pár centiméterrel magasabbra kell kapaszkodniuk az új kísérletezőknek.

1953-ban egy derült májusi napon Hunt ezredes, a legutolsó angol expedíció vezetője kilépett sátrából.

— Elkészültek? — kérdezte az előtte álló két embertől. — Akkor hát induljanak. Sok szerencsét!

És kezet fogott mindkettőjükkel.

A két hegymászó elindult. Könnyű, meleg ruha volt rajtuk, hátukon oxigénnel teli tartály csillogott, kezükben bot, övükben felcsavart kötél, lábukon szöges bakancs.

Az egyiknek Hillary volt a neve, a másiknak Tenzing. Ez utóbbi a teherhordó bennszülöttek vezetője volt.

Egyenletesen, kimért léptekkel haladtak sokáig.

Szép idő ígérkezett. Vakítóan ragyogott a nap, heves, de nem viharos szél fújt. A sziklák, amelyek a táborhelytől hosszú ideig csak enyhén emelkedő utat alkottak, hirtelen meredekebbek lettek. Mászni kellett.

Hillary, aki már nem is egy hétezer méternél magasabb hegycsúcsot megmászott, gyakorlott mozdulatokkal kapaszkodott a kövekbe. Néha, amikor úgy érezte, hogy veszedelmesen zúg a feje, kinyitotta oxigénpalackja csapját, és szippantott egyet-kettőt. Tenzing elmaradt, szaporán lihegett és kimértebb, lassúbb

ütemben vágott neki a meredeknek. Az oxigént nehezebb pillanatokra tartogatta.

Útjuk egyre veszélyesebb, a szél egyre hevesebb lett. Sejtelmesen könnyű felhőfoszlányok ömlöttek köréjük, és fagyos hóval szórták tele az arcukat. Lábuk alól kifúvódott a könnyű porhó, és a csupasz sziklákon csikorgott szöges bakancsuk. Csákányuk ijesztően, magányosan kopogott odafenn a szédítő magasságban, miközben egy-egy újabb lépéshez vágtak maguknak lépcsőt a sziklafalban.

Mert minden lépésért külön kellett megküzdeniük. Csak egyetlen kihulló göröngy, csak egyetlen csusszanás a jégen, csak egyetlen elvételt mozdulat és menthetetlen lezuhannak a feneketlen mélységbe. Már majdnem a csúcson voltak.

A legnehezebbje azonban még hátra volt. Negyven méter magas jégtorlasz emelkedett előttük. Mintha mondaná: elég volt, ne tovább. A csúcsra fel nem juthattok!

Egymásra néztek a Himalája hősei. Fekete szemüvegükön keresztül — amely a vakító hótól és a napfénytől óvta szemüket — nem láthatták egymás tekintetét. De egyre gondoltak: a cél előtt vagyunk! Most már semmi áron sem szabad meghátrálni. Kimerülten pihentek egy darabig. Hillary elhűlve nézte oxigénpalackjának nyomásmérőjét. Takarékoskodni kellett, hogy a visszaútra is jusson az életadó oxigénből, amely nélkül bármely pillanatban ájultan zuhanhat a mélybe.

Tenzing felállt, és beverte az első szöget a jégfalba. Aztán egy másodikat és egy harmadikat... Szögről szögre kapaszkodtak fölfelé. A csúcsról vijjogva rohant rájuk az orkánszerű szél. Felhők gyülekeztek. Néha hosszú percekre meg kellett állniuk a szögekbe kapaszkodva, ég és föld között lebegve, hogy le ne sodorja őket a kezdődő vihar — kicsiny férgek voltak csak a természet hatalmas asztalán. Foggal és körömmel, végső elkeseredésben birkóztak a heggyel. Már csak húsz méter volt hátra, már csak tizenöt, már csak tíz, már csak öt...

És Tenzing, az utolsó métert is legyűrve, fellépett a Csomo-Lungma csúcsára, a világ minden hegyei között a legmagasabbra. Ott állt, ahová ember még soha nem tette a lábát, ahol eddig csak az örök vihar, az örök hideg és az örök magány uralkodott. Első

gondja az volt, hogy maga után segítse bátorszívű társát, aztán zászlót húzott elő az övéből, kibontotta és leszúrta a jeges sziklák közé.

Az orkán bömbölése egy pillanatra mintha alábbhagyott volna. A legyőzött természet a lábuknál hevert. Alázatos lassúsággal ömlöttek egymásba a felhők, a felkavarodó hó mintha tisztelgő táncot lejtett volna előttük.

Majd új erővel dühöngött tovább a szélvihar. Tehetetlen mérgében fekete felhőt borított rájuk, apró köveket tépett le a Csomo-Lungma testéről, és nagy erővel hajította hozzájuk. Olyan dermesztő hideget keltett, hogy lélegzetük hóvá dermedt benne.

3. Tenzing és Hillary arra gondolt, hogy az ember már meghódította magának az egész földgolyót. Megjárta tengereit, felkutatta őserdeit, áthatolt az Északi- és a Déli-sarkon, és most íme felhágott a legmagasabb hegycsúcsra is.

Ott álltak a világ tetején, és a fenséges pillanattól megilletődve hallgattak.

Rónaszegi Miklós

A Balaton

Minő ragyogás, mennyi mosoly, mekkora élet a nyári nap sugarai alatt! A Balaton színe örökké változik: ezüst és arany, smaragdos[1] zöld és zafíros[2] kék, amint a verő napfény, rajzó bárányfelhő vagy viharos felleg terül el az égen. A magasságnak minden mosolyát, minden vidámságát, minden haragját, minden zord indulatát visszatükrözi — hálával, ha kedves, daccal, ha mogorva a magasság. Nézz az égre, s meglátod a Balatont, nézz a Balatonra, s meglátod az eget. S a szél ha támad, a hullám is feltámad. Ugrál, játszik, kergeti egymást; cseveg, csattog, kiabál egymásra, s ha nekimelegedett, habos fürtökkel ékesíti fel homlokát.

A nyári nap sugarai alatt!

Ezer szárnyas mulat a nádasok körül. Ott fürdik a libuc,[3] ott

[1] Smaragd: zöld színű drágakő; smaragdos: zöldes színű.
[2] Zafír: kék színű drágakő; zafíros: kékes színű, égszínkék.
[3] Libuc: bíbic; költöző madár, a vizes rétek lakója.

piperézi magát a zöld aranyfejű tőke,[4] ott kergeti egymást a gyöngykacsa, s ott áll komolyan, s néz magasra tartott fejjel a sudárnyakú gém. Őrködik a világ felett. De nem ügyel őrá a sirályok serege. Hosszú fehér szárnnyal cikáznak és kiabálnak a vizek fölött, s le-lecsapnak, ha ostoba kárász[5] vagy ábrándozó garda[6] közel jön a víz felszínéhez.

S ha leszállott a nap: új fény, új élet, új ragyogás. Szép a hold az égen, de sokkal szebb a Balaton tükrén. Száz csillagnak ezer tündöklése az apró hullámokon. S ha áttekintesz a túlsó partra: minden falu alján apró pásztortüzek hosszú sora mosolyog feléd.

A rákászok serege fogdozza hóna alá szorított nádnyalábbal a parti pázsitra sietö rákot. Kiabálva suhog éjjeli tanyájára a vadludak serege, s nagyot csobban, mikor leverődik a vízre a nádason belül. Kevés ideig még társalognak egymással. Kérdi egyik a másiktól: jóllaktál-e pajtás? Csöndes jóéjszakát kívánnak egymásnak, s aztán ki-ki szárnya alá teszi fejét, s alszik nyugodt lelkiismerettel. Csak az őrgúnárok vigyáznak feltartott fejjel, nyitott szemmel hajnalig.

S még a mulató és kenyérkereső ember is csak élénkebbé teszi a Balaton nyári életét. Halászcsónakok reggel és este mindenfelé, vitorlások a messzi távolban, s gőzösök a napnak bizonyos óráin. Siófok, Földvár, Keszthely, Balatonfüred lámpái az esti sötétben.

Ha estére elül a szél, a hullám még tovább morajlik. Belezúg az éjszakába. Minő zene ez! Istenek fölséges orgonajátéka.

Mi más a téli Balaton!

Megállsz az akarattyai szilfánál, s szemed körüljár a messze vidéken. Előtted valami fehér szürkeség. Az volt egykor a Balaton vidám arca. Most nem ismersz rá. Tihany ködfelhőnek látszik. Tornyát a hegyen, jegenyefáját a révnél[7] elnyelte a télnek sugara vesztett világossága. Az őrsi, lovasi, csopaki és arácsi hegyek egymásba olvadnak, s lábaik összenőttek a parti jéggel.

Erdők, mezők, nyaralók egy színre váltak. A fényes víz helyén fénytelen avar. Imitt-amott hófuvatagok nyoma. Se madár, se ember, se vitorlás, se gőzös sehol. Még a nádat is eltemette a hó.

[4] Tőke: tüskés ruca; vízi madár.
[5—6] Kárász, garda: pontyfélékhez tartozó kisebb halfajták.
[7] Rév: hajókikötő.

Túl a réven, túl Tihanyon a boglári és fonyódi domboknak nyomuk se látszik. Előtted áll a nagyvilág, s te nem látsz belőle semmit. Néha delelőtönként itt-ott a messzeségben néhány fekete pont. S mintha mozogna is. Ezek halászok. Vagy léket vágnak, vagy a kerítőhálót szedik össze.

Ezen kívül semmi élet. S ha szél nincs, némaság vesz körül. Ennek a némaságnak nincsen súlya, de azért agyonnyomja a lelkedet. Hangod pedig mérhetetlen messzeségbe hatol el.

Eötvös Károly

A nagy eff

1. Valamelyik ínséges esztendő után történhetett, hogy a gazdák összeadtak egy-egy véka gabonát, és fölrakták az iskola padlására. Attól kezdve, akinek télen vagy tavasszal elfogyott a kenyere, a közös gabonából vett kölcsön. Most is így van. A kölcsönt csapva adják: tetézve kapják vissza. Amit a csapófa levisz a vékáról, az a kamat.[1] Hát ez a mi takarékpénztárunk.

2. Szent Mihály napján[2] van a közgyűlés. Akkor az iskola tájéka jövő-menő emberekkel népesül meg. Ki egy zsák gabonát hoz a hátán, ki felet. Törlesztenek, vagy egészen is kifizetik az adósságot.

Csak az egy Tóth Antal jön üres zsákkal.

Mindenki tudja, hogy őt a nyáron a jég csúfolta meg. Ő az egyedüli, aki nem biztosított.

Persze, mikor a jég lecsördült az égből, ugyancsak hajigálta az udvarra a baltát, meg minden éles szerszámot,[3] de a jégeső nem ijedt el attól.

A kisbíró kiméri neki a két véka búzát, három véka rozsot. Én addig az írást készítettem meg:

„Alólírott két véka búzát meg három véka rozsot vettem kölcsönbe a község magtárából. Egy év múlva megadom."

Ennek alája kell írni. Többnyire keresztjegyet írnak. Van olyan, aki azt sem ír, csak éppen megérinti a toll szárát, aztán én írok

[1] Kamat: a kölcsönvett pénz után fizetendő használati díj.
[2] Szent Mihály napja: szeptember 29-én van.
[3] Babonás emberek valamikor az udvarra kihajított baltával próbálták megállítani, „elvágni" a jégverést.

helyette. Ez az érintés szent. Az illetőnek a lelke átszáll a tollba, és benne van, amíg a nevét leírom. Soha nem történt, hogy valaki megtagadott volna ilyen aláírást.

Tóth Antal eddig szótlanul és kedvetlenül állott az emberek között. Széles bölény arcán látszott, hogy megalázottságot érez. De ahogy odatámasztják a zsákját a falhoz, fölemeli a fejét. Körülpillant, és azt mondja kevélyen:

— Aláírom a nevemet.

Valami tíz ember tib-láb[4] és beszélget az iskolában. A szóra valamennyien elhallgatnak. A kisbíró[5] is beledöfi a lapátot a gabonahalomba, és a pipáját elővonja. Közelebb lép az asztalhoz. Lássuk no! Bizony még kitudódik, hogy Tóth Antal írástudó ember!

Odatolom a papirost Tóth Antal elé. A tollat is megmártom, és odanyújtom neki.

Tóth Antal ünnepi mozdulattal veszi át a tollat. Az ünnepi mozdulatán azt értem, hogy már a levegőben előre hozzáilleszti az ujjait. Aztán meg úgy tartja, mintha szivar volna.

A papirosra néz.

— Hagy ülök le — mondja —, állva nem tudok.

Otthagyom a széket. Leül. A bajuszát végigsimítja. A két könyökét az asztalra teszi.

— Hová írjam? — kérdezi dologhoz illő komolysággal.

— Ide — mondom —, az aljára.

Megmártja a tollat nagy óvatosan, és a tollnak a hegyére pislog. Hogy mit néz rajta, nem tudom. Talán a tintacseppet nézi. Egy olyan mozdulattal, aminővel az ázott kalapot szokták megsuhintani, lefröccsentette a tintát oldalt a padlóra, aztán megint nekikönyököl, és lassan, vigyázva, a papirosban megakadozva leír egy vastag kampójú meredt nagy T betűt. A szárát alulról fölnek húzza, és egy pindurka pántlikát csinál rá. Az így megmunkált hórihorgas betűvel megelégedettnek látszik. Föl is veszi a bal kezével a pipáját; egyet szippant és újra leteszi. Az ó betű hasonlóképpen lesikerül. Igaz, hogy a *T* betűhöz képest olyan

[4] Tib-láb, tib-lábol: jön-megy, ide-oda topog valakinek az útjában.
[5] Kisbíró: régi községi alkalmazott, hivatalszolga-féle; dobszó útján ő tette közhírré a községháza hirdetéseit.

piciny, mint a toronyhoz képest a hordóabroncs; és semmi összetartozandóság nem mutatkozik a kettő között, de azért jól van az. Fodor András egy *aujnya* szóval és fejbiccentéssel fejezi ki rá az elismerést.

A pipák meg az arcok figyelemmel hajlanak az asztal fölé. Tóth Antal azonban nem ügyel rájok: harmadik betűnek megint egy irtózatos nagy *T* betűt kanyarít, szinte megsercen belé a kalamus.[6]

No de itt meg is áll.

Néz.

Vakarint egyet a tarkóján.

Megmártja, kifröccsenti a tollat. Színtelen szeme rámered a papirosra.

Újra márt, meg újra fröccsent és újra néz anélkül, hogy tovább írna.

— No — fakad ki a bakter[7] —, ha a végömet érzöm, kendet hívom el végröndölet irnya.

— Ha addig be nem áll valahová íródeáknak —, teszi hozzá Istenes.

Tóth Antal belevörösdik a nagy gondolkozásba. A homlokán kesze-kusza ráncok torzolódnak össze.

— Szentje ne légyön — mondja a tollat mérgesen lecsapva —, elfelejtettem a nagy efföt.

S felkel és úgy elsiet az iskolából, mintha hajtanák.

3. Úgy október vége felé történt, hogy Burucz András megbízta Fodort, hogyha már a városba megyen, hozzon a fiának egy ábécés könyvet, a feleségének meg valami orvosságot, ostyát is hozzá, meg a hordók kifüstölésére *islógot*.[8]

Fodor meg is érkezik este. Rakja a könyvet meg az orvosságot az asztalra.

— Hát az islóg? — kérdi Burucz András.

— Tyű, az áldóját — feleli Fodor föllebb taszítva a homlokán a kalapját —, úgy elfelejtöttem én azt, mint Tóth Antal a nagy efföt.

Gárdonyi Géza (1863—1922)

[6] Kalamus: tollal felszerelt tollszár.
[7] Bakter: falusi éjjeli őr.
[8] Islóg: kénszalag; a kén elégésekor keletkezett gáz elpusztítja a borra káros parányi élőlényeket, a hordóban levő baktériumokat.

Történet az egyik csalóról

1. Azért mondom, hogy az egyikről, mert a másikról is tudok történetet.

Az egyik csalót Palkónak hívták, ugyan még tán most is úgy hívják — Törőcsik Palkónak. Abban az időben valamelyik újságosbolt fityfirittye volt, aki a mi utcánkba beadogatta az újságokat, s ezért rendes fizetést húzott a bódéstól, mint nagyvállalkozótól. Minden tíz lap kézbesítéséért kapott három szem sült gesztenyét, amelyek közül csak egy volt férges. Amikor én tudomást szereztem a dologról, marékra is fogtam a bátorságom, és erős támadást intéztem a nagytőke[1] ellen, annál is inkább, mert kiderült róla, hogy álláshalmozó. Ez a sarki nagytőke a bódéban újságot árult, és a bódé előtt gesztenyét sütött, s ehhez képest csakugyan elég rongyos is volt.

— Ugyan kérem — legyintett mérgesen —, csak nem kívánja tőlem az úr. hogy gesztenyével zabáltassak meg egy ötesztendős kölyköt? Mikor én ötesztendős voltam, örültem, ha a gazdám hajába főtt krumplit vágott hozzám.

Láttam, hogy a Palkó három szem gesztenyéje is veszélyben forog, ha tovább is buzgok az érdekében. Siettem tehát kiengesztelni a nagytőkét. Ötszáz korona áru gesztenyét vettem tőle egyszerre — mert az még a koronás világban volt.[2] Megkértem, hogy a fityfirittynek szánt férgeseket is számítsa az enyémek közé, s csak aztán mertem megkérdezni, nincs tán panasza a gyerek ellen?

Jólelkű elnézéssel válaszolt:

— Ölég fürge a gyerök, úgy mögszaladja az emeletöket is, mint a pocok, csak abbul van a baj, hogy írástudatlan, és néha mögcseréli az újságlapokat. Tetszik tudni, a munkásújságot viszi föl az emeletre a táblabíró úrnak, és a táblabíró úr lapját hajítja be a pincelakásba a suszternek.

[1] Nagytőke: a munkásokat kizsarázó nagyvállalatokat nevezik így; az író itt humoros céllal használja ezt a kifejezést, hiszen az újságos is nagyon szegény ember.

[2] Az első világháború után éppen úgy elértéktelenedett az akkori pénz, a korona, mint a második világháború után a pengő.

Isten bocsássa bűnömet, én azt gondoltam, nem is olyan nagy hiba ez, mert így tudja meg az ember, mit gondolnak róla a másik parton,[3] s majd aztán ahhoz képest forgatja magát a világi életben. De szólni nem szóltam semmit, csak elhatároztam, hogy ezek után jobban föltekintem a hüvelykpici férfiút, aki ilyen kiegyenlítő hivatást teljesít az emberi társadalomban.

2. Másnap reggel magam mentem ki az előszobába, mikor megnyikkant a csengő, amit Palkó csak az ujja leghegyével ért föl, ha nagyon ágaskodott is. A fején zöldellett valami kerek, arról ki lehetett találni, hogy valamikor kalap volt. Nyakától térdéig szürkéllett valami, ami egykor alighanem kabát gyanánt védett valakit. Hanem, hogy mi az, ami a térdétől a lába fejét takaró sárig kékellik, azt nem lehetett kitalálni, azt meg kellett kérdezni.

— Mi az a kék a lábad szárán, te csiripiszli?

— A bűröm, — mondotta Palkó egy kicsit csodálkozva. No hát, hogy egy úriember még ezt se éri föl ésszel!

— Te mezítláb jársz, te gyerek? Ebben a sárban, latyakban, jegesedő hólében?

— Csakis — hangzott a válasz, kérkedés és panaszkodás nélkül.

Annyi eszem már volt, hogy nem firtattam, miért. Inkább a feleségemet kérdeztem meg, nem volna-e egy pár rossz cipő a háznál?

— Rossz mindig akad — mosolygott egy kicsit mélán házam úrnője, lepillantván a tulajdon cipőjére.

— Ide komolyabb cipő kell, fiam, nem olyan, amelyik azt mondja, hogy „csissz-csossz", hanem amelyik azt mondja, hogy „kop-kop".

Olyan is került, a két pár meleg harisnyával, nyiszlett vászonkendőkkel megbélelve nem is volt túlságosan nagy a dagadó, fagyott kis lábakra. „Kop-kop", keményen és önérzetesen koppantak a cipők a kőlépcsőkön, s nem tudom, a régi gazdájuk nem jobban örült-e nekik, mint az új. Egy hétig nem láttam Palkót, de a kopogást mindig füleltem, ha jött, ha ment.

[3] Mit gondolnak a munkásról az olyan nagyurak, mint a táblabíró, és fordítva.

Egy hét múlva azonban éppen akkor álltam az ablakhoz, mikor a fityfiritty a mi kapunkon kilódulva átvágott az utca másik oldalára. Palkó ez? Annak kell lenni, az újságok ott vannak a hóna alatt, a zöld is rajta fityeg, a szürke is rajta fityeg. De nem Palkó az mégse, hiszen annak cipője van. Ez pedig térdtől lefelé kékbe van öltözve, a tulajdon bőribe. Hívom a feleségemet is, nem érti a dolgot ő se. Tegnap még a lábán volt a gyereknek a cipő, rá is szólt, hogy topogja le róla a sarat, mikor bejön a kávéját meginni.

— És ma?

Ma nem látta. Ma a Mári kávéztatta meg. Hát Mári mit tud? De nem tudott semmit, csak morgott. Ő bizony nem szokta nézegetni azt a kis békát, ugyan mit akar vele a tekintetös úr? Mári tanyai eredés,[4] öt évvel ezelőtt ő is ilyen mocskos kis béka volt, mert nagy eső járt ott, hol ő született, de öt év nagy idő, s Mári most már olyan fönt hordja az orrát, mintha ő hajtaná a Göncölszekerét.

Másnap én kávéztattam Palkót. Be lehetett ereszteni, mert a sárkaparóval leszedte a talpáról a jeges sarat. De nem a cipője talpáról, hanem a tulajdon magáéról. Csakugyan mezítláb volt.

— Hol a cipő, Palkó?

— Lajcsi lábán — rebbent egyet a szeme.

— Ki az a Lajcsi?

— A bátyám.

— Elvette tőled?

— Nem. Odaadtam neki.

— Miért adtad oda?

— Neki jobban köll.

— Miért kell jobban?

— Az ő lába jobban fázik, mert nagyobb, mint az enyém.

No, ez olyan igazság, amivel nem lehet vitába szállni. Most már ház úrnőjének cipője került a Palkó lábára, melyre méla mosollyal nézett. Míg a feleségem a lábát öltöztette a kis emberzinknek, én megráztam a vállát.

— Palkó, ha én még egyszer cipő nélkül látlak a télen, akkor

[4] Tanyai születésű.

megmondom a gazdádnak, hogy csupa férges gesztenyével fizessen téged. Megértetted-e?

Megértette. Egész karácsony reggeléig nem volt semmi baj. Akkor se azért, mintha Palkó lábán nem lett volna cipő. Rajta volt, mégpedig szép ünneplősre kifényesítve; sár se fogta be, mert csonttá fagyott a föld.

— Fázol-e, Palkó?

— Nem fázok én.

— Hát az angyal járt-e felétek?

— Nem járt az — vigyorodott el —, de azért neköm van. Kaptam a Mitetszik[5] bótos úrtól.

Egy kis csokoládé-angyalt húzott elő az inge derekából, szétlibbentvén magán a néhai kabátot. Csak a mosolygás egy kicsit lehervadt az arcáról. Az angyalka szétmállott a meleg bőrön, s több ragadt belőle Palkónak a hasára, mint az ujjaira.

— No, ne búsulj, Palkó, hanem nyisd ki a zsebeidet. Van-e sok zsebed?

Volt, hála istennek, volt, belül több, mint kívül, ahol a rongyos bélés elvált a rongyos posztótól, az mind zseb volt, s azt mind teletömködtük angyalfiával.[6] Tréfából még hozzá ezüstrojtot is csavargattunk a gyerek nyakába, abból a fajtából, amelyik az angyalok haját jelképezi a karácsonyfán.

— No, Palkó, most már magad is elmehetsz angyalnak! Hány házad van még?

Már csak egy volt, de az kétemeletes, soknépű, az utca másik oldalán, szemben a miénkkel.

— No, ha ott is dolgod végezted, gyere vissza. Majd keresünk még neked valamit a karácsonyfa alatt.

Arra számítottam, hogy akkorra az unokám kezében okvetetlen pusztulása lesz vagy egy gipsz nyuszinak, vagy a posztó mackónak, de Palkónak öröm lesz ez egy kis csorbával is.

Palkó azonban megcsóválta a fejét.

— Miért te?

— Csak.

[5] Mitetszik: így nevezték el a kereskedőt gyakori szavajárása, a mit tetszik? után.

[6] Angyalfiával: ajándékkal.

Ha egy kisgyerek azt mondja, hogy „csak", az majd olyan, mintha egy asszony mondaná. Faggatásnak ott semmi értelme sincs.

— Hát akkor eredj dolgodra — nyitottam ki neki az ajtót egy kicsit bosszúsan. De azért csak odaálltam leskelődni az ablakhoz. Ugyan hány perc alatt röpüli be Palkó angyal azt a nagy házat?

Beletelt egy perc, míg a gyerek a mi kapunk alól kivágódott. Még pedig cipő nélkül. Mezítelen talpacskáit sebesen kapkodta a hidegtől sütős aszfalton. De azért mégiscsak elkaptam, mielőtt a nagy házba besuttyant volna. Nagyon megrettent, hogy a vállához értem, s mind a két kis vörös kezeivel odakapott az ezüsthajhoz, az újságok kihullottak a hóna alól az aszfaltra.

— Palkó, hová lett a cipőd?

— Lévetöttem.

— Minek vetetted le? Hol vetetted le?

— Ott a — mutatott rá a kapunkra. — Imre meg fölhúzta.

— Ki az az Imre?

— A bátyám. Ministrálni mönt a kápolnába, oszt a harangozó megmondta neki, hogy mesztéláb ne mönjön többet, mert akkor kikergeti.

Hát igen, hogyne, a harangozónak is igaza van. Karácsony napján nem lehet mesztéláb állni Isten ő szent felsége elé.

— Hány bátyád van neked, kis Törőcsik?

— Csak négy. De húgom is van kettő.

3. Bizony, annyi lábat nem győztünk meg a magunk rossz cipőivel. Végig kellett sarcolnunk az egész házat, de sehol se csapták be előttünk az ajtót, mert ebben az egyben egyek vagyunk mindnyájan, akármilyen újságot olvasunk. Télvíz idején, ha egyebünk nincs is, rossz cipője mindnyájunknak kerül. Még ha néha a tulajdon lábunkról kell is lehúznunk.

Móra Ferenc (1879—1934)

Fészekrablás

1. Gyöngyvirág még kevés volt az erdőn, de a kakukk már májust kiáltott. A bokrok alatt feketerigó szaladt, és a harkályok megkopogtattak az öreg fákat, mint az orvos a beteg ember hátát.

Szólt a kakukk, kopogott a harkály, s a nagy fák hamvaszöld sátort tartottak az erdő fölé, hogy a visszhang el ne reppenjen idegen határba.

— Szedjünk ibolyát is?

Megálltunk a tenger gyöngyviráglevél között, mert levél az volt bőven.

— Ibolyát?

Megszagoltam pár szál gyöngyvirágot. Csak egy-két kis alsó harang volt nyitva, de úgy éreztem, illatos tőlük az egész erdő.

— Nem kell ibolya!

Pedig de sok volt. Hosszú szárú, fakó, illattalan erdei virág. Nálunk falun csak a gyepük alatt lehetett egy-két szálat találni, de azok illatosak voltak és kékek, mint éjjel az éj. Amikor városba kerültem, ismertem meg ezt a fajtát, és ez volt az első kiábrándulásom.

— Nem, ne szedjünk ibolyát.

Így aztán csak ténferegtünk az erdőn. A tisztásokon megálltunk, arcunkat az égnek fordítottuk, és úgy éreztük, a napsugár átver rajtunk, és megmelegíti szívünket.

2. Egy villámvágott öreg fa mellett meglódult képzeletem, mert a fa csonka volt, és odva, pereme még fekete a villámtól.

— Ilyenbe költ a bagoly — magyaráztam városi barátomnak —, de nem szabad bántani, mert kiszedi az ember szemét.

Barátom botot keresett.

— Az enyemet ugyan nem . . .

— Na, csak vigyázz! Felénk történt már ilyesmi . . .

Barátom azonban nem hallgatott rám. Nagyot ütött a fa oldalára, és nevetve nézett rám.

— Ez csak olyan falusi mese — de alighogy kimondta, megsuhog valami az odúban, és széles szárnyalással kireppent be-

lőle egy nagy bagoly. Megijedni se érünk rá, már eltűnt az erdőben.

— Ugye mondtam!

— Legjobb lesz, ha hazamegyünk — indítványozta megszeppent barátom.

— Ki kellene szedni!

— Mit?

— Fiait. Fel kell nevelni. Okos madár nagyon. Egerészik a ház körül.

Az odú mély volt. Fenekéről egy félig tollas fióka nézett rám, és fújt, mint a macska. Körülnéztem a májusi erdőben, és úgy éreztem, valahonnét titkos szemek néznek rám. Talán az anyja valamelyik sűrű fakoronából.

A kis bagoly megcsípte az ujjamat, de azután tűrte, hogy megfogjam, és becsúsztassam kabátom öblébe. Azután sürgősen le a fáról!

Futottunk az erdő széléig:

— Most már biztonságban vagyunk — szuszogtam. — Ide már nem mer utánunk jönni. — És kitettem a kis baglyot a fűre.

Tántorgott egy kicsit, azután leült, és nagy szemével álmosan ránk pislogott. Mintha szomorú lett volna.

— Az anyja most keresi?

— Keresi. De aztán megszokja... — és az erdő felé néztem. Ekkor már nem szólt a kakukk. A nagy fák mereven álltak, s a réten egy felhő árnyéka szállt át.

Otthon nagy kalitkába tettem a kis baglyot, és vattából raktam fészket neki. De nem ült bele, csak a kemény deszkára, és lehúnyta szemét, mintha elálmosodott volna.

Estefelé meg akartuk etetni, de nem evett. Pedig sonkát kínáltam neki.

— Fiatal ez még — mondta barátom —, etetni kell.

De úgysem evett. Egy falatot beleerőszakoltam a szájába, de nem nyelte le. Behúzódott az egyik sarokba, és csak nézett.

Aztán este lett. A fények elszálltak a város fölül, szobánkra homály szakadt, és nem világított más, mint a kis bagoly szeme. Engem nézett.

Aznap este nem ízlett a vacsora. Leckém sem csináltam meg. Ültem a sötétben, és néztem a madaram, de gondolataim az erdőn jártak, ahol most éjszaka van. A nagy fák mereven állnak, a hold lázas nagy udvart rakott magának, és a nagy bagoly ott ül a csonka fa peremén, és nyers fájdalommal kiáltja meg az erdőnek, hogy elvitték a fiát.

Az éjszakám is nyugtalan lett. Ágyamból odaláttam a kalitkára, és nem tudtam levenni szemem róla. A kalitka az ablak előtt állt, s az ablak mögül az éjszaka leselkedett.

És álmomban mintha baglyom huhogott volna. És amikor kinéztem az ablakon, a feljáró kőoszlopán ott ült az öreg bagoly. Szomorúan ült, és a fiát nézte. Nehéz lett a szívem.

Olyan nehéz, mintha valaki a Kicsit emlegette volna, aki a húgom volt és eltemettük.

Az édesanyám nézett így néha ebédnél, ha a Kicsi neve kicsúszott valamelyikőnk száján. Ilyenkor csend lett.

Vergődtem az ágyban, s a bagoly csak ült az oszlopon. Mintha a mellemen ült volna.

Hajnal volt, amikor felébredtem. Az ólmos szürkületben az éjszaka még nagyon közel volt, és a virradat még messze. Az álom pókhálója még az arcomon feszült, de a valóság még testetlen volt.

A bagoly nem ült már az oszlopon.

A csatornában az eső kopogott, és a kis bagoly úgy ült a sarokban, mint az este. De szeme most barátságosabb volt.

Esett még az eső, amikor elindultam az erdő felé. A mezőkön ködben volt még május arca, s a gyalogutak síkosak voltak, mint novemberben.

Az erdő várakozólag nézett rám, a nagy fák fölém hajoltak, mintha az öklömbe akartak volna nézni, hogy hoztam-e valamit?

Csak az eső kopogott a leveleken, amikor reszketve felmásztam az öreg fára, és a kis baglyot visszatettem az odúba.

Aztán elbújtam egy bokor alatt, és lestem az ébredő erdőt.

Először a feketerigó kezdett fuvolázni, és ettől bizakodóbb lettem.

Azután megint csend lett. Talán szél mozdult a fák koronájá-

ban, talán suhogott, de amikor odanéztem az odú kormos szájára, már ott ült az öreg bagoly.

3. A hűvösség ekkor már elmúlt. A párázó erdő meleg lett, és amint hazafelé szaladtam, utánam füttyögettek — mint ismerősnek — a madarak.

A dombháton már sütött a nap, a távoli erdő puha volt és békés. Valahol harangoztak hajnalra.

Fekete István (1900—)

Én szőke városom!

A tájon átsuhog a tavasszal szél-szőke, nyáron lány-szőke rozs könnyú iramlású árvize. Nagy borulású lombokkal hallgatózva vonul a széles, két-három kereknyomú dűlőút. A táj régen idetelepített lakossága az akácok görcsös gyökerével imádkoztakönyörögte hűségessé a földet. Mert bizony a krumplibokrok és a gabona tövéről még ma is fel-felbuggyan a szél-terelte homok, s száll nagy szőke lobogással, mert az is szőke itt, a homok, s szőke a homokfelhőtől a keleti szél, mely itt szinte állandóan terítifonja hajfonatát.

Már a határon látnunk kell a táj két jellegzetességét: a déli határban levő Dózsa Termelőszövetkezet nagy kiterjedésű és kiválóan termelő, jövedelmező bolgárkertészetét, gyümölcsöseit és dohánykertészetét. Az északi határban virul a sóstóhegyi Vörös Csillag Tsz gazdasága, gyönyörű gyümölcsöseivel, almafáival. Északról védőn, homokáradatot, szelet fölfogva öleli át a várost a sóstói tölgyerdő. Benne a Sóstó, mely gyógyvizével, szép hangulatával is ideggyógyító és szállodájával, strandjával modern fürdőhely.

Nyíregyháza! Az ország egyik legfiatalabb városa, s még hozzá nem is az ipar fejlődése növelte így meg, mint például Tatabányát a szénmedence felfedezése. Nem történelmi város. Nem fűződnek nevéhez csaták, békeszerződések, nincs nagy történelme, nincsenek nagy számmal történelmi nevezetességei, régi műemlékei, királyi lábnyomokkal. Itt mindenki csak a nagyapjára, legfeljebb annak az apjára emlékszik. A házak a családok, a rokonok emlékeit őrzik csupán. A város képe, főutcái, terei, parkjai,

kis utcácskái mintha derűre, szelíd álmodozásra, vendégvárásra rendezkedtek volna be.

A város déli részén egy új, kedves, inkább színes villanegyedhez hasonló ipari település alakul ki. Nagy fatelepek szénhegyekkel, az állomás rendezőpályaudvara, benzintároló telep. Komoly méretű növényolajgyár buzgólkodik itt kettő is, gabonaraktárak, gyümölcstárolók. Most épül egy itteni méretekben „óriási" almatároló. Itt van a szomszédságban a „kisvasút" főpályaudvara, innen pöfögnek ki ezek a meghatóan kedves erőlködésű mozdonyok, átsikoltva a városon, s komolykodva gyűjtik, szállítják a Nyírség és a Rétköz burgonyáját, kenderét és cukorrépáját. Itt van a MÁV pályaudvar szép — máris kinőtt — állomásával. Hátterében a modern táj festőiségére példaképül, ott emelkedik jegenyesorok közt valóban szívdobogtatóan szép látványként a dohányfermentáló[1] palaezüst épülete, Közép-Európa legmodernebb ilyen üzeme. Mi építettük! Az odvas, poros kis földszintes régi üzem helyett. Láttam ezt az új gyárat, egészen a lelkéig. Gyermekkoromban sápadt, sovány asszonyok hat-nyolc kilométert is gyalogoltak, hogy fuldokolva szívják be itt a dohány gyilkos porát. Ma: levegős és szellős óriási csarnokban válogatják a munkásasszonyok a dohányleveleket, s a csarnokot elszívó berendezés tisztítja. Itt van a szomszédban a volt huszárkaszárnya nagy telepe, melyből 500 összkomfortos lakást építettek az elmúlt években.

Nem ipari város Nyíregyháza, de valami különösen lelkesítő, ahogy lakosainak rajongó erőfeszítéseiből egyre-másra felnőnek a különböző kisüzemek.

Nyíregyháza minden hazalátogatásomkor megható kedvességgel mutatja-dicsekszi fiatalabb, újuló arcát.

Kicsiny dolgok, amelyekkel meglep, nem kohók, hidak, feltárt új bányák. A város parkjában, ahol egy évvel ezelőtt semmi sem volt, egyszer csak egy szabadtéri színpad fogad, mely a margitszigetivel felveszi a versenyt; gyermekkori városszéli utcámban keresném a lábnyomom őrző homokot, s látom: tavaly betonnal borították; a villanyvezetékek a város legszélére, a dűlőutakra

[1] Fermentálás: a dohány minőségének javítására szolgáló eljárás.

dugják ki fényes csigaszarv-szemüket; két-három éve már taxik fogadtak az állomáson a régi, bús konflisok helyett; pár éve az Ér-patak csatornázásával lepett meg városom, tavaly melegvízforrással a Sós-tón, most legutóbb neonfény-világítással a Széchenyi utcán; fiókkönyvtár nyílik a városszélen, ahol ezelőtt villany sem volt.

Nem történelmi város Nyíregyháza, de most mélyet lélegzett a történelemből. S a szabadság keleti szele mélyen megpezsdítette itt a vérkeringést.

De jó is hazamenni! — és végigjárni a várost, a városi és megyei tanácsot, szervezeteket, iskolákat és ismerős munkahelyeket. Látni a vezetőket, a városszélek munkás- és parasztlakosú kis utcácskáinak megkomolyult arcú fiait jó barátként. És ezek az emberek most történelmet csinálnak: lehetőségeikhez mérten, szerényen, de megható céltudatossággal álmodják, tervezik és formálják nyírfák fehérjétől, homok aranyától, akácok virágjától, rozstáblától sugaras-derűs, fiatal, friss városukat.

Váci Mihály

A béke dala

Új hajnal kürtje harsog,
Ki tudna veszteg állni!
Fújják, zengik a marsot
a munka katonái.
Erősebb hadsereg
sosem volt még e földön;
mitől rettenne meg?
Bátran előre törjön!
Az idő malma zakatol,
nekünk őröl, nekünk;
a szenvedéssel tele kor
sápadt holdja letünt.
Gyümölccsel megrakott, dús ág
a jelen: tiszta, szép
s győzelmünk harsány himnuszát
dübörgi már a nép.

A gyárak gyors motorja bőg,
kerék fut, szíj suhint —
a természet erőit ők
legyőzik sorra mind.
S megindulnak a traktorok,
nekivágnak a síknak,
s a fütyörésző gépsorok
új barázdát hasítnak.
Tavaszi napfény zeng, lobog,
kitárulnak a rétek,
a föld sugárzik és dobog,
zsendül benne az élet.
A munkás szíve hittel és
örömmel van tele:
gyár és mező, madár és ég
S az egész világmindenség
együtt ujjong vele!

Jan Rak
(ma élő csehszlovák költő)

Tartalom

Egyszer volt, hol nem volt...

Egyszer volt Budán kutyavásár (Hogyan születik a népi mondás, közmondás?) Szép Ernő nyomán 5
Közmondások 8
Találós kérdések 10
Mesél a nép 11
Tündérszép Ilona (Magyar népmese) 12
Hogyan mondjunk mesét? 16
A jámbor úr és a balga szolga (Magyar népmese) 18
Mesemondók, mesegyujtők 22
A két bors-okröcske (Magyar népmese) 23
Tanulj mesterséget! (Grúz népmese) 27
Az írásművek szerkezete 30
Hétéveske (Lengyel népmese) 31
Az írásmű címe 34
Összefoglalás (A népmese) 34
Móra Ferenc: A didergő király 36
Vers és próza 40
Az írásmű gondolatmenete (Vázlatkészítés) 41
Benedek Elek: A szárnyas királyfi 42
A világos stílus 45
Illyés Gyula: A szegény juhászgyerek 45
Grimm: Hatan hetedhét ország ellen (Kálnoky László ford.) 49
Fogalmazási ismeretek 55
Puskin: Mese a halászról és a kis halról (Vas István ford.) 55
A róka és a kacsák (Magyar népmese) 62
Phaedrus: A farkas és a bárány (Terényi István ford.) 64
La Fontaine: A holló meg a róka (Kosztolányi Dezső ford.) 64
Kazinczy Ferenc: A szőlőgerezd 64
Fáy András: A fiatal daru 65
Lev Tolsztoj: Az oroszlán és az egér (Áprily Lajos ford.) 65
Összefoglalás (Népköltészet — műköltészet) 66

Petőfi Sándor 67
István öcsémhez 68
Hogyan készült a János vitéz? (Részlet Illyés Gyula: Petőfi c. könyvéből) 71
I. Kukorica Jancsi 73
A költői jelző 76
II. A gonosz mostoha 77
A párbeszéd 79
III. Jancsi világgá megy 80
IV. Jancsi búcsúja Iluskától 82
A hasonlat 85
V. Vihar a pusztán 86
A megszemélyesítés 90
VI. A zsiványok tanyáján 91
A szabatosság 95
VII. Jancsi beáll huszárnak 96
VIII—IX—X. A huszárok útja 99
XI. A huszárok Franciaországban 102
XII. Jancsi kiszabadítja a királylányt 104
XIII. A győzelmi lakoma 108
A szemléletesség eszközei fogalmazásainkban 112
XIV. Jancsi elmesélii élete történetét 113
XV. János vitéz hazafelé indul 117
XVI. Útközben 118
János vitéz kalandjai 120
XVII. Vihar a tengeren 121
XVIII. János vitéz Iluska sírjánál 124
XIX. János vitéz Óriásországba jut 128
XX. Az óriáskirály várában 132
XXI—XXII. A sötétség országában 135
XXIII—XXIV. Az Óperenciás-tengeren 141
XXV. János vitéz Tündérországba jut 144
XXVI. Tündérország 147
János vitéz újabb kalandjai 148
XXVII. János vitéz megtalálja Iluskáját 149
Összefoglalás 152
A mű cselekménye és szerkezete 152
A mű szereplői 153
A mű nyelve, műfaja és sikere 154
Az elbeszélő fogalmazás 155

Tájak és emberek

Petőfi Sándor: Az Alföld 157
Petőfi Sándor: „Hortobágy, dicső rónaság..." (Részlet a III. úti levélből) 160
Anyaggyűjtés megfigyelés útján 163
Jókai Mór: A befagyott Balaton 163
A leírás 166
A leíró fogalmazás 167
Petőfi Sándor. Falu végen kurta kocsma 169
Arany János: Családi kör 171
Az életkép 176
Valentyin Katajev: A tenger (Részlet a Távolban egy fehér vitorla c. regényből. Fordította: Gyarmos László) 177
A leíró fogalmazás gyakorlása 181
Gárdonyi Géza: A barboncás 182
Móra Ferenc: A másik csaló 188
Az elbeszélés 193
Jean Arthur Rimbaud: A kenyérlesők (Fordította Kosztolányi Dezső) 193
Charles Dickens: A szegényház (Részlet a Twist Olivér c. regényből. Fordította: Balint Gyorgy) 195
Heinrich Heine: Németország (Részlet. Fordította: Kardos László) 201
Boldizsár Iván: A Dunántúl szívében 204
Juhász Ferenc: Őszi táj, traktorokkal 207
A helyes stílus 208
Weöres Sándor: Építők 209
Lestyán Sándor: Vadászkaland 210
Jurij Gagarin nyomán: Utazás a világűrben 216
Váci Mihály: Gyalog szerettem volna jönni 222
Összefoglalás 222
Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk (Kötelező olvasmány) 224

Függelék

Az aranyfejsze (Vietnami népmese. Átdolgozta: Weöres Sándor) ... 225
A hűséges asszony, aki bánatával megindította a köveket (Kínai népmese) 226
Két krajcár (Szlovák népmese) 229
Creanga: A róka meg a rászedett medve (Fordította: Jékely Zoltán) 229
Krilov: A csuka (Fordította: Szabó Lőrinc) 232
Aesopus: A farkas és a kuvasz (Átdolgozta: Révay József) 233
Jókai Mór: Hortobágy 234
Petőfi Sándor: Kiskunság 238

Puskin: Hóvihar (Részlet A kapitány lánya című regényből. Fordította: Honti Rezső) 241
Jeszenyin: Oroszhon (Fordította: Dybas Tihamér) 244
Petőfi Sándor: Utazás a Hegyalján (Részlet az Úti jegyzetekből) 244
Rónaszegi Miklós: A világ tetején 246
Eötvös Károly: A Balaton (Részletek az Utazás a Balaton körül című útleírásból) 250
Gárdonyi Géza: A nagy eff 252
Móra Ferenc: Történet az egyik csalóról 255
Fekete István: Fészekrablás 260
Váci Mihály: Én szőke városom! 263
Jan Rak: A béke dala (Fordította: Képes Géza) 265
A találós kérdések megfejtése 271

A találós kérdések megfejtése

1. Egyet se, mert nem lép, hanem ugrik
2. A csütör*tököt*
3. A ro*bot*
4. Eső
5. Hó
6. A hurka és a kolbász madzagja
7. Harapófogó
8. A vonat
9. Hó és nap
10. A hold és a csillagok
11. A *v* betű
12. A kasza

65—2760. Szikra Lapnyomda, Budapest
Tankönyvkiadó Vállalat
A kiadásért felelős: Vágvölgyi Tibor igazgató
Felelős szerkesztő: Kis Jenő
Műszaki vezető: Gonda Pál
Műszaki szerkesztő: Deák Gyula
A kézirat nyomdába érkezett: 1965. június. Megjelent: 1966. február
Példányszám: 120 000. Terjedelem: 17 (A/5) ív
Készült: az 1965. évi harmadik kiadás alapján,
matrica felhasználásával, rotációs magasnyomással,
az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány szerint
Raktári szám: 1500

8,— Ft

1500